

1741

Հ. Բ. ԼԵՆԻՆ

ՄԻ ՔԱՅԻ ԱՌԱՋ ՅԵՐԿՈՒ
ՔԱՅԻ ՀԵՑ

3K23

Մ-67

Пу.ин. : Е-на
Сод. инд. инд. инд.

Ред. Срд. Тр. № 1
Публичная
ОГД. НАД. ЛЕД. 1939

Арм.
3-3039a
ՊՐԱԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈՂՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅԵՔ

27 MAY 2005

3K23
U-67

103 NOV 2009

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ՄԻ ՔԱՅԼ ԱՌԱՋ,
ՅԵՐԿՈՒ ՔԱՅԼ ՀԵՏ

ԿՐԻՋԻՍԸ ՄԵՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

№ 10537

ՊԵՏԶՐԱՏ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

11 SEP 2013

17417

5283-87

В. И. ЛЕНИН
ШАГ ВПЕРЕД, ДВА ШАГА НАЗАД

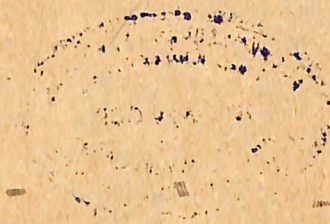
Аргмиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

«Մի քայլ առաջ, յերկու քայլ հետ» գիրքն առաջին անգամ տպագրվել էր 1904 թվականի մայիսին արտասահմանում: Նա նվիրված է Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության II համագումարին:

Գրքի յերկրորդ հրատարակությունը լույս է տեսել Ռուսաստանում 1908 թվականին: Այդ հրատարակության համար հեղինակը տեղտոն զգալիորեն կրճատել է ի հաշիվ ՌՄԴԲԿ II համագումարում տեղի ունեցած կազմակերպական պայքարի մանր, նշանակությունը կորցրած մանրամասնությունները:

Մենք «Մի քայլ առաջ, յերկու քայլ հետ»-ը տպագրում ենք ըստ 1908 թվականի հրատարակության, վորը բաղդատված է յերկերի VI հատորի հետ:

Յերբ տեղի ունի տեական, համառ, տաք պայքար, ապա վորոշ ժամանակ անցնելուց հետո սովորաբար սկսում են ուրվագծվել այն կենտրոնական, հիմնական վիճելի կետերը, վորոնց լուծումից է կախված կամպանիայի վերջնական յեղը և վորոնց համեմատությամբ ավելի ու ավելի յեն հետին պլան մղվում պայքարի բոլոր և ամեն տեսակ փոքր և մանր-մունր եպիզոդները:

Բանն այսպես է նաև մեր ներկուսակցական պայքարի վերաբերմամբ, վոր ահա կես տարի յե արդեն իր վրա յե բեռնել կուսակցության բոլոր անդամների ուշադրությունը: Յեվ հենց այն պատճառով, վոր ինձ վիճակվեց ամբողջ պայքարի՝ ընթերցողին առաջարկվող այս ուրվագծում շոշափել բազմաթիվ մանր հանդամանքներ, վորոնք չնչին հետաքրքրություն ունեն, բազմաթիվ դատարկ վեճեր, վորոնք եյապես վոր մի հետաքրքրություն չունեն,—հենց այդ իսկ պատճառով յես կցանկանայի սկզբից ևեթ ընթերցողի ուշադրությունը դարձնել յերկու իրոք կենտրոնական, հիմնական կետի վրա, վորոնք ահագին հետաքրքրություն են ներկայացնում, վորոնք անտարակուսելի պատմական նշանակություն ունեն և մեր կուսակցության մեջ որակարգի ամենակենսական քաղաքական խնդիրներն են:

Առաջին այդպիսի հարցը—մեր կուսակցության՝ «մեծամասնության» ու «փոքրամասնության» բաժանվելու քաղաքական նշանակության հարցն է, մի բաժանում, վոր ամբողջ ունեցավ կուսակցության յերկրորդ համագումարում և սաստիկ հետ մղեց ուս. սոցիալ-դեմոկրատների նախկին բոլոր բաժանումները:

Յերկրորդ հարցը կազմակերպական հարցերի նկատմամբ

նոր «Искра»-յի¹ բռնած դիրքի սկզբունքային նշանակութեան հարցն է, վորչափով այդ դիրքն իրոք սկզբունքային է:

Առաջին հարցը մեր կուսակցական պայքարի յեղակետի, նրա աղբյուրի, նրա պատճառների, նրա հիմնական քաղաքական բնույթի հարցն է: Յերկրորդ հարցն այդ պայքարի վերջնական արդյունքների, նրա վերջավորութեան հարցն է, այն սկզբունքային հանրադրումարի, վոր ստացվում է սկզբունքների բնագավառին վերաբերող բոլոր բաները գումարելուց և դատարկ վեճերին վերաբերող բոլոր բաները հանելուց: Առաջին հարցը լուծվում է կուսակցական համագումարում տեղի ունեցած պայքարի վերլուծութեամբ, յերկրորդը—նոր «Искра»-յի սկզբունքային նոր բովանդակութեան վերլուծութեամբ: Թե՛ մեկ և թե՛ մյուս վերլուծութիւնը, վոր իմ բրոշյուրի իննը տասներորդական մասի բովանդակութիւնն է կազմում, բերում է այն յեզրակացութեան, վոր «մեծամասնութիւնը» մեր կուսակցութեան հեղափոխական թիւն է, իսկ «փոքրամասնութիւնը»—ոպորտունիստականը. այս և այն թիւը ներկայումս բաժանող տարածայնութիւնները հանդում են, գլխավորապէս, վո՛չ թե ծրագրային և վո՛չ էլ տակտիկական, այլ սոսկ կազմակերպական հարցերի. հայացքների այն նոր սխտեմը, վոր նոր «Искра»-յի մեջ այնքան ավելի պարզ և դրսևորվում, վորքան ավելի յե աշխատում նա խորացնել իր դիրքը և վորքան ավելի յե մաքրվում այդ դիրքը կոոպտացիայի պատճառով առաջացած դատարկ վեճերից,—ոպորտունիզմ՝ և կազմակերպական հարցերում:

Մեր կուսակցական կրիդիսին վերաբերող առկա գրական նութեան գլխավոր թերութիւնն այն է, վոր փաստերի ուսումնասիրութեան ու լուսաբանութեան բնագավառում գրեթե միանգամայն բացակայում է կուսակցական համագումարի արձանագրութիւնների վերլուծութիւնը, իսկ կազմակերպական հարցի հիմնական սկզբունքների պարզաբանման բնագավառում բացակայում է այն կապակցութեան վերլուծութիւնը, վոր անտարակույս գոյութիւն ունի ընկ. Մարտովի և ընկ. Ակսելրոդի՝ կանոնադրութեան առաջին պարագրաֆի ձևակերպման և այդ ձևակերպման պաշտպանութեան մեջ կատարած հիմնական սխալի միջև, մի կողմից, և կազմակերպական հարցին վերաբերող՝ «Искра»-յի այժմյան սկզբունքային հայացքների ամբողջ «սխտեմի»

միջև (վորչափով այստեղ խոսք կարող է լինել սխտեմի մասին): «Искра»-յի այժմյան խմբագրութիւնն, ըստ յերևութիւն, նույնիսկ չի նկատում այդ կապակցութիւնը, թեև առաջին պարագրաֆի շուրջը մղվող վեճերի նշանակութիւնն արդեն շատ ու շատ անգամ է նշվել «մեծամասնութեան» գրականութեան մեջ: Ըստ էութեան, ընկ. Ակսելրոդն ու ընկ. Մարտովն այժմ միայն խորացնում, զարգացնում ու լայնացնում են իրենց սկզբնական սխալն առաջին պարագրաֆի առթիւ: Եյապես, արդեն առաջին պարագրաֆի վերաբերյալ վեճերում սկսեց ուրվագծվել ոպորտունիստների ամբողջ դիրքը կազմակերպական հարցում— թե՛ նրանց պաշտպանութիւնը ճապաղ, ամուր չհամախմբած կուսակցական կազմակերպութեան, թե՛ նրանց թշնամութիւնը կուսակցութիւնը վերից վար կառուցելու գաղափարի («բյուրոկրատական» գաղափարի) հանդեպ, յենկելով կուսակցական համագումարից և նրա ստեղծած հիմնարկներից,—թե՛ նրանց ձգտումը վարից վեր գնալու, կուսակցութեան իրենց անգամ հաշվելու իրավունք տալով ամեն մի պրոֆեսորի, ամեն մի գիմնազիստի և «յուրաքանչյուր գործադուլավորի», թե՛ նրանց թշնամութիւնը դեպի «ֆորմալիզմը», վոր կուսակցութեան անգամից պահանջում է պատկանելութիւն կուսակցութեան կողմից ընդունված կազմակերպութիւններից վորևէ մեկին, թե՛ նրանց հակումը դեպի հոգեբանութիւնը բուրժուական ինտելիգենտի, վոր պատրաստ է սոսկ «պլատոնական ձևով ընդունելու կազմակերպական հարաբերութիւնները», թե՛ նրանց հակումը դեպի ոպորտունիստական խորիմաստութիւնն ու անիշխանական ֆրազները, թե՛ նրանց տենդենցը դեպի ավտոնոմիզմն ընդդէմ ցենտրալիզմի, մի խոսքով, այն ամենը, ինչ վոր այժմ փարթամորեն փթթում է նոր «Искра»-յում, ավելի ու ավելի աջակցելով սկզբում արված սխալի լիակատար և անխառն պարզաբանմանը:

Ինչ վերաբերում է կուսակցական համագումարի արձանագրութիւններին, ապա իսկապէս անիրավացի անուշադրութիւնը նրանց նկատմամբ կարող է բացատրվել միայն նրանով, վոր մեր վեճերը խճողվել են կոլտոցներով, և թերևս նաև այն հանգամանքով, վոր այդ արձանագրութիւնների մեջ չափազանց մեծ քանակութեամբ չափազանց դառը ճշմարտութիւն կա: Կուսակցական համագումարի արձանագրութիւնները տալիս են իր տե-

ասկի միակ պատկերը մեր կուսակցութեան մեջ գործերի գոյութեան ունեցող իրական դրութեան, հայացքների, տրամադրութեանների և պլանների պատկերը, վոր նկարված է հենց շարժման մասնակիցների կողմից, կուսակցութեան ներսում գոյութեան ունեցող քաղաքական յերանգների պատկերը, վոր ցույց է տալիս նրանց համեմատական ուժը, նրանց փոխհարաբերութեանը և նրանց պայքարը, մի պատկեր, վոր անփոխարինելի յե իր ճշգրտութեամբ, լրահատարութեամբ, բազմակողմանիութեամբ, հարստութեամբ և վավերականութեամբ: Կուսակցական համագումարի արձանագրութեաններն են հենց և միայն այդ արձանագրութեաններն են, վոր ցույց են տալիս մեզ, թե իրոք մեզ վորքան և հաջողվել վերացնել հին, զուտ խմբակային կապերի բոլոր մոսցորդները և դրանք փոխարինել կուսակցական միասնական մեծ կապով: Կուսակցութեան յուրաքանչյուր անդամ, յեթե նա կամենում է զկուսակցորեն մասնակցել իր կուսակցութեան գործերին, պարտավոր է խնամքով ուսումնասիրել մեր կուսակցական համագումարը, — հատկապես հենց ուսումնասիրել, վորովհետև արձանագրութեանները կազմող հում նյութի կույտի սոսկ ընթերցումը գեոևս չի տալիս համագումարի պատկերը: Միայն մանրադնին ու ինքնուրույն ուսումնասիրութեան միջոցով կարելի յե հասնել (և պետք է հասնել) այնպիսի արդյունքի, վոր ճտերի համառոտ կոնսպեկտները, վիճաբանութեաններից կազմած չոր եքստրակտները, մանր բաղխումները մանր (ըստ յերեւութին մանր) հարցերի առթիվ միաձուլվեն մի ամբողջութեան մեջ, վորպեսզի կուսակցութեան անդամների առջև կանգնի ամեն մի ակնառնոր հեռորի կենդանի պատկերը, պարզվի կուսակցական համագումարի պատգամավորների յուրաքանչյուր խմբի ամբողջ քաղաքական դեմքը: Տողերիս գրողն իր աշխատանքը զուր կըրած չի համարի, յեթե նրան հաջողվի գեթ միով տալ կուսակցական համագումարի արձանագրութեանների լայն ու ինքնուրույն ուսումնասիրութեանը:

Մի խոսք ել սոցիալ-դեմոկրատիայի հակառակորդների հասցեյին: Նրանք չարախնդում ու ծամածռութեաններ են անում, դիտելով մեր վեճերը. նրանք, իհարկե, կաշխատեն իրենց նպատակների համար դուրս քաշել մեր կուսակցութեան թերութեաններին ու պակասութեաններին նվիրված իմ բրոշյուրի առան-

ձին հառվածները: Թուսական սոցիալ-դեմոկրատներն արդեն բավականաչափ կոփված են հակառամարտերում, վորպեսզի չչփոթվեն այդ կոմթոցներից, վորպեսզի հակառակ նրանց, շարունակեն ինքնաքննադատութեան և փիական այն միջոցների անողոք մերկացման իրենց աշխատանքը, վորոնք անպատճառ և անխուսափելիորեն կհաղթահարվեն բանվորական շարժման աճման հետևանքով: Իսկ պարոն հակառակորդները թող փորձեն ներկայացնել մեզ գործերի իրական դրութեան պատկերն իրենց «կուսակցութեանների» մեջ, վոր գեթ հեռավորապես մոտենար այն պատկերին, վոր տալիս են մեր յերկրորդ համագումարի արձանագրութեանները:

1904 թ. մայիս

1908 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ*

«Մի քայլ առաջ, յերկու քայլ հետ» բրոշյուրը լույս է տեսել Ժրնեվում 1904 թվականի ամառը: Այդ բրոշյուրը նկարագրում է մենչևիկների ու բոլշևիկների միջև տեղի ունեցած այն պառակտման առաջին ստադիան, վորն սկսվել էր յերկրորդ համագումարում (1903 թվականի ոգոստոս): Այդ բրոշյուրից յես դուրս եմ դցել մոտավորապես կեսը, վորովհետև կազմակերպական պայքարի, մանավանդ կուսակցական կենտրոնների անձնական կազմի համար մղված պայքարի չնչին մանրամասնութեանները բացարձակորեն չեն կարող հետաքրքրել Ժամանակակից ընթերցողին և, ըստ գործի եյութեան, արժանի յեն մոռացման: Այստեղ ինձ եյական թվում է յերկրորդ համագումարում տեղի ունեցած տակտիկական և այլ հայացքների պայքարի վերլուծութեանը և մենչևիկների կազմակերպական հայացքների դեմ մղված բանակռիվը. թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը անհրաժեշտ են՝ հասկանալու համար մենչևիկմն ու բոլշևիկմ վորպես հոսանքներ, վորոնք իրենց գրոշմն են դրել բանվորական կուսակցութեան ամբողջ գործունեյութեան վրա մեր հեղափոխութեան մեջ:

* Այս վերնագրով մենք գետեղում ենք այն առաջարանի մի մասը, վոր Վ. Ի. Լենինը գրել է 1908 թվականին «3а 12 лет» վերնագրով լույս տեսած՝ իր յերկերի Ժողովածուի համար: Այդ Ժողովածուի մեջ Ժտել է նույնպես «Մի քայլ առաջ, յերկու քայլ հետ» բրոշյուրը: — խմբ.:

Մ.—դ. Կուսակցութեան յերկրորդ համագումարում տեղի ունեցած վիճարանություններէն կնշեմ ազրարային ծրագրի առթիւ յեղած վիճարանությունները: Դեպքերն անկասկածելիորեն ապացուցեցին, Վոր մեր այն ժամանակվա ծրագիրը (ոտրեղաները վերադարձնելը) անչափ նեղ եր է քերագնահատում եր հեղափոխական-դեմոկրատական դուրացիական շարժման ուժերը,—այս մասին յես ալելի մանրամասնորեն կիտոսեմ ներկա հրատարակութեան յերկրորդ հատորում: Իսկ այստեղ կարեւոր է ընդդէմ, Վոր այդ ազրարային անչափ մեղ ծրագիրն էլ այն ժամանակ Մ.—դ. Կուսակցութեան աջ թևին չափազանց լայն եր թվում: Մարտինովն ու մյուս եկոնոմիստներն² այդ ծրագրի դեմ պայքարում էին այն պատճառով, Վոր նա իբր թե չափազանց հեռու յե գնում: Սրանից կարելի յե տեսնել, թե ինչ լուրջ պրակտիկ նշանակութիւն ուներ հին «Искра»-ի ամբողջ պայքարն ընդդէմ եկոնոմիզմի, պայքարն ընդդէմ սոցիալ-դեմոկրատական քաղաքականութեան ամբողջ բնույթի նեղացման ու նոսնայացման:

Մենչևիկների հետ ունեցած տարաձայնութիւններն այն ժամանակ (1904 թվականի առաջին կեսը) սահմանափակվում էին կազմակերպական հարցերով: Մենչևիկների դիրքը յես ձևակերպում էին Վորպես «ոպորտունիզմ կազմակերպական հարցերում»: Պ. Բ. Ակսելրոդը, առարկելով դրա դեմ, Կուսակցուն³ գրում եր. «Իմ թույլ դատողութեամբ յես ի վիճակի չեմ հասկանալու, թե ինչ բան է այդ «ոպորտունիզմը կազմակերպական հարցերում»,— Վորն առաջ է մղվում Վորպես Վի ինչ-Վոր ինքնուրույն, ծրագրային և տակտիկական հայացքների հետ ունեցած որդանական կապից դուրս գտնվող բան» (1904 թվականի հունիսի 6-ի նամակը արտատպված նոր «Искра»-ի «За два года» ժողովածուի մէջ, II մաս, էջ 149):

Թե Վորն է ոպորտունիզմի որդանական կապը կազմակերպական և տակտիկական հայացքներում, այդ բանը բավականաչափ ցույց տվեց մենչևիզմի ամբողջ պատմութիւնը 1905—1907 թվականներին: Իսկ ինչ վերաբերում է «ոպորտունիզմ կազմակերպական հարցերում» «անհասկանալի բանին», ապա կյանքն իմ գնահատման ճշտութիւնը հաստատեց այնքան փայլուն կերպով, Վորպեսին յես չեյի ել կարող սղասել: Բավական է մատնանշել, Վոր Մենչևիկ Չերեվանին ինքն էլ ստիպված է այժմ խոստովանել (տե՛ս

նրա բրոշյուրը Ռ.Մ.—Դ.Բ.Կ. 1907 թվականի Լոնդոնյան համագումարի մասին), Վոր Ակսելրոդի կազմակերպական պլաններից (չարաբանտիկ «բանվորական համագումարը»⁴ և այլն) բղխում են պրոլետարիատի դործը փչացնող պառակտումներ միայն: Այդ դեպքիչ է: Նույն մենչևիկ Չերեվանինն այստեղ պատմում է, Վոր Լոնդոնում Պլեխանովին վիճակվեց մենչևիկյան Փրակցիայի ներսում պայքարել ընդդէմ կազմակերպական անարխիզմի: Այսպիսով, 1904 թվականին յես գուր չեյի պայքարում ընդդէմ «ոպորտունիզմի կազմակերպական հարցերում», յեթե 1907 թվականին թե՛ Չերեվանինը և թե՛ Պլեխանովն ստիպված յեղան խոստովանել ազդեցիկ մենչևիկների «կազմակերպական անարխիզմը»:

Գրված է 1907 թ. սեպտեմբերին:

Տպագրված է 1908 թ. «За 12 лет» ժողովածուի մէջ:

Յերկեր, հ. XII, էջ 67—68:

ա) ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

«Искра»-ն հենց սկզբից, լրագրի լույս ընծայելուն նախորդող՝ 1900 թվի իր ազդի մեջ հայտարարեց, վոր նախքան միանալը պետք է սահմանադրավենք: «Искра»-ն աշխատեց 1902 թվի կոնֆերենցիան դարձնել մասնավոր խորհրդակցություն և վոչ թե կուսակցական համագումար*: «Искра»-ն չափազանց զգուշ էր դորձում 1902 թվի ամսուն ու աշնանը՝ վերանորոգելով այդ կոնֆերենցիայում ընտրված Կազմակերպական Կոմիտեն⁵: Վերջապես, սահմանադրաման դործն ավարտվեց, —մենք բոլորս ընդունում ենք, վոր ավարտվեց: Կազմակերպական Կոմիտեն ձևավորվեց 1902 թ. հենց վերջում: «Искра»-ն վողջունում է նրա կայունացումը և հայտարարում, —32-րդ համարի խմբագրական հոդվածում, —վոր կուսակցական համագումարի հրավիրումն ամենափրամայական, անհետաձգելի անհրաժեշտություն պահանջ է: Այսպիսով, մեզ արդեն ամենից քիչ կարելի չե կշտամբել յերկրորդ համագումարի հրավիրման նկատմամբ ցուցահանած շտապողականություն համար: Մենք դորձում էյինք հենց համաձայն այն կանոնի, թե՛ յոթ անգամ չափիր, մեկ կտրիր:

բ) ԽՄԲԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ

Ուրեմն վո՞րն է յեղել համագումարի գլխավոր խնդիրը: Իսկապես կուսակցություն ստեղծելն այն սկզբունքային ու կազմակերպական հիմունքներով, վորոնք առաջադրվել և մշակվել են «Искра»-յի կողմից: Վոր համագումարը պետք է հենց այդ ուղղությամբ աշխատեր, այդ նախորոշված էր «Искра»-յի յե-

* Տե՛ս յերկրորդ համագումարի արձանագրությունները, էջ 20:

ռամյա գործունեությունը և նրա ընդունումով կոմիտեների մեծամասնության կողմից: Իսկրայական ծրագիրն ու ուղղությունը պետք է դառնային կուսակցության ծրագիրն ու ուղղությունը, իսկրայական կազմակերպական պլանները պետք է հաստատում դառնային կուսակցության կազմակերպական կանոնադրության մեջ: Բայց ինքնըստինքյան հասկանալի չէ, վոր այդպիսի արդյունքի չէր կարելի հասնել առանց պայքարի:—Ներկայացուցչության լիակատարությունը համապատասխան ապահովեց նաև այնպիսի կազմակերպությունների ներկայությունը, վորոնք վրձնական պայքար էին մղում «Искра»-յի դեմ (Բունդը⁶ և «Рабочее Дело»-ն⁷), և այնպիսիներին, վորոնք «Искра»-ն ղեկավար օրգան ընդունելով խոսքով, գործով հետապնդում էին իրենց հատուկ պլանները և աչքի էյին ընկնում սկզբունքային տեսակետից անկայունությամբ («Южный Рабочий»-ի⁸ խումբը և միջանի կոմիտեները՝ նրան հարող պատգամավորները): Այդ պայմաններում համապատասխան չէր կարող պայքարի ապարիզ չդառնալ իսկրայական Խաղաղության կաղաքական համար: Վոր համապատասխան իրոք չենց այդպիսի պայքար է յեղել,—այդ միանշանակ հասկանալի կլինի յուրաքանչյուրի համար, ով փոքրիշատե ուշադիր կերպով կարդա նրա արձանագրությունները: Իսկ մեր խնդիրն այժմ այն է, վոր մանրամասն ընենք համապատասխան զանազան հարցերի վերաբերմամբ յերևան յեկած ամենազլխավոր խմբավորումները և վերականգնենք, արձանագրությունների ճշգրիտ տվյալներով, համապատասխան հիմնական խմբերից յուրաքանչյուրի քաղաքական դեմքը: Իսկապես ի՞նչ էյին ներկայացնում այն խմբերը, այն ուղղություններն ու յերանգները, վորոնք համագումարում «Искра»-յի ղեկավարությունը պետք է ձուլվեյին և մեկ կուսակցություն կազմեյին.—ահա՛ թե ինչ պետք է ցույց տանք մենք վիճարանությունների և քվեարկությունների վերլուծությամբ: Այս հանգամանքի պարզաբանումը հիմնական կարևորություն ունի նաև ուսումնասիրելու համար այն, թե իրոք ի՞նչ են մեր սոցիալ-դեմոկրատները, և թե ըմբռնելու համար առաջարկությունն ու պատճառները:

Գ) ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՍԿԻԶՐԸ.—ՄԻՋԱԴԵՊ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՑԻ ՀԵՏ

Համապատասխան տեղի ունեցած վիճարանությունների և քվեարկությունների վերլուծությունն ամենից հարմար է կատարել ըստ համապատասխան նիստերի կարգի, վորպեսզի հաջորդականորեն նշենք ավելի ու ավելի ուրվագծվող բոլոր քաղաքական յերանգները: Միայն այն ժամանակ, յերբ այդ անպայման անհրաժեշտ է, շեղումներ կարվեն ժամանակադրական կարգից՝ միատեղ քննության յենթարկելու համար սերտորեն կապված հարցերը կամ միասեռ խմբավորումները: Հանուն անաչառություն մենք պիտի ջանանք նշել բոլոր ամենազլխավոր քվեարկությունները, իհարկե, թողնելով այն մանր հարցերին վերաբերող բազմաթիվ քվեարկությունները, վորոնք մեր համապատասխան անչափ քանակությամբ ժամանակ խլեցին (մասամբ մեր անփորձության ու նյութը հանձնաժողովային և պլենար նիստերի մեջ բաշխել չկարողանալու հետևանքով, մասամբ դրեթե օրստրուկցիայի հասնող ձգձգումների հետևանքով):

Առաջին հարցը, վոր յերանգների տարբերություն յերևան հանել սկսող վիճարանություններ հարուցեց, այն հարցն էր, թե պե՞տք է արդյոք առաջին տեղը դնել (համապատասխան «Որակարգի» մեջ) «Բունդի տեղը կուսակցության մեջ» կետը (արձանագրությունների 29—33 եջեր): Իսկրայական տեսակետից, վոր պաշտպանում էյինք Պլեխանովը, Մարտովը, Տրոցկին և յես, այդ մասին վոչ մի տարակույս լինել չէր կարող: Բունդի հեռանալը կուսակցությունից ակներևորեն ցույց տվեց մեր այն նկատառումների ճշտությունը, թե յեթե Բունդը չէր կամենում մեզ հետ միասին ընթանալ և ընդունել այն կազմակերպական սկզբունքները, վոր «Искра»-յի հետ միասին ընդունում էր կուսակցության մեծամասնությունը,—ապա անողուտ էր և անիմաստ «այնպես ձևացնել», թե մենք միասին ենք ընթանում, և միայն ձգձգել համապատասխան (ինչպես այն ձգձգում էյին բունդականները): Հարցն արդեն միանշանակ պարզված էր դրականության մեջ, և կուսակցության ամեն մի փոքրիշատե խոհուն անդամի համար ակներև էր, վոր մնում է միայն քաջահայտ կերպով դնել հարցը և ուղղակի, ազնիվ կեր-

պոյ՛ք բնտրութիւն անել—ախտնո՞միա (միասին ենք ընթանում) թե՛ ֆեդերացիա (բաժանվում ենք) :

Իրենց ամբողջ քաղաքականութեան մեջ խուսափող բունդա-կաններն այստեղ ևս ցանկացան խուսափել, ձգձգելով հարցը: Նրանց միանում է ընկ. Ակիմովը⁹, վոր միանշամից առաջագրում է, ըստ յերևութին «Рабочее Дело»-յի բոլոր կողմնակիցների կողմից, «Искра»-յի հետ ունեցած կադմակերպական տարածաշ-նութիւնները (արձանագրութիւնների 31-րդ եջ): Բունդի և «Рабочее Дело»-յի կողմն է կանգնում ընկ. Մախովը¹⁰ (Նիկոլա-յեվի Կոմիտեյի յերկու ձայն. Կոմիտեն դրանից մի քիչ առաջ իր համերաշխութիւնն եր հայտնել «Искра»-յին): Ընկ. Մախովի համար հարցը բոլորովին պարզ չէ, իսկ նա «հիմադ տեղ» ե համարում նաև «դեմոկրատական կառուցվածքի կամ, ընդհակա-ռակը (այս նկատեցե՛ք), ցենտրալիզմի հարցը»:

Սյուպիսով, իսկրայականների դեմ են դուրս դալիս Բունդը, «Рабочее Дело»-ն և ընկ. Մախովը, վորոնք միասին ունեն հենց այն տասը ձայնը, վոր արվել են մեր դեմ (եջ 33): Թեք տրված է 30 ձայն—մի թիվ, վորի շուրջը, ինչպես ստորև կտեսնենք, հաճախ տատանվում են իսկրայականների ձայնե-րը: Բանից դուրս ե դալիս, վոր տասնմեակ ձայն ձեռնպահ մնացին—ըստ յերևու-թին, չանցնելով պայքարող «կուսակցութիւններից» վոչ մեկի և վոչ ել մյուսի կողմը: Հետաքրքրական է նշել, վոր յերբ մենք քվեարկում էինք Բունդի կանոնադրութեան § 2-ը (այդ § 2-ի մերժումը առաջ բերեց Բունդի հեռանալը կուսակցութիւ-նից), ապա § 2-ին թեր տված ձայների և ձեռնպահների թիվը դարձյալ տասն եր (արձանագրութիւնների 289-րդ եջ), ընդվո-րում ձեռնպահ մնացին հենց յերեք ութը չեղեղականները (Բրու-կեր¹¹, Մարտինով և Ակիմով) և ընկ. Մախովը: Ակներե և, վոր Բունդի վերաբերյալ հարցի տեղի հարցի քվեարկութիւնը պա-տահական խմբավորում չովեց: Ակներե և, վոր այդ բոլոր ըն-կերները տարակարծիք էին «Искра»-յի հետ վո՛չ միայն քննու-թեան կարգի տեխնիկական հարցում, այլև ըստ ելուրջան:

Բունդի հարցի տեղի հարցը քվեարկելուց հետո համադումա-րում առաջ յեկավ «Борьба»¹² խմբի հարցը, վոր նույնպես չափա-դանց հետաքրքրական խմբավորում առաջ բերեց, և սերտորեն կապված ե համադումարի «ամենահիմնադոտ» հարցի, կենտրոն-

ների անձնական կադմի հարցի հետ: Համադումարի կադմը վորո-շող հանձնաժողովը, համաձայն Կադմակերպական Կոմիտեյի կրկնակի վորոշման (տե՛ս արձան. 383 և 375 եջեր) ու Յրա Յեր-կայացուցիչների՝ հանձնաժողովում արած ղեկուցման (35-րդ եջ), դեմ ե արտահայտվում «Борьба» խումբը հրավիրելուն:

Կազմկոմի անդամ ընկ. Յեզորովը¹³ հայտարարում ե, վոր «Борьба»-յի հարցը (նկատեցե՛ք՝ «Борьба»-յի, և վոչ թե նրա այս կամ այն անդամի հարցը) իրեն համար նոր ե», և ընդմիջում ե խնդրում: Թե ինչպես Կադմակերպական Կոմիտեյի անդամի հա-մար կարող եր նոր լինել մի հարց, վոր յերկու անգամ վորոշված ե յեղել Կադմակերպական Կոմիտեյի կողմից,—մնում ե անհայ-տութեան խավարով ծածկված: Ընդմիջման ժամանակ տեղի յե ունենում Կադմակերպական Կոմիտեյի նիստը (արձան. 40-րդ եջ) նրա այն կադմով, վոր պատահաբար դտնվում եր համա-դումարում (Կադմակերպական Կոմիտեյի միջանի անդամ՝ «Ис-кра»-յի կադմակերպութեան հին անդամներից՝ բացակայում էին համադումարից): Վիճարանութիւններ են սկսվում «Борьба»-յի մասին: Ռաբոչեղեղականները (Մարտինով, Ակիմով և Բրուկեր, եջ 36—38) թեր են արտահայտվում: Իսկրայականները (Պալլո-վիչ, Սորոկին, Լանդե¹⁴, Տրոցկի, Մարտով և մյուսները)—դեմ: Համադումարը դարձյալ բաժանվում ե մեղ արդեն ծանոթ խմբա-վորմամբ: «Борьба»-յի համար համառ պայքար ե սկսվում, և ընկ. Մարտովը հանդես ե դալիս առանձնապես հան-դամանորեն կադմված (եջ 38) և «մարտական» ճառով, վորի մեջ արդարացիորեն մատնանշում ե ուղեական և արտասահմա-նյան խմբերի «ներկայացուցչութեան անհավասարաչափութիւ-նը», այն, վոր հաղիվ թե «լավ» լինել արտասահմանյան խմբին «արտոնութիւն» տալ (վոսկե՛ խոսքեր, վորոնք առանձնապես ուսանելի յեն այժմ, համադումարից հետո տեղի ունեցած դեպ-քերի տեսակետից), վոր չպետք ե խրախուսել «կուսակցութեան մեջ կադմակերպական այն քառսը, վորը բնորոշվում եր վոչ մի սկզբունքային նկատառումից չբխող մասնատումով»:

Բացի «Рабочее Дело»-յի կողմնակիցներից՝ վոչ վոք բաց կերպով և պատճառաբանված հանդես չի դալիս հոգևոտ «Борь-ба»-յի՝ ընդհուպ մինչև հոկտոբերի ցուցակի փակումը (եջ 40):

Հոկտոբերի ցուցակը փակելուց հետո, յերբ ըստ ելուրջան

արդեն չի կարելի արտահայտվել, ընկ. Յեզորովը «համառորեն պահանջում ե, վոր լավի կազմակերպական կոմիտեյի հենց նոր ընդունած վորոշումը»: Չարմանալի չե, վոր համազումարի անդամները վրդովված են այդ վարմունքից, և ընկ. Պլեխանովը, վորպես նախագահ, արտահայտում ե իր «տարակուսանքը, թե ինչպես կարող ե ընկ. Յեզորովը պնդել իր պահանջի վրա»: Թվում ե, թե յերկուսից մեկը. կա՞մ պետք ե բացահայտ ու վորոշ կերպով արտահայտվել ըստ հարցի ելուծյան ամբողջ համադումարի առաջ, կա՞մ ամենևին չարտահայտվել: Բայց թողնել, վոր հետորեն ցուցակը փակվի, և հետո «յեզորովակիչ խոսքի» անվան տակ համադումարին հրամցնել կազմակերպական կոմիտեյի նոր վորոշումը—հենց քննված հարցի վերաբերմամբ—այդ համասարադոր ե անկյունի՜ց հասցվող հարվածի:

Նիստը վերսկսվում ե ճաշից հետո, և տարակուսել չարունակող բյուրոն վորոշում ե չեղվել «ձեականությունից» և դիմել վերջին, համադումարներում միայն ծայրահեղ գեպքերում դործածելի միջոցին—«ընկերական բացատրության»: Կազմակերպական կոմիտեյի ներկայացուցիչ Պոպովը¹⁵ հաղորդում ե կազմակերպական կոմիտեյի այն վորոշումը, վոր ընդունված ե նրա բոլոր անդամների կողմից ընդգեմ մեկի՝ Պավլովիչի (եջ 43), և վորն առաջարկում ե համադումարին՝ հրավիրել Ռյազանովին¹⁶:

Պավլովիչը հայտարարում ե, վոր նա ժխտել ե և ժխտում ե կազմակերպական կոմիտեյի ժողովի որինականությունը, վոր կազմակերպական կոմիտեյի նոր վորոշումը «հակասում ե նրա առաջվա վնդին»: Հայտարարությունը փոթորիկ ե առաջացնում. ընկ. Յեզորովը, վոր նմանապես անդամ ե կազմակերպական կոմիտեյի և անդամ «Южный Рабочий»-ի խմբի, խուսափում ե ըստ ելուծյան պատասխանելուց և կամենում ե ծանրության կենտրոնը փոխադրել կարգապահության հարցի վրա: Իբր թե ընկ. Պավլովիչը խախտե՛լ ե կուսակցական կարգապահությունը, վորովհետև կազմ. կոմիտեն, քննելով Պավլովիչի բողոքը, վորոշել ե «չհաղորդել համադումարին Պավլովիչի առանձին կարծիքը»: Վիճաբանությունները փոխադրվում են կուսակցական կարգապահության հարցի շուրջը, և Պլեխանովը խրատական ձևով պարզաբանում ե ընկ. Յեզորովին, համադումարի ազմկալի ծափահարությունների տակ, վոր «մեմֆ չունեմք իմպերատիվ մանդատներ» (եջ 42, համեմատ. եջ 379, համադումարի

1885

կանոնադրություն, § 7—«Պատգամավորներն իրենց լիազորությունների մեջ չպետք ե սահմանափակվեն իմպերատիվ մանդատներով: Իրենց լիազորությունների կատարման մեջ նրանք միանգամայն ազատ են և անկախ»): «Համադումարն ամենաբարձրագույն կուսակցական ինստանցիան ե», և, հետևաբար, կուսակցական կարգապահությունն ու համադումարի կանոնադրությունը խախտում ե հենց նա, ով վորեւ կերպ սահմանափակում ե ամեն մի պատգամավորի իրավունքը՝ կուսակցական կյանքի բոլոր հարցերի վերաբերմամբ—առանց բացառության ու հապավման—դիմելու ուղղակի համադումարին: Այսպիսով, վիճելի հարցը վեր ե ածվում խմբակայնություն, թե կուսակցականություն դիլեմային: Պատգամավորների իրավունքների սահմանափակում համադումարում հանուն զանազան կոլեգիաների ու խմբակների յերեակայական իրավունքների կամ կանոնադրությունների, կամ լիակատար, վո՛չ թե միայն խոսքով, այլ գործով, ցրում բոլոր ստորին ինստանցիաների ու հին մանր խմբերի համադումարից առաջ, մինչև իրոք կուսակցական պաշտոնեյական հիմնարկների ստեղծումը: Ընթերցողն այստեղից արդեն տեսնում ե, թե ինչ ահագին սկզբունքային կարևորություն ունեն այս վեճը համադումարի հենց սկզբում (յերբորդ նիստը), քանի վոր համադումարն իրեն նպատակ եր դրել փաստորեն վերականգնել կուսակցությունը: Այս վեճի վրա կենտրոնացավ, այսպես ասած, հին խմբակների և մանր խմբերի («Южный Рабочий»-ի նման) ընդհանրումը վերածնվող կուսակցության հետ: Յեվ հակախիսկայական խմբերն իսկույն յերևան են դալիս. թե՛ բունդական Աբրամսոնը, թե՛ «Искра»-յի այժմյան խմբադրության ջերմ դաշնակից ընկ. Մարտինովը, թե՛ մեր ծանոթ ընկ. Մախովը—նրանք բոլորն արտահայտվում են հողուտ Յեզորովի և «Южный Рабочий»-ի խմբի՝ ընդդեմ Պավլովիչի: Ընկ. Մարտինովը, վոր այժմ Մարտովի և Ակսելրոդի հետ մրցելով, սեթեկեթում ե կազմակերպական «դեմոկրատիզմի մասին», մտաբերում ե նույնիսկ... դորքը, վորտեղ բարձրագույն ինստանցիային գանգատ տալ կարելի չե միայն ստորի՛ն ինստանցիայի միջոցով: Այս «կոմպակտ» հակախիսկայական ուղղիցիայի իսկական իմաստը միանգամայն պարզ եր ամեն մեկի համար, ով համադումարումն եր կամ ով ուշադիր հետևում եր մեր կուսակցության ներքին պատմությանը մինչև համադումարը: Ուղղիցիայի խնդիրը (վոր գուցե նույնիսկ միշտ,

չէյին դիտակցում նրա ներկայացուցիչները, իսկ յերբեմն եւ ի ներքիայում եյին պաշտպանում) այն եր, վոր պաշտպանեն մանր խմբակներէ անկախությունը, առանձնությունը, ծխական շահերը, վորպեսզի այդ շահերը չկանխեն խկրայական սկզբունքներով ստեղծվող յայն կուսակցության կողմից:

Հենց այս տեսակետից եւ մոտեցալ հարցին նաև ընկ. Մարտովը, վոր այն ժամանակ դեռևս չէր միացել Մարտինովի հետ: Ընկ. Մարտովը վճռականորեն ծառայում է, և արդարացի յե ծառայում, այն մարդկանց դեմ, ովքեր «կուսակցական կարգապահության վերաբերյալ հասկացողությամբ հեռու չեն դնում հեղափոխականի պարտականություններից ստորին կարգի այն խմբի վերաբերյալ, վորի մեջ մտնում են նրանք»: «Միասնական կուսակցության ներսում թույլատրելի չէ վոչ մի հարկադրական (ընդգծումը Մարտովինն է) խմբավորում», պարզաբանում է Մարտովը խմբակայության ջատագույններին, չնախատեսելով, թե ինչպես է նա այդ խոսքերով խարաղանում իր սեփական քաղաքական վարքը համադրումարի վերջում և նրանից հետո...

դ) «ЮЖНЫЙ РАБОЧИЙ»-ի ԽՄԲԻ ՅՐՈՒՄԸ

Պատգամավորների բաշխումը կազմ. կոմ. -ի հարցում կարող եր, թերևս, պատահական թվալ: Բայց այդ կարծիքը սխալ կլիներ, և վորպեսզի վերացնենք այն, մենք կչեղվենք ժամանակագրական կարգից և այժմ ևեթ քննության կառնենք այն միջադեպը, վոր տեղի ունեցալ համադրումարի վերջում, բայց ամենասերտ կերպով կապված է նախընթացի հետ: Այդ միջադեպը «Южный Рабочий»-ի խմբի ցրումն է: Խսկրայական կազմակերպական տեսողենցների դեմ—կուսակցական ուժերի լիակատար միացման և ուժերը մասնատող քառսի վերացման դեմ—այստեղ հանդես յեկան խմբերից մեկի շահերը, վոր ոգտակար դործ եր կատարում խսկական կուսակցության բացակայության պայմաններում և վորն ամէլորդ դարձալ աշխատանքի ցենտրալիտատկան դրման ժամանակ: Հանուն խմբակի շահերի — «Южный Рабочий»-ի խումբը վոչ պակաս իրավունքով, քան «Искра»-յի հին խմբադրությունը, կարող եր պահանջել «հաջորդականությունը» և իր անձեռնմխելիությունը պահպանել: Հանուն կուսակցության շահերի—այս խումբը պետք է յենթարկվեր իր ու-

ժերի փոխադրությանը «համապատասխան կուսակցական կազմակերպությունների մեջ» (եջ 313, համադրումարի ընդունած բանաձևի վերջավորությունը): Խմբակի և «քաղքենիականության» շահերի տեսակետից չէր կարող «փոխկանխատ» չլիալ (ընկ. Խուսովի և ընկ. Դեյչի¹⁷ արտահայտությունը) այն ոգտակար խմբի ցրումը, վոր նմանապես չէր կամենում այդ, ինչպես չէր կամենում նաև «Искра»-յի հին խմբադրությունը: Կուսակցության շահերի տեսակետից անհրաժեշտ եր ցրումը, «լուծվելը» (Գուսնովի¹⁸ արտահայտությունը) կուսակցության մեջ: «Южный Рабочий»-ի խումբն ուղղակի հայտարարեց, վոր ինքը «հարկավոր չի դառնում» իրեն ցրված հայտարարել և պահանջում է, վոր «համադրումարը վճռականորեն հայտնի իր կարծիքը» և այն եւ՝ «անհպաղ, այո կամ վոչ»: «Южный Рабочий»-ի խումբն ուղղակի հենվեց հենց այն «հաջորդականության» վրա, վորի անունով բողոքեց «Искра»-յի հին խմբադրությունը... իր ցրումից հետո: «Թեպետ մենք բոլորս առանձին-առանձին միասնական կուսակցություն ենք կազմում—ասաց ընկ. Յեդուովը,—բայց նա այնուամենայնիվ բողկացած է ամբողջ մի շարք կազմակերպություններից, վորոնց ստիպված ենք հաշվի առնել վորպես պատմական մեծություններ... Յեթե նման կազմակերպությունը վնասակար չէ կուսակցության համար, ապա հարկ չկա ցրելու այն»:

Այսպիսով, սկզբունքային կարևոր հարցը միանգամայն վորոշակի ձևով դրվեց, և բոլոր խկրայականները—քանի դեռևս նրանց սեփական խմբակայության շահերը յերևան չէյին յեկեղ—վճռականորեն դուրս յեկան անկայուն տարրերի դեմ (այդ ժամանակ բունդականներն ու ռաբոչեդեկականներից յերկուսն արգեն համադրումարում չէյին. նրանք անտարակույս սարի պես պաշտպան կկանդենյին «պատմական մեծություններին հաշվի առնելու» անհրաժեշտությանը): Քվեարկությունը տվեց 31 քեր, հինգ դեմ և հինգ ձեռնպահ («Южный Рабочий»-ի խմբի անդամների չորս ձայնը և մեկը ևս, —հավանորեն» Բելովին¹⁹, դատելով նրա նախկին հայտարարություններից, եջ 308): Լիակատար վորոշակիությամբ ուրվադժվում է տաա ձայն ունեցող մի խումբ, վոր խիստ բացասաբար է վերաբերվում «Искра»-յի հետևողական կազմակերպական սլանին և պաշտպանում խմբակայությունը ընդդեմ կուսակցականության: Վիճաբանությունների մեջ խկրայականներն այդ հարցը հենց սկզբունքորեն են դնում (տե՛ս Լա-

դեյի ճառը, եջ 315), արտահայտվելով ընդդեմ տնայնագործակա-
նության ու ցրվածության, հրաժարվելով հաշվի առնել առանձին
կազմակերպությունների «համակրանքները», ուղղակի ասելով,
վոր «յեթե «Южный Рабочий»-ի կողմնակից ընկերներն ավելի
սկզբունքային տեսակետի վրա լինեյին կանգնած անցյալում,
դեռևս մեկ կամ յերկու տարի սրանից առաջ, այն ժամանակ
կուսակցության միավորման դործը և ծրագրի այն սկզբունքների
հաղթանակը, վոր մենք այստեղ սրբագործեցինք, ավելի վաղ
տեղի կունենային»: Այդ վոգով են արտահայտվում թե՛ Ուլովը²⁰,
թե՛ Գուսեվը, թե՛ Լյազովը, թե՛ Մուրավյովը²¹, թե՛ Ռուսովը, թե՛
Պավլովիչը, թե՛ Դլերովը, թե՛ Գորինը²²: «Փոքրամասնության»
ներկայացուցիչ իսկրայականները վո՛չ միայն չեն առարկում հա-
մադրամարում հաճախ հարուցված այդ վորոշ ցուցումների դեմ
այն մասին, թե «Южный Рабочий»-ի, Մախովի և մյուսների
«գլծը» և քաղաքականությունը բավականաչափ սկզբունքային
չեն, վո՛չ միայն վորեւս վերապահություն չեն անում այդ առթիվ,
այլ ընդհակառակը, ի դեմս Դեյի վճռականորեն միանում են
նրանց, դատապարտելով «քառսը» և վորջուներով «հարցի ուղղա-
կի դրումը» (եջ 315) ընկ. Ռուսովի կողմից:

Իր ցրման հարցը «Южный Рабочий»-ի խմբի սոսկալի վեր-
դադմունքն առաջացրեց, վորի հետքերը կան արձանագրություն-
ների մեջ ել (չպե՛տք և մոռանալ, վոր արձանագրությունները տա-
լիս են վիճարանությունների սոսկ դժգույն պատկերը, վորովհե-
տե լրիվ ճառերի փոխարեն նրանք բերում են ամենասեղմ կոնս-
պեկտներ ու եքստրակտներ): Ընկ. Յեգորովը նույնիսկ «սուտ»
անվանեց «Рабочая Мысль»-ի խմբի անվան հասարակ հիշատա-
կումը «Южный Рабочий»-ի կողքին—ընտրոշ նմուշ այն բանի,
թե ինչ վերաբերմունք էր իշխում համագումարում դեպի հետե-
վողական եկոնոմիզմը: Յեգորովը նույնիսկ շատ ավելի ուշ,
37-րդ նիստում, ամենամեծ ջղայնությամբ և խոսում «Южный
Рабочий»-ի ցրման մասին (եջ 356), խնդրելով արձանագրու-
թյան մեջ մտցնել, վոր «Южный Рабочий»-ի հարցը քննելիս
այդ խմբի անդամներից չեն հարցրել վո՛չ հրատարակության մի-
ջոցների, վոչ Կ.Ու.—ի²³ և Կենտ.—ի վերահսկողության մա-
սին: Ընկ. Պոպովը «Южный Рабочий»-ի վերաբերյալ վիճարա-
նությունների ժամանակ ակնարկում է այն կոմպակտ մեծամաս-

նության մասին, վորը, այսպես ասած, կանխորոշեց այդ խմբի
հարցը: «Այժմ,—ասում է նա (եջ 316),—ամեն ինչ պարզ է ընկ.
Գուսեվի և Ուլովի ճառերից հետո»: Այս խոսքերի իմաստն ան-
տարակուսելի յե. այժմ, յերբ իսկրայականներն արտահայտվե-
ցին և բանաձև առաջարկեցին, ամեն ինչ պարզ է, այսինքն՝ պարզ
է, վոր «Южный Рабочий»-ն կցովի իր կամքի հակառակ:

ե) ՄԻՋԱԳԵՊ ԼԵՋՈՒՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՀԱՍՏԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋԸ

Վերադառնանք համագումարի նիստերի կարգին:

Մենք այժմ համոզվեցինք, վոր դեռևս հարցերի ըստ եյության
քննարկմանն անցնելուց առաջ համագումարում պարզ կերպով
յերևան յեկավ վոչ միայն հակաիսկրայականների միանգամայն
վորոշ խումբ (8 ձայն), այլև միջակա, անկայուն տարրերի մի
խումբ, վորոնք պատրաստ էյին ողնել այդ ութնյակին և մեծաց-
նել նրան մոտավորապես մինչև 16—18 ձայն:

Համագումարում չափազանց, ծայրահեղ մանրամասնությամբ
քննված հարցը կուսակցության մեջ Բունդի դրավելիք տեղի մա-
սին հանգեց սկզբունքային թեզիսի վորոշման, իսկ գործնական
վճիռը հետաձգվեց մինչև կազմակերպական հարաբերությունների
քննությունը: Նկատի առնելով այն հանգամանքը, վոր գրակա-
նության մեջ մինչև համագումարը բավական շատ տեղ է յեղել
հատկացված այս հարցին վերաբերող թեմաներին, համագումար-
ում քննությունը համեմատաբար քիչ նոր բան տվեց: Միայն
չի կարելի չնկատել, վոր «Раб. Дело»-յի կողմնակիցները (Մար-
տինովը, Ակիմովը և Բրուկերը), համաձայնելով Մարտովի բա-
նաձևին, վերապահություն արին, թե ընդունում են նրա ան-
բավարարությունը և նրանից բղխող յեզրակացություններին հա-
մամիտ չեն (եջ 69, 73, 83, 86):

Բունդի տեղի հարցից համագումարն անցավ ծրագրին: Վի-
ճարանություններն այստեղ պտտվում էյին մեծ մասամբ մաս-
նավոր ուղղումների շուրջը, վորոնք քիչ հետաքրքրություն են
ներկայացնում: Սկզբունքորեն հակաիսկրայականների ոպողիցիան
արտահայտվեց միայն ընկ. Մարտինովի արչավանքի մեջ՝ ընդ-
դեմ տարերայնության և դիտակցականության հարցի տիրահը-
չակ առաջադրման: Մարտինովին պաշտպան կանգնեցին, իհար-
կե, բունդականներն ու բոլոր ռաբոչեքեթականները: Նրա առար-

կուլթյունների անհիմնավորութունը ցույց տվին, իմիջի ալյուր, Մարտովը և Պլեխանովը: Վորպես կուլթյոզ պետք է նշել, վոր «Искра»-յի խմբագրութունն այժմ անցել է Մարտինովի կողմը և հակառակն է ասում այն բանի, ինչ վոր նա ասում եր համագումարում:

Մի կողմ թողնելով «Искра»-ն կենտրոնական որդան ճանաչելու վեճերը և կանոնադրության վերաբերող վեճերի սկիզբը (ավելի հարմար կլինի դրանք քննել կանոնադրության ամբողջ քննության ժամանակ), անցնենք ծրագրի քննության ժամանակ յերևան յեկած սկզբունքային յերանգներին: Նախ և առաջ նշենք շատ բնորոշ հատկութիւն ունեցող մի մանրամասնութիւն—համեմատական ներկայացուցչության հարցի վերաբերյալ վիճարանութիւնները: «Южн. Раб.»-ի կողմնակից ընկ. Յեզորովը պաշտպանում եր այդ հարցը ծրագրի մեջ մտցնելու միտքը և պաշտպանում եր այնպես, վոր հարուցեց Պոստոլովսկու²⁴ (խակրայական՝ փոքրամասնութիւնից) արդարացի դիտողութիւնը «լուրջ տարածայնության» մասին: «Տարակույս չկա,—ասաց ընկ. Պոստոլովսկին,—վոր մենք համամիտ չենք հետևյալ հիմնական հարցում. մեր ապագա քաղաքականութիւնը պիտի ե արդյոք յենթարկենք այս կամ այն հիմնական դեմոկրատական սկզբունքներին, ընդունելով նրանց բացարձակ արժեքը, թե դեմոկրատական բոլոր սկզբունքները պետք է յենթարկվեն բացառապես մեր կուսակցության շահերին: Յեա վճռակա՝ նապես արտահայտվում եմ հոգուտ վերջինի»: Պլեխանովը «լիովին միտնում ե» Պոստոլովսկուն, ե'լ ավելի վորոշ ու ավելի վճռական արտահայտութիւններով ծառանալով «դեմոկրատական սկզբունքների բացարձակ արժեքի դեմ», նրանց «վերացական» քննության դեմ: «Հիպոթեզաբար հնարավոր է այնպիսի դեպք,—ասում է նա,—յերբ մենք, օոցիալ-դեմոկրատներս, արտահայտվենք ընդհանուր ընտրական իրավունքի դեմ: Իտալական հանրապետութիւնների բուրժուազիան մի ժամանակ քաղաքական իրավունքներից զրկում եր աղնվականությանը պատկանող անձերին: Հեղափոխական պրոլետարիատը կկարողանար սահմանավակել վերին դասակարգերի քաղաքական իրավունքներն այնպես, ինչպես վերին դասակարգերը մի ժամանակ սահմանափակում էյին նրա քաղաքական իրավունքները»: Պլեխանովի

ճառն ընդունվում է ծափահարութիւններով ու սուլոցով, և յերբ Պլեխանովը բողոքում է Zwischenruf-ի*) դեմ՝ «դուք չպետք է սուլեք», և խնդրում է ընկերներին չքաշվել, ընկ. Յեզորովը վեր է կենում և ասում. «քանի վոր այսպիսի ճառերը ծափահարութիւններ են առաջացնում, յես պարտավոր եմ սուլել»: Ընկ. Գոլդբլատի (Բուռնի պատգամավոր)՝ հետ միասին ընկ. Յեզորովը դեմ է արտահայտվում Պոստոլովսկու և Պլեխանովի հայացքներին: Դժբախտաբար վիճարանութիւնները փակվեցին, և նրանց առթիւ ծագած հարցն իսկույն վերացավ ասպարեզից:

Տարածայնութիւնն ե'լ ավելի ուելեթ կերպով յերևան յեկավ «լեզուների իրավահամարության» հարցում (արձան. 171-րդ և հետևյալ էջերը): Այս կետի նկատմամբ վոչ այնքան վիճարանութիւններն են պերճախոս, վորքան քլեարկութիւնները.—հաշվելով նրանց դումարը, ստանում ենք մի աներևակայելի թիվ—տասնևվեց: Ինչի՞ համար: Նրա համար, թե բավական է արդյոք ծրագրի մեջ չնշտել բոլոր քաղաքացիների իրավահամարութիւնն անկախ սեռից և այլն ու լեզվից, թե անհրաժեշտ է ասել՝ «լեզվի ազատութիւն» կամ «լեզուների իրավահամարութիւն»: Ընկ. Մարտովը Լիդայի²⁵ համագումարում բավական ճիշտ բնորոշեց այդ միջադեպը, ասելով, թե «ծրագրի մի կետի խմբագրութիւնը վերաբերող չնչին վեճն ընդունեց սկզբունքային նշանակութիւն, վորովհետև համագումարի կեսը պատրաստ եր տապալելու ծրագրային հանձնաժողովը»: Հենց այդպես: Ընդհարման առիթը ճիշտ վոր չնչին եր, և այնուամենայնիվ ընդհարումն իրոք սկզբունքային բնույթ ընդունեց, ուստի և սոսկալի դաժան ձևեր՝ ընդհուպ մինչև ծրագրային հանձնաժողովը «տապալելու» փորձը, մինչև այն աստիճան, վոր կասկածներ արտահայտվեցին «համագումարին խաբելու» ցանկության մասին (այդպիսի կասկած հայտնեց Յեզորովը Մարտովի՝ մասին), մինչև այն աստիճան, վոր «ամենա... հայտնական բնույթի փոխադարձ անձնական նկատողութիւններ յեղան (էջ 178): Նույնիսկ ընկ. Պոպովը «ցավ հայտնեց, վոր դատարկ բաների առթիւ այնպիսի մթնոլորտ է ստեղծվում» (ընդգծումն

*) —դիտողութիւն տեղից հետորի ճառի ժամանակ:—Խմբ.:

իմն ե, եջ 182), վորն իշխում եր յերեք նիստի ընթացքում (16, 17 և 18):

Այս բոլոր արտահայտութիւնները վերին աստիճանի վորոշ են և կատեգորիկ կերպով նշում են այն արտահայտիչ փաստը, վոր «կատկածներն» և պայքարի ամենազաւան ձևերի («տապալում») մթնոլորտը,—վորն ստեղծելու համար հետո, Լիգայի համադումարում, մեղադրվում եր իսկրայականների մեծամասնութիւնը,—իրոք ստեղծվեց շատ ավելի առաջ, քան մենք պառակտվեցինք մեծամասնութեան և փոքրամասնութեան: Որտա հարտահայտութիւններն ու սրախոսութիւնները չեն, վոր կոնֆլիկտ են ստեղծել,—նրանք միայն սիւսպումն եյին այն յերևույթի, վոր համադումարի հենց քաղաքական խմբաւորման մեջ կա «հակասութիւն», կան կոնֆլիկտի բոլոր դրամականները, կաներքին անմիատեսակութիւն, վոր խմանենու ուժով դրսևորվում ե ամեն մի, նույնիսկ չնչին, առիթով:

Այն տեսակետից, վորից յես նայում եմ համադումարին, միանգամայն բացատրելի և անխուսափելի յե սկզբունքային բնույթ կրող խիստ դժուար կոնֆլիկտը «չնչին» առիթով: Քանի վոր մեր համադումարում շարունակ սեղի ուներ իսկրայականների պայքար հակաիսկրայականների դեմ, քանի վոր նրանց միջև կանգնած եյին անկայուն տարրեր, քանի վոր այս վերջինները հակաիսկրայականների հետ միասին կաղմում եյին ձայներ 1/3-ը (8+10=18 ձայն 51-ից, իմ հաշիւով, հարկաւ, մոտավոր հաշիւով),—սպա միանգամայն հասկանալի յե և բնական, վոր իսկրայականներից՝ նրանց քեկուզ պատիկ փոքրամասնութեան ամեն մի անցատում հակաիսկրայական ուղղութեան հաղթութեան հնարաւորութիւն եր ստեղծում, և այս պատճառով առաջացնում եր «կատաղի» պայքար: Այս անտեղի խիստ հարձակումների և անթույլատրելի վարմունքի արդշունք չե, այլ քաղաքական կոմբինացիայի արդշունք: Որտա խոսքերը չեյին, վոր քաղաքական կոնֆլիկտ եյին ստեղծում, այլ քաղաքական ընդհարման դոյութիւնն իր իսկ համադումարի խմբաւորման մեջ խիստ արտահայտութիւններ և հարձակումներ եր ստեղծում,—այս հակադրման մեջ ե մեր սկզբունքային հիմնական տարակարծութիւնը Մարտովի հետ համադումարի քաղաքական նշանակութեան և համադումարի արդշունքների գնահատման հարցում:

Ամբողջ համադումարի ընթացքում յերեք ամենախոշոր դեպք յեղաւ, յերբ աննշան թվով իսկրայականներ անջատվեցին նրանց մեծամասնութիւնից,—լեզուների իրավահավասարութիւն, կանոնադրութեան § 1 և ընտրութիւններ,—և այս բոլոր յերեք դեպքերում ստացվում եր դժուար պայքար, վորը վերջիւերջո հասցրեց կուսակցութեան այժմյան ծանր կրիզիսին: Վերաբերող քաղաքականորեն խմաստաւորենք այդ կրիզիսն ու այդ պայքարը, պետք ե քննենք համադումարում բաղխած յերանգների քաղաքական խմբաւորումները:

Պատերազմն սկսվեց ընկ. Մարտովի վիճարանութիւնից բունդականների լիզեր ընկ. Լիբերի հետ (եջ 171—172): Մարտովն ապացուցում ե, վոր բախական ե պահանջել «քաղաքացիների իրավահավասարութիւն»: «Լեզվի ազատութիւնը» մերժվում ե, բայց իսկույն ևեթ առաջադրվում ե «լեզուների իրավահավասարութիւնը», և Լիբերի հետ միասին մարտի յե յեղում ընկ. Յեզորովը: Մարտովը հայտարարում ե, վոր այդ ֆետիշիզմ ե, «յերբ հռետորները պնդում են ազգութիւնների իրավահավասարութեան վրա և անիրավահավասարութիւնը փոխադրում են լեզվի բնադաւադը: Մինչդեռ հարցը պետք ե քննել հենց այլ կողմից. դոյութիւն ունի ազգութիւնների անիրավահավասարութիւն, վորն արտահայտվում ե, իմիջի ալից, նաև նրանով, վոր վորոշ ազգի պատկանող մարդիկ զրկված են մայրենի լեզվից ողաւելու իրաւունքից»²⁶ (եջ 172):

Պատգամավորների խմբաւորումն այս պայքարում առանձնապես պարզ ե, շնորհիւ անվանական քվեարկութիւնների առատութեան: Ամբողջ յերեք եր դրանց թիւը: Իսկրայական միջուկի դեմ շարունակ սարի պես կանգնած են բոլոր հակաիսկրայականները (8 ձայն) և, ամենափոքր տատանումները, ամբողջ կենտրոնը (Մախովը, Լիովը²⁷, Յեզորովը, Պոպովը, Մեդվեդեւը, Իվանովը, Յարյովը²⁸, Բելովը,—միայն վերջին յերկուսը սկզբում տատանվում եյին, մերթ ձեռնապահ մնալով, մերթ մեզ հետ ձայն տալով, և միանգամայն վորոշվեցին միայն յերրորդ քվեարկութեան մոտերքը): Իսկրայականներից բաժանվում ե մի մասը—զխաւորապես կովկասցիները (յերեք հոգի վեց ձայնով)—և դրա շնորհիւ վերջիւերջո զերակշռութիւնն ստանում ե «Ֆետիշիզմի» ուղղութիւնը: Յերրորդ քվեարկութեան ժամանակ, յերբ յերկու

տենդենցների կողմնակիցներն եւ բոլորովին պարզեցին իրենց դիրքերը, մեծամասնության իսկրայականներից բաժանվեցին և հակառակ կողմին միացան յերեք կովկասցի՝ վեց ձայնով. փոքրամասնության իսկրայականներից բաժանվեցին յերկուսը՝ չերկու ձայնով — Պոստոլովսկին և Կոստիչը²⁹. առաջին յերկու քվեարկության ժամանակ հակառակ կողմն ելին անցնում կամ ձեռնադաճ մնում՝ Լենսկին³⁰, Ստեպանովը և Գորսկին—իսկրայականների մեծամասնությունից, Դեյչը—փոքրամասնությունից: Իսկրայական ութ ձայնի անջատվելը (ամբողջ քվից՝ 33-ից) գերակշռութուն տվեց հակաիսկրայականների և անկայուն տարրերի կռակիցիային: Այս և հենց համագումարի խմբավորման այն հիմնական փաստը, վոր կրկնվեց (միայն ուրիշ իսկրայականների անջատումով) նաև կանոնադրության §1-ի քվեարկության և ընտրությունների ժամանակ:

գ) ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐԸ

Հակաիսկրայականների և «կենտրոնի» սկզբունքային անկայունությունը ունեցի կերպով արտահայտվեց նաև ագրարային ծրագրի չուրջը տեղի ունեցած վիճարանությունների մեջ, վորոնք քիչ ժամանակ չգրավեցին համագումարից (տե՛ս արձանագր. 190—226-րդ եջերը) և դրին բավական թվով չափազանց հետաքրքրական հարցեր: Ինչպես և սպասելի յեր, արշավանքը ծրագրի դեմ ոկոտւմ է ընկ. Մարտինովը (ընկ. Լիբերի և Յեզորովի մանր գիտողություններից հետո): Նա առաջ է քաշում հին փաստարկումը «հենց ավյալ պատմական անարդարությունն» ուղղելու մասին, վորով մենք իբրև թե անուղղակի կերպով «սրբազործում ենք այլ պատմական անարդարություններ»³¹ և այլն: Նրա կողմն է անցնում և ընկ. Յեզորովը, վորի համար մինչև անգամ «պարզ չե, թե ինչ նշանակութուն ունի այս ծրագիրը: Արդյոք այդ ծրագիր է մեզ համար, այսինքն վորոշում է արդյոք նա այն պահանջները, վոր մենք ենք առաջադրում, թե մենք կամենում ենք այն պոպուլյար դարձնել» (!?!): Ընկ. Լիբերը «կկամենար անել նույն մասնանշումները, ինչ վոր նաև ընկ. Յեզորովը»: Ընկ. Մարտովը հանդես է գալիս իրեն հատուկ վճռականությամբ և հայտարար-

բում, թե «խոսողների մեծամասնությունը (?) վճռականապես չի ըմբռնում, թե ինչ է ներկայացնում առաջադրված ծրագիրը և ինչ նպատակներ և հետադեմ»։ Առաջարկվող ծրագիրը, իբր թե, «դժվար է համարել սոց.—դեմ. ագրարային ծրագիր», նրանից... «պատմական անարդարություններն ուղղելու խաղի մի փոքր հոտ է դալիս», նրա վրա նշմարվում է «դեմագոգիայի և ավանտյուրիզմի յերանգ»։ Այս խորխմաստության տեսական հաստատումը գոհհիլ մարքսիզմի այն սովորական չափազանցումն ու պարզացումն է, թե իբր իսկրայականներն «ուզում են դործ տեսնել գյուղացիներին՝ վորպես իր կազմով միասնական մի բանի հետ. իսկ վորովհետև գյուղացիությունը վաղուց արդեն (?) չեբրտվորվել է դասակարգերի, ապա միասնական ծրագրի առաջադրումն անխուսափելիորեն տանում է դեպի այն, վոր ծրագիրն ամբողջությամբ վերցրած դառնում է դեմագոգիական և կյանքում գործադրելիս կդառնա ավանտյուրա» (202)։ Ընկ. Մարտին այստեղ «բերնից թոցնում է» մեր ագրարային ծրագրի նկատմամբ շատ սոցիալ-դեմոկրատների ցուցահանած բացասական վերաբերմունքի իսկական պատճառը, այն սոցիալ-դեմոկրատներին, վորոնք պատրաստ են ընդունելու «Искра»-ն (ինչպես նրան ընդունել է նաև ինքը Մարտովը), բայց բոլորովին չեն կշռադատել նրա ուղղությունը, նրա տեսական և գործնական դիրքը։ Հենց մարքսիզմի գոհհիլացումն է առաջացրել և առաջացնում այդ ծրագրի անըմբռնողությունը և վոչ յերեք առանձին մասնավոր հարցերի վերաբերյալ տարակարծությունը—գոհհիլացում, վոր արտահայտվում է այդ ուսմունքի կիրառման մեջ մի այնպիսի բարդ և բազմակողմ յերևույթի նկատմամբ, վորպիսին ուսական գյուղացիական տնտեսության ժամանակակից կացութաձևն է։ Յեվ այսպիսի գոհհիլ-մարքսիստական տեսակետի շուրջն արագորեն միացան հակաիսկրայական տարրերի լիդերները (Լիբերը և Մարտինովը) ու «կենտրոնի» լիդերները—Յեզորովն ու Մարտովը։ Ընկ. Յեզորովը շիտակորեն արդարապես նույնպես «Южный Рабочий»-ի և նրան հարող խմբերի ու խմբակների բնորոշ դժեւից մեկը, այն և—գյուղացիական շարժման նշանակության անըմբռնողությունը, անըմբռնողությունն այն հանգամանքի, վոր վոչ թե այդ նշանակության գերադասատությունը, այլ, ընդհանրապես, ավելի շուտ նրա թերադնահատությունն (և չափ-

Ժողովն ուղարկողները ուժերի պակասությունն) և կազմել մեր սոցիալ-դեմոկրատների թույլ կողմը գյուղացիական առաջին հաշվախուր ապստամբությունների³² ժամանակ: «Յես հեռու յեմ խմբագրություն» գյուղացիական շարժումով հրապարակելուց, — ասաց ընկ. Յեգորովը, — մի հրապարանք, վոր գյուղացիական հուզմունքներից հետո համակել և շատ սոցիալ-դեմոկրատներին: Ընկ. Յեգորովը նեղություն չկրեց միայն, դժբախտաբար, փոքրիշատե ճշգրիտ կերպով ծանոթացնելու համագումարին, թե ինչով և արտահայտվել խմբագրութեան այդ հրապարկումը, նեղություն չկրեց «Искра»-յի տված գրական նյութի վերաբերմամբ կոնկրետ մատնանշումներ անելու: Բացի դրանից, նա մոռացել էր, վոր մեր աղբարային ծրագրի բոլոր հիմնական կետերը «Искра»-ն զարգացրել և դեռևս իր յերրորդ համարում, այսինքն՝ գյուղացիական հուզմունքներից շատ առաջ: Ուր «Искра»-ն միայն խոսքով «չի ընդունել», նա մեղք չեր դրածի, յեթե մի փոքր ավելի ուշադրություն ցույց տար նրա թեորիական և տակտիկական սկզբունքներին:

«Վո՛չ, գյուղացիություն մեջ մենք շատ բան անել չենք կարող», — բացականչում և ընկ. Յեգորովը և հետո այդ բացականչությունը բացատրում և վո՛չ թե այս կամ այն առանձին «հրապարկում» դեմ բողոքելու իմաստով, այլ մեր ամբողջ դերքը չի կարող մրցել ավանտյուրիստական լուղունդի հետ: Դեպի դործը ցույց տրվող անսկզբունք վերաբերմունքի խիստ բնորոշ ձևակերպում, — մի վերաբերմունք, վոր ամեն ինչ վեր և ածում դանազան կուսակցությունների լուղունդների «մրցություն»: Յեմ ինքը «բավարարված և» այն թեորիական բացատրություններով, վորոնցով մատնանշվում էր, վոր մենք հաստատուն հաջողություն անհաջողություններից և վոր հաստատուն հաջողությունը (հակառակ «մրցակիցների» աղմկալի ճիչերին... մի բոպեյով) անհնարին և առանց ծրագրի թեորիական կայուն բաղիսի (եջ 196): Ինչպիսի՞ շփոթում և դրսևորում «բավարարվածություն» վերաբերյալ այս վստահացումը և հին եկոնոմիզմից ժառանգած գունճիկ սկզբունքների անհապաղ կրկնությունը. եկոնոմիզմի հա-

մար «լուղունդների մրցությունը» լուծում էր վո՛չ միայն աղբարային, այլև ամբողջ ծրագրի և տնտեսական ու քաղաքական պայքարի ամբողջ տակտիկայի բոլոր հարցերը: «Դուք չեք հարկադրի բատրակին» — ասում էր ընկ. Յեգորովը — հարուստ գյուղացու հետ կողք-կողքի կռվելու այն ոտընդիանների համար, վորոնց արդեն վո՛չ փոքր մասը գտնվում և այդ հարուստ գյուղացու ձեռքին»:

Դարձյալ նույն պարզացումը, վոր անտարակույս աղբակից և գալիս մեր ուղորտունիստական եկոնոմիզմին, վորը պնդում էր, թե անհնարին և արդենտարին «հարկադրել» կռվելու այն բանի համար, ինչի վո՛չ փոքր մասը գտնվում և բուրժուազիայի ձեռքին և ե՛լ ավելի մեծ մասը նրա ձեռքը կընկնի ապագայում: Դարձյալ նույն վուլգարացումը, վոր մոռանում և բատրակի և հարուստ գյուղացու միջև յեղած ընդհանուր-կապիտալիստական հարաբերությունն ուսական առանձնահատկությունները: Ոտընդիանները ճնշում են այժմ, իրոք ճնշում են նաև բատրակին, վորին կարիք չկա «հարկադրելու», վոր կռվի՝ ստրկությունից ազատագրվելու համար: «Հարկադրել» ստիպված ենք ինտելիգենտներից՝ վո՞մանց — հարկադրել, վոր ավելի լայնորեն նայեն իրենց խնդիրների վրա, հարկադրել, վոր կոնկրետ հարցերի քննության ժամանակ հրաժարվեն շարժումներից, հարկադրել, վոր հաշվի առնեն պատմական կոնյունկտուրան, վոր բարդացում և ձևափոխում և մեր նպատակները: Այո՛, միայն այն նախապաշարմունքը, թե գյուղացին հիմար և, — նախապաշարմունք, վոր, ընկ. Մարտովի իրավացի դիտողությամբ (եջ 202), սպրդում և ընկ. Մախովի և աղբարային ծրագրի այլ հակառակորդների ճառերի մեջ, — միայն նախապաշարմունքն և բացատրում մեր բատրակի կենցաղի ուսալ պայմանների մոռացումն այդ հակառակորդների կողմից:

Պարզացնելով հարցը մինչև բանվոր ու կապիտալիստ մերկ հակադրումը, մեր «կենտրոնի» ներկայացուցիչները շանում եյին, ինչպես ընդունված և, իրենց նեղմտությունը գցել մուժիկի վրա: «Հենց այն պատճառով, — ասում էր ընկ. Մախովը, — վոր յես մուժիկին խելոք եմ համարում իր նեղ գատակարգային տեսակետի չափով, յես կարծում եմ, վոր նա կողմնակից կլինի դրավելու և բաժանելու մանր-բուրժուական իդեալին»: Այստեղ

սկիւնքներն իրար են խառնում յերկու բան. մուծիկի՝ վոր-
պէս մանր բուրժուայի դասակարգային տեսակետի բնութագիրը,
և այդ տեսակետի նեղացումը, այն «նեղ չափի» վերածելը: Ահա
հենց այդ վերածումն էլ Յեզորովների և Մախովների սխալն է
(ճիշտ այնպես, ինչպես պրոլետարիատի տեսակետը «նեղ չափի»
վերածեն եր Մարտինովների և Ալիմովների սխալը): Մինչդեռ թե՛
արամաբանությունը, թե՛ պատմությունն ուսուցանում են, վոր
մանր-բուրժուական դասակարգային տեսակետը կարող է ավելի
կամ պակաս նեղ, ավելի կամ պակաս առաջադիմական լինել
հենց մանր բուրժուայի դրության յերկվության պատճառով:
Յեւ մեր խնդիրը վոչ մի դեպքում չի կարող լինել այն, վոր մեր
ձեռքերը թուլանան մուծիկի նեղմտության («հիմարության»)
առիթով կամ մուծիկի վրա իշխող «նախապաշարմունքի» պատ-
ճառով, այլ, ընդհակառակը, պետք է լինի այն, վոր անդադար
լայնացնենք մուծիկի տեսակետը, աջակցենք նրա բանականու-
թյան հաղթությանն ընդդէմ նրա նախապաշարմունքի:

Վուլբար-«մարքսիստական» տեսակետը ուսական ագրա-
րային հարցի նկատմամբ իր դաժաթնակետային արտահայտու-
թյանը հասնւոյ «Искра»-յի հին խմբագրության հալատարիմ
պաշտպան ընկ. Մախովի սկզբունքային ճառի յեղրափակման
խոսքերի մեջ: Իդուր չէր, վոր այդ խոսքերը դիմավորվեցին ծա-
փահարությամբ... ճիշտ է, հեղինական ծափահարությամբ: «Յես
չգիտեմ, իհարկե, ինչն անխանենք պատուհաս» — ասում է ընկ.
Մախովը, վրդովված՝ Պլեխանովի այն մատնանշումից, թե մեզ
ամենեւին չի վախեցնում շարժումը հոգուտ սև վերաբաժանման
(черный передел); թե՛ մենք չեն, վոր պետք է կասեցնե՛յինք այդ
առաջադիմական (բուրժուական-առաջադիմական) շարժումը: —
«Բայց այդ հեղափոխությունը, յեթե կարելի չէ այդպէս անվա-
նել այն, կլինի վոչ հեղափոխական: Յես ավելի ճիշտ կասե՛յի,
վոր այդ կլինի արդեն վոչ թե՛ հեղափոխություն, այլ ռեակցիա
(ծիծաղ), բունտի նման հեղափոխություն... Նման հեղափոխու-
թյունը մեզ հետ կնտի և վորոշ ժամանակ կպահանջի, վորպէս-
դի մենք նորից հասնենք այն դրության, վոր այժմ ունենք: Իսկ
մենք այժմ շատ ավելին ունենք, քան ֆրանսական հեղափոխու-
թյան ժամանակ (հեգնակա՛ն ծափահարություններ), մենք ունենք
սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցություն (ծիծաղ)»:

Մենք տեսնում ենք, այսպիսով, վոր ագրարային ծրագրի
հարուցած դուտ սկզբունքային հարցերի նկատմամբ ել իս-
կույն ևեթ յերևան յեկավ մեզ արդեն ծանոթ խմբավո-
րումը: Հակախակրայականները (8 ձայն) արշավանքի յեն դնում
հանուն վուլբար մարքսիզմի, նրանց հետեւից քարշ են դալիս
«կենտրոնի» առաջնորդները, Յեզորովներն ու Մախովները, շա-
բունակ չփոթվելով, մուրվելով ու հանդելով միևնույն նեղ տե-
սակետին: Ուստի միանգամայն բնական է, վոր ագրարային ծրա-
գրի միջանի կետերի քվեարկությունը տալիս է 30 և 35 ձայն թեր
(եջ 225 և 226), այսինքն հենց այն մոտավոր թիվը, վոր
մենք տեսանք թե՛ Բունդի հարցի քննության տեղի վերաբերյալ
վեճի ժամանակ, թե՛ Կադմ. Կոմ. —ի միջադեպի, թե՛ «Южный Ра-
бочий»-ի փակման հարցի շուրջը տեղի ունեցած վիճարանության
միջոցին: Բավական է, վոր արդեն սովորական ու սահմանված
չարքոնի շրջանակներից փոքրիշատե դուրս յեկող մի հարց բարձ-
րանա, վորը փոքրիշատե պահանջում է Մարքսի թեորիայի ինք-
նուրույն կիրառում յուրատեսակ և նոր (դերմանացիների համար
նոր) սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների վերաբերմամբ, —
և իսկույն ևեթ խնդրի բարձրության վրա կանգնելու ընդունակ
խակրայականները կազմում են ձայների միայն $\frac{3}{5}$ -ականը, իս-
կույն ևեթ ամբողջ «կենտրոնը» թեքվում է Լիբերների ու Մար-
տինովների կողմը:

Ագրարային ծրագրի շուրջը տեղի ունեցած վիճարանություն-
ներից պարզ յերևում է իսկրայականների պայքարն ընդդէմ հա-
մագումարի ավելի քան $\frac{2}{5}$ —ի: Կովկասյան պատգամավորներն
այստեղ միանգամայն ճիշտ դիրք եյին բռնել — խոշոր չափով,
հավանորեն, շնորհիվ այն բանի, վոր ճորտատիրության բազմա-
թիվ մնացորդների տեղական ձևերի մերձավոր ծանոթությունը
նախազգուշացնում եր նրանց արատրակտ-աչակերտական մերկ
հակադրումներից, վորոնք բավարարում եյին Մախովներին:
Մարտինովի ու Լիբերի, Մախովի ու Յեզորովի դեմ ծառացան
թե՛ Պլեխանովը, թե՛ Գուսակովը (վորը հաստատում է, «վոր «գյու-
ղում կատարելիք մեր աշխատանքի վերաբերյալ այդպիսի պես-
սիմիստական հայացք»... ինչպես ընկ. Յեզորովի հայացքն է...
նրան «վիճակվել է հաճախ պատահել Ռուսաստանում գործող
ընկերների մեջ»), թե՛ Կոստրովը, թե՛ Կարսկին ³³, թե՛ Տրոցկին:

Վերջինս ճիշտ և մատնանշում, վոր ազրարային ծրագրի քննադատների «բարյացակամ խորհուրդներից» «չափազանց շատ ֆիլիստերության» * հոտ և դալիս»:

Խոսելով «Ֆիլիստերության» հոտ փչող պատճառաբանությունների մասին, ընկ. Տրոցկին մատնանշեց, վոր «դալիք հեղափոխական ժանակաշրջանում մենք պետք և մեզ կապենք գյուղացիության հետ»... «Այդ խնդրի առաջ Մախովի և Յեզորովի սկեպտիցիզմն ու քաղաքական «հեռատեսությունն» ամեն մի կարճատեսությունից ավելի վնասակար են»²⁴: Փոքրամասնությանը պատկանող մյուս իսկրայական ընկ. Կոստիչը շատ դիպուկ կերպով մատնանշեց, վոր ընկ. Մախովն «անվստահ և իր և իր սկզբունքային կայունության» վերաբերմամբ, — մի բնութագիր, վոր միանգամայն համապատասխանում և մեր «կենտրոնին»: «Պեսսիմիզմի հարցում ընկ. Մախովը միացավ ընկ. Յեզորովին, թեպետև նրանց միջև յերանգներ կան, — շարունակում և ընկ. Կոստիչը: — Նա մոռանում և, վոր արդեն ներկայումս սոցիալ-դեմոկրատներն աշխատում են գյուղացիության մեջ, արդեն դեկավարում են նրանց շարժումն այն չափով, ինչ չափով հնարավոր և այդ: Յեվ իրենց այդ պեսսիմիզմով նրանք նեղացնում են մեր աշխատանքի թափը» (եջ 210):

Վորպեսզի վերջացնենք համագումարում տեղի ունեցած ծրագրային վիճարանությունների հարցը, արժե նշել նույնպես ուղղիցիոն հոսանքներին ողնելու վերաբերյալ կարճ վիճարանությունները: Մեր ծրագրի մեջ պարզ ասված և, վոր սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունն ողնում և «ամեն մի ուղղիցիոն և հեղափոխական շարժման, վոր ուղղված և ֆուստատանում գոյություն ունեցող հասարակական ու քաղաքական կարգի դեմ»: Թվում և, թե այս վերջին վերապահությունը բավականաչափ ճշգրիտ և ցույց տալիս, թե մենք ուղղիցիոն հոսանքներից հատկապես վորոնց ենք ողնում: Այնուամենայնիվ, մեր կուսակցության մեջ վաղուց հետո կաղմավորված յերանգների տարբերությունն իսկույն յերևան յեկավ մալ ալստեղ, վորքան ել դժվար լիներ յենթադրել, թե դեռևս հնարավոր են «տարակուսանքներ ու թյուրիմացություններ» մի հարցի առթիվ, վոր ա՛յդ աստիճան ծամծամված և: Ակներև և, վոր բանը հենց թյուրիմացություն-

ները չեն, այլ յերանգները: Մախովը, Լիբերը և Մարտինովն իսկույն ևեթ ահագանդ խփեցին...

Մախովը դարձյալ սկսում և մարքոիզմի վուլգար պարզացումից: «Մեզանում միակ հեղափոխական դասակարգը պրոլետարիատն և, — հայտարարում և նա և այս արդարացի դրույթից իսկույն ևեթ անում և անարդարացի յեղակացություն — մնացածները հենց ենպե՛ս են, յերկրորդական (ընդհանուր ծիծաղ) ... Այո, յերկրորդական, և միայն կամենում են միջիջ ոգտվել: Յես դեմ եմ նրանց ողնելուն» (եջ 226): Իր դիրքի անսման ձևակերպումն ընկ. Մախովի կողմից շատերին (նրա կողմնակիցներից) չփոթեցրեց, բայց ըստ ելույթյան նրան միացան թե՛ Լիբերը, թե՛ Մարտինովը, առաջարկելով հանել «ուղղիցիոն» խոսքը կամ սահմանափակել այն «դեմոկրատիկ-ուղղիցիոն» բառերի հավելումով: Մարտինովի այդ ուղղման դեմ արդարացի կերպով ծառացավ Պլեխանովը: «Մենք պետք և քննադատենք լիբերալներին, — առաց նա, — մերկացնենք նրանց կիսատեսությունը: Այդ ճիշտ և ... Բայց բոլոր այլ շարժումների նեղությունն ու սահմանափակությունը մերկացնելով, բացի սոցիալ-դեմոկրատականից, մենք պարտավոր ենք պարզաբանել պրոլետարիատին, վոր, արսուլուտիզմի համեմատությամբ, նույնիսկ ընդհանուր ընտրական իրավունք չտվող սահմանադրությունը մի քայլ և դեպի առաջ և վոր այդ պատճառով նա չպետք և գոյություն ունեցող կարգը գերադասի այդպիսի սահմանադրությունից»: Ընկերներ Մարտինովը, Լիբերն ու Մախովը չեն համաձայնում դրան և պաշտպանում են իրենց դիրքը, վորի վրա հարձակվում են Ակսերոդը, Մտարովները, Տրոցկին և մի անգամ ևս Պլեխանովը: Ընդամեն ընկ. Մախովը մի անգամ ևս կարողացավ հարվածել ինքն իրեն: Սկզբում նա առաց, թե մնացած դասակարգերը (բացի պրոլետարիատից) «հենց ենպե՛ս են» և «նա դեմ և նրանց ողնելուն»: Հետո նա վողորձած դարձավ և ընդունեց, վոր, «ըստ ելույթյան ուսակցիոն լինելով, բուրժուազիան հաճախ լինում և հեղափոխական, — յերբ, որինսկ, խոսքը վերաբերում և ֆեոդալիզմի և նրա մնացորդների դեմ մղվող սրայբարին»: «Բայց կան խմբեր, — շարունակեց նա, — վորոնք միշտ (?) ուսակցիոն են, — այդպես են արհեստավորները»: Ահա թե վո՛րպիսի գոհարների հասան սկզբունքային տեսակետից մեր «կենտրոնի» նույն այն լիդերները, վորոնք հետո փրփուրը բերաններին պաշտպանում էին հին խմ-

*) Ֆիլիստեր — սահմանափակ մարդ, որվատել: — Խմբ.:

բազմությանը: Հենց արհեստավորներն էյին նույնիսկ Արեւմտյան Յեմբուրգում, վորտեղ համաքաղական կազմակերպությանն աշխատանքները, վոր—ինչպէս և այլ մանր բութականները քաղաքներում—առանձին հեղափոխականություն էյին ցուցահանում արտոլուտիզմի անկման դարաշրջանում: Հենց ուստի սոցիալ-դեմոկրատի համար առանձնապէս անհեթեթություն է առանց մտածելու կրկնել այն, ինչ վոր արեւմտյան ընկերներն ասում են այժմյան արհեստավորների մասին այն դարաշրջանում, վորը մի դար և կես դար հետո յե արտոլուտիզմի անկումից: Ռուսաստանում արհեստավորների ունակելիոնությունը բուրժուազիայի համեմատութեամբ քաղաքական հարցերի ընդգնացումով վոչ այլ ինչ և, բայց յեթե շարունարար սերտած ֆրազ*:

Է) ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Համազումարը ծրագրից անցավ կուսակցութեան կանոնադրութեան (մենք մի կողմ ենք թողնում Կ.Ո.—ի վերաբերյալ հարցը և պատգամավորների ղեկուցումները, վորոնք, զժբախտաբար, չեն կարող բախարար ձեռով ներկայացվել պատգամավորների մեծամասնութեան կողմից): Կարիք էլ չկա ասելու, վոր կանոնադրութեան հարցը բոլորիս համար ահագին նշանակութուն ունի: Իսկապէս, չե՞ վոր «Искра»-ն հենց սկզբից հանդես յեկավ վոչ միայն վորպէս գրական որդան, այլև վորպէս կազմակերպական բջիջ: Չորրորդ համարի խմբագրական հոդվածում («Ինչի՞ց սկսենք») «Искра»-ն մի ամբողջ կազմակերպական պլան առաջադրեց և այդ պլանը սխառեմատիկ կերպով, անչեղ կերպով էր յերեմ տարվա ընթացքում: Յերբ կուսակցութեան յերկրորդ համազումարը Կենտրոնական Որդան ճանաչեց «Ис-

* «Կենտրոնի» նույն խմբի մյուս լիւեր ընկ. Յեզորովն ուղղիցիոն հոսանքներն ուղեկու հարցի առթիւ արտահայտեց այլ տեղում, Ալեքսեյովի բանաձեռն առթիւ, վոր վերաբերում էր սոցիալիստ-հեղափոխականներին (էջ 359): Ընկ. Յեզորովը «հակասութեան» նկատեց ծրագրի՝ առին մի ուղղիցիոն և հեղափոխական շարժման ոգնելու պահանջ և թե՛ ղեպի սոցիալիստ-հեղափոխականները, թե՛ ղեպի լիբերալները ցույց տրուող բացասական վերաբերմունքի մեջ: Այլ ձեռով և մի փոքր այլ կողմից մոտենալով հարցին՝ ընկ. Յեզորովն այստեղ ցուցահանեց մարքսիզմի նույն նեղ ըմբռնողութեանը և նույն անկայուն կիսաթշնամական վերաբերմունքը ղեպի «Искра»-յի (իւր «ընդունած») դիրքը, ինչպէս նաև ընկերներ Մախովը, Լիբերը և Մարտինովը:

kra»-ն, համապատասխան բանաձեռն (էջ 147) պատճառաբանման յերեք կետերից յերկուսը նվիրված էյին հենց այդ կազմակերպական պլանին և «Искра»-յի կազմակերպական գաղափարներին—նրա դերը կուսակցական գործնական աշխատանքի ղեկավարման մեջ և ղեկավար դերը միավորիչ աշխատանքում: Ուստի միանգամայն բնական է, վոր «Искра»-յի աշխատանքը և կուսակցական կազմակերպութեան ամբողջ գործը, կուսակցութեան փաստական վերականգնման ամբողջ գործը չէր կարող ավարտված համարվել, յեթե ամբողջ կուսակցութեանը չընդունեք և պաշտոնապէս չհաստատեք կազմակերպական վորոշ դադափարներ: Այդ խնդիրն էլ հենց պետք է իրագործեք կուսակցութեան կազմակերպական կանոնադրութեանը:

Այն հիմնական դադափարները, վոր «Искра»-ն ձգտում էր դարձնել կուսակցական կազմակերպութեան հիմքը, էյապէս հետեւյալ յերկու դադափարին էյին հանդում: Առաջինը, ցենտրալիզմի դադափարը, սկզբունքորեն վորոշում էր բոլոր մասնավոր և ժանրակրկիտ կազմակերպական հարցերի լուծման յեղանակը: Յերկրորդը—դադափարապէս ղեկավարող որդանի, լրագրի, հատուկ դերը, հաշվի յեր առնում հենց ուսական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական շարժման ժամանակավոր և առանձնահատուկ կարիքները քաղաքական ստրկութեան իրադրութեան մեջ, այն պայմանով, վոր արտասահմանում ստեղծվի հեղափոխական գործի սկզբնական գործողութեան բազա: Առաջին դադափարը, վորպէս միակ սկզբունքային դադափար, պետք է տողորեք ամբողջ կանոնադրութեանը. յերկրորդը, վորպէս տեղի և գործողութեան յեղանակի ժամանակավոր հանգամանքների ծնունդ մասնավոր դադափար, արտահայտվում էր քվադրոն հանդիմ յցենտրալիզմից, յերկու կենտրոն՝ Կ.Ո. և Կեմու. Կոմ. ստեղծելով: Կուսակցութեան իսկրայական կազմակերպութեան այս յերկու հիմնական դադափարներն էլ յես զարգացրել էմ թե՛ «Искра»-յի խմբագրական հոդվածում (№ 4)—«Ինչի՞ց սկսենք» և թե՛ «Ինչ անել» աշխատութեան մեջ, ու վերջապէս, մանրամասն պարզաբանված են դրեթե կանոնադրութեան ձեռով «Նամակ ընկերոջ»—ում: Եյապէս միայն խմբագրական աշխատանքն էր մնում, վորպէսզի ձեռակերպվեն կանոնադրութեան պարագրաֆները, վոր պետք է մարմնացնեք կյանքի մեջ հենց այդ դադափարները,

յեթե «Искра»-յի ընդունումը չէր մնում թղթի վրա, սոսկ պայ-
մանական ֆրազ չէր:

Ե) ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՑԵՆՏՐԱԼԻԶՄԻ ՄԱՍԻՆ
ՄԻՆՁԵՎ ԻՍԿՐԱՅԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱՄ
ՊԱՌԱՎՏՈՒՄԸ

Նախքան կանոնադրութեան § 1-ի ձևակերպման իրող հե-
տադրքական հարցին անցնելը, մի հարց, վոր անտարակույս
դրսևորում է հայացքների տարբեր յերանգները, մի փոքր ել
կանդ առնենք կանոնադրութեան վերաբերյալ այն համառոտ
ընդհանուր վիճարանությունների վրա, վորոնք զբաղեցրին հա-
մադումարի 14-րդ նիստը և 15-րդի մի մասը: Ընկ. Մարտովը
միացավ (եջ 157) իմ կազմակերպական հայացքներին, վերապա-
հություն անելով միայն յերկու անհամաձայնութեան մասին
մասնավոր հարցերով: Ընդհակառակը, թե՛ հակախնդրայական-
ները, թե՛ «կենտրոն» խկույն և եթ արշավանք սկսեցին «Ис-
кра»-յի ամբողջ կազմակերպական պլանի յերկու հիմնական դա-
դափարի (և, հետևապես, ամբողջ կանոնադրութեան) դեմ ել,
թե՛ ցենտրալիզմի դեմ, թե՛ «յերկու կենտրոնի» դեմ: Ընկ. Լի-
բերն իմ կանոնադրությունն անվանեց «կազմակերպված անվտա-
նահություն», դեցենտրալիզմ տեսավ յերկու կենտրոնի մեջ
(ինչպես և ընկ. Պոպովն ու Յեզորովը): Ընկ. Ակիմովը ցանկու-
թյուն հայտնեց, վոր ավելի լայն սահմանվի տեղական կոմիտե-
ների իրավասութեան շրջանը, մասնավորապես հենց նրանց վե-
րապահվի «իրենց կազմը փոփոխելու իրավունքը»: «Անհրաժեշտ
է նրանց գործունեութեան ավելի մեծ ազատություն տրա-
մադրել... Տեղական կոմիտեները պետք է ընտրվեն ավյալ
վայրի ախտիվ աշխատողների կողմից, ինչպես Կ. Կ. ն
ընտրվում է Ռուսաստանի բոլոր ախտիվ կազմակերպություն-
ների ներկայացուցիչների կողմից: Իսկ յեթե ադդ ևս չի
կարելի թույլ տալ, ապա թող սահմանափակվի տեղական
կոմիտեների համար Կ. Կ. -ի կողմից նշանակվող անդամների թի-
վը...» (158): Ընկ. Ակիմովը, ինչպես տեսնում եք, պատճառա-
բանություն է հուշում «ցենտրալիզմի հիպերտրոֆիայի դեմ»,

քայց ընկ. Մարտովը խուլ է մնում այս հեղինակավոր մատնա-
նշումների հանդեպ, քանի դեռ կենտրոնների կազմի հարցում
կրած պարտությունը չի դրդում նրան Ակիմովի հետևից գնալու:
Այն ժամանակ դեռևս «հրեշավոր ցենտրալիզմի» դեմ պայքարում
եյին նրանք միայն, ում համար ախներեւորեն անշահավետ եր
«Искра»-յի ցենտրալիզմը, պայքարում եյին Ակիմովը, Լիբերը,
Գոլդբլատը, նրանց հետևից գնում եյին զգուշաբար, իրենց շուր-
ջը նայելով (այնպես, վոր միշտ կարելի լինի հետ շրջվել) Յեզո-
րովը (տես եջ 156 և 272) և այլն: Այն ժամանակ դեռևս
պարզ եր կուսակցութեան ահաբեկ մեծամասնութեան համար,
վոր հենց «Բուհդի», «Южный Рабочий»-ի և այլոց ծխական,
խմրակային շահերն են բողոք առաջացնում ցենտրալիզմի դեմ:

Վերջրեք, որինաի, ընկ. Գոլդբլատի ճառը (160—161): Նա
տրտնջում է իմ «հրեշավոր» ցենտրալիզմի դեմ, վորն իբրև թե
տանում է դեպի ստորին կազմակերպությունների «վոչնչացու-
մը», «ամբողջովին տողորված է կենտրոնին անսահման իշխա-
նություն, ամեն ինչի անսահման միջամտելու իրավունք հատկաց-
նելու ձգտումով», կազմակերպություններին վերապահում է «մի
իրավունք միայն—անտրտուն ճանաչողվելու այն ամենին, ինչ
վոր կհրամայի վերևից» և այլն: «Նախագծով ստեղծվող կենտ-
րոնը դատարկ տարածութեան մեջ կմնա, նրա շուրջը չի լինի վոչ
մի պերիֆերիա, այլ ինչ—վոր անձե մասսա, վորի մեջ շարժվե-
լու յեն նրա կատարողական գործակալները»: Համադումարում
ծիծաղում եյին «Բուհդի» վրա, վորը, կուլելով մեր ցենտրա-
լիզմի դեմ, ինքն իր մտ կենտրոնին ե՛լ ավելի վորոշակի ուր-
վագծված չսահմանափակված իրավունքներ է արամադրում
(թեկուզ, որինաի, անդամներ մտցնելու և արձակելու, նույնիսկ
պատգամավորներին համադումար չթողնելու իրավունքը):

Յերկու կենտրոնի հարցում ել խմրավորումը պարզ գրոն-
վորվեց. քաղաք իսկրայականների դեմ կանգնած են թե՛ Լիբերը,
թե՛ Ակիմովը, թե՛ Պոպովը, թե՛ Յեզորովը: Այն կազ-
մակերպական դադափարներից, վոր միշտ զարգացնում եր Եիմ
«Искра»-ն (և վորոնք խոսքով հավանություն եյին դտել ընկ.
Պոպովների և Յեզորովների կողմից), յերկու կենտրոնի պլանը
բղխում եր ինքնաոխրեյան: Հիմ «Искра»-յի քաղաքականու-

թյունը դեմ էր դնում «Южный Рабочий»-ի պլաններին, զուգահեռ հանրամատչելի որդան ստեղծելու և նրան փաստորեն դերակշռող որդան դարձնելու պլաններին: Ահա թե վորտեղ է առաջին հայացքից տարրորինակ այն հակասության արմատը, վոր մի կենտրոնի, այսինքն իբրև թե ավելի մեծ ցեմտրալիզմի կողմնակից են բոլոր հակախիղրայականներն ու ամբողջ ճահիճը: Իհարկե, կային (մանավանդ ճահճի մեջ) այնպիսի պատգամավորներ ել, վորոնք հազիվ թե պարզ հասկանում էյին, թե ուր կտանեն և պետք է տանեն, իրերի ընթացքի բերումով, «Южный Рабочий»-ի կաղմակերպական պլանները, բայց նրանց հակախիղրայականների կողմն էր հրում արդեն հենց իրենց անվճռական և ինքն իրեն չլստահող բնավորությունը:

Կանոնադրության վերաբերյալ այս վիճարանությունները (վորոնք նախորդում էյին խիղրայականների պառակտմանը) ժամանակ խիղրայականների արտասանած ճառերից առանձնապես նշանավոր են ընկ. ընկ. Մարտովի («միացում» իմ կաղմակերպական գաղափարներին) և Տրոցկու ճառերը: Վերջինս աչպես պատասխանեց ընկ. ընկ. Ակիմովին ու Լիբերին. «Կանոնադրությունը, ասում եր նա (ընկ. Ակիմովը), բավականաչափ ճշտորոշ չի սահմանում Կ.Կ.-ի իրավասության շրջանը: Յես չեմ կարող համաձայնել նրանց հետ: Ընդհակառակը, այդ սահմանումը ճշտորոշ է և նշանակում է՝ վորչափով կուսակցությունն ամբողջություն է, անհրաժեշտ է ապահովել նրա վերահսկողությունը տեղական կոմիտեների վերաբերմամբ: Ընկ. Լիբերն ասաց, վոր կանոնադրությունը, իմ արտահայտությունը գործածելով, «կաղմակերպված անլստահություն» է: Այդ ճիշտ է: Բայց այդ արտահայտությունը յես գործածեցի «Բունդի» ներկայացուցիչների առջարկած կանոնադրության վերաբերմամբ, վոր «կաղմակերպված անլստահություն» էր ներկայացնում կուսակցության մի մասի կողմից ամբողջ կուսակցության նկատմամբ: Իսկ մեր կանոնադրությունը կաղմակերպված անլստահություն է կուսակցության կողմից դեպի նրա բոլոր մասերը, այսինքն՝ վերահսկողություն բոլոր տեղական, շրջանային, ազգային և այլ կաղմակերպությունների նկատմամբ»³⁵ (158):

Ծանոթագրության մեջ բերում ենք* այն այլադան ձևակերպումները, վորոնց պատճառով հետաքրքրական վիճարանություններ բորբոքվեցին համագումարում: Այդ վիճարանությունները դրեթե յերկու նիստ դրադեցրին և վերջացան յերկու անվանական քվեարկությամբ (ամբողջ համագումարի ընթացքում, յեթե չեմ սխալվում, յեղել է միայն ութ անվանական քվեարկություն, վորոնք կիրառվում էյին միայն առանձնապես կարևոր դեպքերում՝ շնորհիվ ժամանակի այն ահաղին կորստի, վոր այդ քվեարկություններն էյին առաջացնում): Շուտափաթ եր, անտարակույս, սկզբունքային հարց: Համագումարի հետաքրքրությունը դեպի վիճարանությունները հսկայական եր: Քվեարկությանը մասնակցում էյին բոլոր պատգամավորները—հազվադեպ յերևույթ մեր համագումարում (ինչպես և ամեն մի մեծ համագումարում), վոր հալտսարապես վկայում է վիճարանողների չահադրգվածության մասին:

Հարց է ծագում, ի՞նչն եր վիճելի հարցի ելությունը: Յես արդեն ասացի համագումարում և հետո հաճախ կրկնել եմ, վոր «ամենեին այնքան եյական չեմ համարում մեր տարաձայնությունը (ըստ § 1-ի), վորպեսզի նրանից կախված լինի կուսակցության կյանքը կամ մահը: Կանոնադրության վատ կետից մենք ամենեի՞ն ել չենք կորչի» (250): Այդ տարաձայնությունն ինքնուրույն, թեպետ և դրսևորում է սկզբունքային յերանդները, վոր մի կերպ չեր կարող առաջացնել այն տարակարծությունը (փաստորեն, յեթե խոսենք առանց պայմանականությունների, այն պառակտումը), վոր ստեղծվեց համագումարից

* § 1-ը իմ նախագծի մեջ. «Կուսակցության անդամ է համարվում ամեն վոք, ով ընդունում է նրա ծրագիրը և կուսակցությանն ողնում թե՛ նյութական միջոցներով և թե՛ անձնական մասնակցությամբ կուսակցական կաղմակերպություններից վորեւ մեկում»:

§ 1-ը այն ձևակերպմամբ, վոր համագումարում առաջարկեց Մարտովը և ընդունվեց համագումարի կողմից. «Ռուս. Սոց.-Դեմ. Գան. Կուսակցության անդամ է համարվում ամեն վոք, ով ընդունում է նրա ծրագիրը, կուսակցությանն ողնում է նյութական միջոցներով և կանոնավոր անձնական աջակցություն է ցույց տալիս նրան նրա կաղմակերպություններից վորեւ մեկի դեկալարությամբ»:

հետո: Բայց ամեն մի փոքրիկ տարածախնություն կարող է մեծ դառնալ, յեթե պնդենք նրա վրա, յեթե առաջին պլանը քաշենք այն, յեթե ձեռնարկեմք այդ տարածախնության բոլոր արմատները և բոլոր ճյուղերի պրպտումին: Ամեն մի փոքրիկ տարածախնություն կարող է անագին նշանակություն ստանալ, յեթե նա յեղակեալ ծառայի շրջադարձի համար դեպի վորոշ սխալ հայացքներ և յեթե այդ սխալ հայացքները միանան, նոր ու լրացուցիչ տարակարծությունների շնորհիվ, անիշխանալիազոր զործողությունների հետ, վորոնք պառակտման են հասցնում կուսակցությունը:

Հենց այդպես երբանը նույն տվյալ դեպքում: Այժմ հարցն արդեն դրված է այսպես. անդրադարձա՞նք արդյոք Ակսելրոդի կողմից պաշտպանվող՝ Մարտովի ձևակերպման մեջ նրա (կամ նրանց) անկախությունը, յերեբունությունն ու քաղաքական ճառագողությունը, ինչպես արտահայտվում էյի յես կուսակցության համադրումարում (333), նրա (կամ նրանց) չեղումը դեպի Ժորեսիզմ և անարխիզմ, ինչպես Պլեխանովն երկարծում է իր գալի համադրումարում (102 և իր գալի մյուս արձան.): Կամ Պլեխանովի կողմից պաշտպանված իմ ձևակերպման մեջ անդրադարձե՞լ է արդյոք ցենտրալիզմի սխալ, բյուրոկրատական, ֆորմալիստական, պոմպոզության, վոչ-սոցիալ-դեմոկրատական ըմբռնումը: Ուղարտուցիզմ և անարխիզմ, քե՞ք բյուրոկրատիզմ և ֆորմալիզմ—այդպես է դրված հարցն այժմ, յերբ փոքրիկ տարակարծությունը դարձավ մեծ տարածախնություն: Յեմ մենք պետք է Ալաաի ունենանք հարցի հենց այս, —դեպքերի կողմից բոլորին վրին փաթաթված, —դրումը իմ ձևակերպման թեր և դեմ յեղած փաստարկումներն ըստ ելուք-յան քննարկելու ժամանակ:

Այսինքն այդ փաստարկումների քննությունը համադրումարի վիճարանությունների վերլուծությունից: Առաջին ճառը, ընդ Յեդորովինը, հետաքրքրական է նրանով միայն, վոր նրա վերաբերմանը (non liquet, ինձ համար պարզ չե դեռես, յես դեռես չգիտեմ՝ վորտեղ և ճշմարտությունը) շատ բնորոշ և շատ պատգամալուրների վերաբերմունքի նկատմամբ, վորոնց համար հեշտ չեք գլուխ հանել իրոք նոր, բավականին բարդ և դեռալ, հարցից: Հետևյալ ճառը, ընդ Ակսելրոդինը, արդեն միանգամից հարցը

գնում է սկզբունքորեն: Դա առաջին սկզբունքային, ավելի ճիշտ կլինի նույնիսկ ասել՝ ընդ. Ակսելրոդի առհասարակ առաջին ճառն է համադրումարում, և դժվար է առանձնապես հաջող համարել նրա գերյուսող արհաճալի «պրոֆեսորով»: Յես կարծում եմ, վոր մենք պետք է, —ասաց ընդ Ակսելրոդը, —սահմանադենք կուսակցություն և կազմակերպություն հասկացողությունները: Իսկ այստեղ այդ յերկու հասկացողությունները խառնվում են: Այդ խառնումը վտանգավոր է»: Այս է առաջին փաստարկումն ընդդեմ իմ ձևակերպման: Ավելի մոտ գնենք այն: Յեթե յես ասում եմ, վոր կուսակցությունը պետք է լինի կազմակերպությունների* գումար (և վո՛չ թե հասարակ իմարանական դումար, այլ կոմպլեքս), ապա մի՞թե այդ նշանակում է, թե յես «խռնում եմ» կուսակցություն և կազմակերպություն հասկացողությունները: Իհարկե, վո՛չ: Յես դրանով միանգամայն պարզ ու ճշգրիտ արտահայտում եմ իմ ցանկությունը, իմ պահանջը, վոր պետքի կուսակցությունը, վորպես դասակարգի առաջադր ջոկատ, ներկայացնի ըստ հնարավորության ավելի կազմակերպված մի բան, վորպեսզի կուսակցությունն իր մեջ ընդունի միայն այնպիսի տարրեր, վորոնք քույլ են տալիս կազմակերպվածության պիսի տարրեր, վորոնք քույլ են տալիս կազմակերպվածության գեթ միևիմուտ: Ընդհակառակը, իմ ընդդիմախոսն է կուսակցության մեջ խառնում կազմակերպված տարրերն անկազմակերպ

* «Կազմակերպություն» բառը դարձ է սովորած սովորաբար յերկու իմաստով—լայն և նեղ: Նեղ իմաստով այն նշանակում է ժարեղային կոլեկտիվի ասանձին բլիշ, տնային կոլեկտիվի, վորը թեկուզ նվազագույն չափով ձևավորված է: Լայն իմաստով այն նշանակում է տնային բլիշների գումար, վորոնք ձուլված են մի ամբողջության մեջ: Որինակ՝ նավատորմը, զբոսը, վոտությունը ներկայացնում են միևնույն ժամանակ կազմակերպությունների գումար (բառի նեղ իմաստով) և հասարակական կազմակերպության այլատեսակություն (բառի լայն իմաստով): Դպրոցական դերասանությունը կազմակերպություն է (բառի լայն իմաստով), դպրոցական դերասանությունը բաղկացած է մի շարք կազմակերպություններից (բառի նեղ իմաստով): Ճիշտ նույնպես է կուսակցությունը կազմակերպություն է, պետք է լինի կազմակերպություն (բառի լայն իմաստով). միևնույն ժամանակ կուսակցությունը պետք է բաղկանա մի ամբողջ շարք բաղձազան կազմակերպություններից (բառի նեղ իմաստով): Ուտա՛՛ կուսակցություն մասին խոսող ընդ Ակսելրոդը, նախ, նկատի է առել կազմակերպություն բառի այս տարբերությունը լայն և նեղ իմաստով, իսկ յերկրորդ, յի նկատել այն, վոր իմք խառնել է կազմակերպված և անկազմակերպ տարրերը մի կույսի մեջ:

ների հետ, ղեկավարութեան յենթարկվողներին և չենթարկվողներին, առաջավորներին և անուղղելի հետամնացներին, վորովհետև ուղղելի հետամնացները կարող են մտնել կադմակերպութեան մեջ: Ահալասիկ այս խառնուրդը վտանգավոր է: Ընկ. Ակսելրոզն այնուհետև հիշատակում է «անցյալի խիստ կոնսպիրատիվ և ցենսորային տեսակի կադմակերպութեանը» («Земля и Воля»-յի և «Народная Воля»-յի). Իբր թե նրանց շուրջը «խմբվել են մի ամբողջ շարք անձեր, վորոնք չէին մտնում կադմակերպութեան մեջ, բայց այսպես թե այնպես ողնում էին նրան և կուսակցութեան անդամներ համարվում... Այդ սկզբունքն էլ ալելի խիստ պետք է կիրառվի սոցիալ-դեմոկրատական կադմակերպութեան մեջ»: Ահալասիկ հենց այստեղ մենք մոռեցանք հարցի ամենանշանակալի կողմերից մեկին, իսկապես «այդ սկզբունքը» սոցիալ-դեմոկրատական է, — մի սկզբունք, վոր թույլատրում է իրենց կուսակցութեան անդամ անվանել այն մարդկանց, վորոնք կուսակցութեան կադմակերպութեանը վող մեկի մեջ չեն մտնում, այլ միայն «այսպես կամ այնպես ողնում են նրան»: Յեւ Պլեխանովն այդ հարցին տվեց միակ հնարավոր պատասխանը. «Ակսելրոզն իրավացի չէր՝ 70-ական թվականները հիշատակելով: Այն ժամանակ դոյութեան ունեւ լավ կադմակերպված և հիանալի կարգապահութեան յենթարկվող կենտրոն, դոյութեան ունեւ յին նրա շուրջը նրա ստեղծած դանդաղ կարգի կադմակերպութեանը, իսկ ինչ վոր յեղել է այդ կադմակերպութեանը դուրս, յեղել է քաոս, անիշխանութեան: Այդ քաոսի բաղկացուցիչ տարրերն իրենց անվանում էին կուսակցութեան անդամներ, բայց դործը դրանից չէր շահում, այլ վնասվում էր: Մենք վո՛չ թե պետք է ընդորինակենք 70-ական թվականների անիշխանութեանը, այլ խուսափենք նրանից»: Այսպիսով, «այդ սկզբունքը», վոր ընկ. Ակսելրոզը կամեցավ անցկացնել վորպես սոցիալ-դեմոկրատական, իսկապես անիշխանական սկզբունք է: Այդ հերքելու համար պետք է ցույց տալ վերահսկողութեան, ղեկավարութեան և կարգապահութեան հնարավորութեանը կադմակերպութեանից դուրս, պետք է ցույց տալ, վոր անհրաժեշտ է «քաոսի տարրերին» տալ կուսակցութեան անդամներ անունը: Ընկ. Մարտովի ձեռնարկման պաշտպանները ցույց չտվին և չէին կարող ցույց տալ վո՛չ մեկը, վո՛չ մյուսը: Ընկ. Ակսելրոզն որինակ վերցրեց «պրոֆեսորին, վորն իրեն սոցիալ-դեմոկրատ է համարում և

հայտարարում է այդ մասին»: Վորպեսզի այս որինակի մեջ պարունակվող միտքն իր վախճանին հասցնեն, ընկ. Ակսելրոզը պետք է ասեն այնուհետև. արդյոք կադմակերպված սոցիալ-դեմոկրատներն իրենք այդ պրոֆեսորին սոցիալ-դեմոկրատ համարում են: Այդ հետագա հարցը չգնելով ընկ. Ակսելրոզն իր պատճառաբանութեանը թողեց կեսում: Իսկապես, յերկուսից մեկը: Կա՞մ կադմակերպված սոցիալ-դեմոկրատները մեզ հետաքրքրող պրոֆեսորին համարում են սոցիալ-դեմոկրատ, — և այն ժամանակ ինչո՞ւ չպետք է նրանք մտնեն նրան այս կամ այն սոցիալ-դեմոկրատական կադմակերպութեան մեջ: Միայն այդ մտցվելու դեպքում պրոֆեսորի «հայտարարութեանը» կհամապատասխանեն նրա գործերին, կլինեն վող դատարկ ֆրազներ (ինչպես շատ հաճախ մտնում են պրոֆեսորական հայտարարութեանը): Կա՞մ կադմակերպված սոցիալ-դեմոկրատները սոցիալ-դեմոկրատ չեն համարում պրոֆեսորին, — և այն ժամանակ անհեթեթութեան է, անխմատ է և վնասակար նրան կուսակցութեան անդամի պատվավոր և պատասխանատու կոչումը կրելու իրավունք տալը: Այսպիսով, բանը հանդում է հենց կադմակերպութեան սկզբունքի հետևողական գործադրմանը կամ տարբերացութեան և անիշխանութեան սրբադործմանը: Արդյոք մենք կուսակցութեան ենք կառուցում, յեղնելով սոցիալ-դեմոկրատների արդեն ստեղծված և միաձուլված այն միջուկից, վորն, ասենք, կուսակցական համագումար է ստեղծել և վորը պետք է լայնացնի ու բաղմապատկի կուսակցական ամեն տեսակ կադմակերպութեանը, թե մենք բավականանում ենք այն հանդատացնող ֆրազով, թե բոլոր ողնողները կուսակցութեան անդամներ են: Յեթե մենք ընդունենք Լենինի ֆորմուլան, — չարունակում եր ընկ. Ակսելրոզը, — ապա մենք դուրս պետք է նետենք այն մարդկանց մի մասին, վորոնք թեև չեն կարող ընդունվել անմիջականորեն կադմակերպութեան մեջ, բայց այնուամենայնիվ կուսակցութեան անդամներ են»: Հասկացողութեանը շփոթումը, վորի համար ինձ մեղադրել եր կամենում ընկ. Ակսելրոզը, այստեղ հենց նրա մոտ գրեւորվում է յիսկատար պարզութեամբ. նա ընդունում է արդեն իբրև տվյալ, վոր բոլոր ողնողները կուսակցութեան անդամներ են համարվում, մինչդեռ վեճը հենց դրա մասին է, և ընդդիմախոսները գեուես պետք է ապացուցեն այսպիսի մեկնա-

բանութեան անհրաժեշտութիւնն ու տգուտը: Ի՞նչ բովանդակութիւն ունի այս՝ առաջին հայացքից սարսափելի՝ Փրադ—պետք ե գուրս նետենք: Յեթե կուսակցութեան անդամներ են համարվում միայն կուսակցական համարված կադմակերպութիւնները, ապա այն մարդիկ, վորոնք չեն կարող «անմիջականորեն» մտնել կուսակցական և վոչ մի կադմակերպութեան մեջ, չե՞ր վոր կարող են աշխատել մի վոչ-կուսակցական կադմակերպութեան մեջ, վոր, սակայն, հարում ե կուսակցութեանը: Հետեապես, խոսք ել չի կարող լինել դուրս նետելու մասին՝ աշխատանքից հեռացնելու, շարժմանը մասնակցելու հնարավորութիւնից զրկելու իմաստով: Ընդհակառակը, վորքան ավելի ամուր լինեն խեղակամ օոցիալ-դեմոկրատներ բովանդակող մեր կուսակցական կադմակերպութիւնները, վորքան պակաս լինեն կուսակցութեան ներսում անկայունութիւնն ու յերերունութիւնը, այնքան ավելի լայն, ավելի բազմակողմանի, ավելի հարուստ և ավելի արդյունավետ կլինի կուսակցութեան ակդեցութիւնը նրան շրջապատող, նրա ղեկավարած բանվորական մասսաների տարրերի վրա: Հո չի՞ կարելի, խեղապես, կուսակցութիւնը՝ վորպես բանվոր դասակարգի առաջավոր ջոկատ՝ չիօթել ամբողջ դասակարգին հետ: Մինչդեռ հենց այդպիսի չիօթման մեջ ե ընկնում (բնորոշ չիօթում առհասարակ մեր ուրիշ տոնիստական եկոնոմիզմի համար) ընկ. Ակսել-բողը, յերբ ասում ե. «Մենք, իհարկե, նախ և առաջ ստեղծում ենք կուսակցութեան ամենաակտիւ տարրերի կադմակերպութիւն, հեղափոխականների կադմակերպութիւն, բայց մենք,—քանի վոր դասակարգի կուսակցութիւն ենք,—պետք ե մտածենք այն մասին, վոր կուսակցութիւնից դուրս չթողնենք այն մարդկանց, վորոնք գիտակցաբար, թեպետ և դուցե վոչ այնքան ակտիւ կերպով, հարում են այդ կուսակցութեանը»: Նախ, օոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցութեան ակտիւ տարրերի շարքը կմանեն բնաւ վոչ միայն հեղափոխականների կադմակերպութիւնները, այլ կուսակցական ճանաչված մի ամբողջ շարք բանվորական կադմակերպութիւններ: Յերկրորդ, այդ ի՞նչ պատախից, վոր մենք դասակարգի կուսակցութիւն ենք, հետեւ յայն յեղրակացութիւնը, թե հարկավոր չե տարրերութիւն դնել կուսակցութեան մեջ Գոմվոդնիի և կուսակցութեանը հարադնի միջև: Ճիշտ հակառակը. հենց տարրերութիւնների դոյութեան պատճառ-

աով,—տարրերութիւններ ըստ գիտակցականութեան տարիճանի և ակտիւութեան աստիճանի,—անհրաժեշտ ե տարրերութիւն դնել ըստ մերձավորութեան՝ դեպի կուսակցութիւնը: Մենք դասակարգի կուսակցութիւն ենք, ուստի և գրեթե ամբողջ դասակարգը (իսկ պատերազմի ժամանակ, քաղաքացիական պատերազմի դարաշրջանում, և միանգամայն ամբողջ դասակարգը) պետք ե դործի մեր կուսակցութեան ղեկավարութեամբ, պետք ե մեր կուսակցութեանը հարի վորքան կարելի յե սերտորեն. բայց մանկալով չչինա և «պոչականութիւն»՝ կլինել կարծել, թե յերբեցե գրեթե ամբողջ դասակարգը կամ ամբողջ դասակարգը կապիտալիզմի որով թ վիճակի կլինի բարձրանալու մինչև իր առաջավոր ջոկատի, իր օոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան գիտակցականութեան ու ակտիւութեան աստիճանը: Դեռևս վոչ մի խելացի օոցիալ-դեմոկրատ չի տարակուսել այն մասին, վոր կապիտալիզմի որով մինչև անգամ պրոֆեսիոնալ կադմակերպութիւնը (վոր ավելի պարզ ե, անդարդացած շերտերի գիտակցականութեանն ավելի մատչելի) ի վիճակի չե ընդգրկելու գրեթե ամբողջ կամ ամբողջ բանվոր դասակարգին: Մենք միայն խաբած կլինեյինք մեզ, մեր աչքերը փակած մեր խնդիրների վիթխարիութեան հանդեպ, նեղացրած կլինեյինք այդ խնդիրները,—յեթե մոռանայինք առաջավոր ջոկատների և նրան հարող բոլոր մասաների տարրերութիւնը, յեթե մոռանայինք, վոր առաջավոր ջոկատի մշտական պարտականութիւնն ե՝ բարձրացնել ավելի ու ավելի լայն խափեր մինչև այդ առաջավոր մակարդակը: Հենց այսպիսի աչքիա-կում և մոռացում ե հարողներ և կուսակցութեան մեջ գտնվողների, գիտակիցների ու ակտիւների և ողնողների տարրերութեան ջնջումը:

Կադմակերպական ճապարկութիւնն արդարացնելու համար, կադմակերպութեան և կադմակութեան չիօթումն արդարացնելու համար հենվել այն բանի վրա, վոր մենք դասակարգի կուսակցութիւն ենք,—նշանակում ե կրկնել Նաբեթիին³⁶ սխալը, վորը չիօթում եր «չարժման» «խորքում գտնվող» «արմատների» փրկի-

* Պոչական—քաղաքական գործիչ, վոր քարչ ե գուրս բանվորական շարժման պոչից, փոխանակ այն ղեկավարելու:

Պոչականութիւն—ի հաճույս բուրժուազիայի հրաժարումն բանվորական կուսակցութեան հեղափոխական ակտիւ քաղաքականութեանից և տակտիկայից, քաղաքականութիւն բանվոր դասակարգի դործին:—Խմբ.:

սոցիալական և սոցիալ-պատմական հարցը տեխնիկական-կազմակերպական հարցի հետ»։ Ակսելրոդէ թեթև ձեռքով կատարված այս շփոթումն եր հենց, վոր աշուհետե կրկնում եյին տասնյակ անգամներ ընկ. Մարտովի ձեռնարկումը պաշտպանող հռետորները։ «Վորքան լայն տարածված լինի կուսակցության անդամի անունը, այնքան լավ»,—ասում ե Մարտովը, չբացատրելով, սակայն, թե ինչ ոգուտ կա կուսակցության անդամի անվան լայն տարածումից, վոր չի համապատասխանում բովանդակությանը։ Կարելի՞ յե արդոք ժխտել, վոր վերահսկողությունը կուսակցության կազմակերպության մեջ չմտնող անդամների վերաբերմամբ ֆիկցիա յե։ Ֆիկցիայի լայն տարածումը վնասակար ե, և վոչ թե ոգուտկար։ «Մենք միայն ուրախանալ կարող ենք, յեթե յուրաքանչյուր գործադուլում, յուրաքանչյուր ցուցարար, իր գործողությունների համար պատասխանատու լինելով, կարողանա իրեն հայտարարել կուսակցության անդամ» (եջ 229)։ Իսկապե՞ս։ Յուրաքանչյուր գործադուլումը պէտք ե իրավունք ունենա իրեն կուսակցության անդամ րարելու։ Այս դրույթով ընկ. Մարտովը միանգամից իր սխալը հասցնում ե արտուրդի, սոցիալ-դեմոկրատիզմը նվաստացնելով ու հասցնելով գործադուլի դի աստիճանի, կրկնելով Ակիմովների քաղաքականությունները։ Մենք միայն ուրախանալ կարող ենք, յեթե սոցիալ-դեմոկրատիային հաջողվում ե ղեկավարել ամեն մի գործադուլ, վորովհետե սոցիալ-դեմոկրատիայի ուղղակի և անպայման պարտականությունն ե ղեկավարել պրոլետարիատի դասակարգային պայքարի բոլոր արտահայտությունները, իսկ գործողներին այդ պայքարի ամենախորը և ամենահզոր արտահայտություններին մեկն ե։ Բայց մենք պոչականներ կլինենք, յեթե թույլ տանք պայքարի այդպիսի սկզբնական, ipso facto վոչ ավելի քան տրեղ-յունիոնիստական ձևի նույնացումը սոցիալ-դեմոկրատական բազմակողմանի և դիտակցական պայքարի հետ։ Մենք ոպորտունիստորեն կոքիմակամացնեմք ակնբռն կեղծիքը, յեթե իրավունք տանք ամեն մի գործադուլում իրեն կուսակցության անդամ հայտարարելու», վորովհետե այդպիսի «հայտարարությունը» բազմաթիվ դեպքերում կեղծ հայտարարություն կլինի։ Մենք մեզ որոնել կսկսենք մանիլովյան յերազանքներով, յեթե կամենանք հավատացնել մեզ և ուրիշներին, վոր յուրաքան-

չյուր գործադուլումը կարող ե լինել սոցիալ-դեմոկրատ և սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության անդամ՝ այն անվերջ մասնատման, ճնշման և բթացման պայմաններում, վորոնք կապիտալիզմի որով անխուսափելիորեն ծանրացած պետք ե լինեն «անվարժուն», անվորակյալ բանվորների շատ և շատ լայն խավերի վրա։ Հենց «գործադուլումի» որինակից առանձնապես պարզ յերևում ե յուրաքանչյուր գործադուլ սոցիալ-դեմոկրատորեն ղեկավարելու հեղափոխական ձգտման և ոպորտունիստական ֆրադի տարբերությունը, այն ֆրադի, վոր կուսակցության անդամ ե հայտարարում յուրաքանչյուր գործադուլում իր։ Մենք դասակարգի կուսակցություն ենք, վորչափով գործով սոցիալ-դեմոկրատորեն ղեկավարում ենք պրոլետարիատի գրեթե ամբողջ կամ նույնիսկ ամբողջ դասակարգին, բայց դրանից միայն Ակիմովները կարող են անել այն յեղրակացությունը, թե մենք խոսքով պետք ե նույնացնենք կուսակցությունն ու դասակարգը։

«Յես չեմ վախենում դավադրական կազմակերպությունից», ասում եր նույն ճառում ընկ. Մարտովը,—բայց, ավելացնում եր նա,—«ինձ համար դավադրական կազմակերպությունն այն չափով միայն իմաստ ունի, վորչափով նրան ընդգրկում ե սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական լայն կուսակցությունը» (եջ 239)։ Ճշգրիտ լինելու համար պետք եր ասել՝ վորչափով նրան ընդգրկում ե սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական լայն շարժումը։ Յեվ այսպիսի ձևով ընկ. Մարտովի դրույթը վո՛չ միայն անվիճելի յե, այլ պարզ տրուիդմ ե։ Յես կանդ եմ առնում այս կետի վրա միայն այն պատճառով, վոր ընկ. Մարտովի տրուիդմից հետագահռետորներն այն շատ քանակ և շատ գոեհիկ փաստարկումը չինեցին, թե իրը Լենինը կամենում ե «կուսակցության անդամներին ամբողջ գումարը սահմանափակել դավադիրների դումարով»։ Այս յեղրակացությունը, վոր միայն ժպիտ հարուցանելու յե ընդունակ, անում եյին թե՛ ընկ. Պոսադուլսկին, թե՛ ընկ. Պոպովը, իսկ յերբ այն կրկնեցին Մաքսիմովն ու Ակիմովը, ապա արդեն միանգամայն ուրվագծվեց նրա իսկական բնույթը, այն ե՝ ոպորտունիստական ֆրադի բնույթը։ Ներկայումս այդ նույն փաստարկումը զարգացնում ե նոր «Искра»-յում ընկ. Ակսելրոդը՝ ծանոթացնելու համար ընթերցող հասարակությանը նոր խոսքադրության կազմակերպական նոր հայացքներին։ Դեռևս համադումարում, առաջին իսկ նիստում, վոր քննում եր § 1-ի հարցը,

յես նկատեցի, վոր ընդդիմախոսները կամենում են ուղտվել այդ-
պիսի եժան դեմքից, ուստի և նախազգուշացրի իմ ճառում (եջ
240)։ «Չպետք է կարծել, թե կուսակցական կազմակերպություն-
ները պետք է բաղկացած լինեն միայն պրոֆեսիոնալ հեղափոխա-
կաններից։ Մեզ հարկավոր են ամեն տեսակի, աստիճանի ու յե-
րանդի ամենաբազմազան կազմակերպություններ, սկսած շատ նեղ
և կոնսպիրատիվ կազմակերպություններից և վերջացած շատ
լայն, ազատ, loose Organisation-ներով»։ Այս այն աստիճանի
ակնհայտ, ինքնըստինքյան հասկանալի ճշմարտություն է, վոր
յես ավելորդ էյի համարում կանգ առնել նրա վրա...

Յես այդ նշել եմ դեռևս «Խոչ անել»-ի մեջ, իսկ «Նամակ
ընկերոջ»-ում այդ գաղափարն ավելի կոնկրետ եմ պարզացրել։
Գործարանային խմբակները,—գրել եմ յես այնտեղ,—«մեզ հա-
մար առանձնապես կարևոր են. չե՞ վոր շարժման ամբողջ գլխա-
վոր ուժը բանվորների կազմակերպվածությունն է և խոշոր գոր-
ծարաններում, վորովհետև խոշոր գործարանները (և ֆաբրիկա-
ներն) իրենց մեջ բովանդակում են բանվոր դասակարգի վ՛՛՛՛ մի-
այն քանակով գերակշռող, այլև ե՛լ ավելի՝ ազդեցությամբ,
զարգացմամբ, պայքարի ընդունակությամբ գերակշռող մասին։
Յուրաքանչյուր գործարան պետք է լինի մեր ամբողջ... Գոր-
ծարանային յենթակոմիտեն պետք է ջանա ընդդիմել ամբողջ
գործարանը, բանվորների ըստ հնարավորության մեծ մասին
ամեն կարգի խմբակների (կամ գործակալների) ցանցով... Բո-
լոր խմբերը, խմբակները, յենթակոմիտեները և այլն պետք է
գտնվեն կոմիտեյական հիմնարկների կամ կոմիտեյի ֆիլիալ բա-
ժանմունքների վիճակում։ Նրանցից վոմանք ուղղակի կհայտնեն
իրենց ցանկությունը՝ մտնելու Ռուս. Սոց.-Դեմ. Բան. Կուս.
կազմի մեջ և, կոմիտեյի կողմից հաստատվելուց հետո, նրա
կազմի մեջ կմտնեն, կստանան (կոմիտեյի հանձնարարությամբ
կամ նրա հետ համաձայնության գալով) վորոշ ֆունկցիաներ,
կպարտավորվեն հնազանդվել կուսակցության որդանների կար-
գադրություններին, կստանան կուսակցության բոլոր անդամնե-
րի իրավունքները, կհամարվեն կոմիտեյի անդամության մերձա-
վորագույն թեկնածուներ և այլն։ Մյուսները չեն մտնի Ռ. Ս.-
Դ. Բ. Կ. մեջ, կլինեն կուսակցության անդամների կողմից կազ-

մակերպված կամ կուսակցության այս կամ այն խմբին հարող
խմբակների վիճակում և այլն» (եջ 17—18)։ Իմ ընդգծած բա-
ռերից առանձնապես պարզ յերևում է, վոր § 1-ի իմ ձևակերպ-
ման գաղափարը լիովին արտահայտված է արդեն «Նամակ ըն-
կերոջ»-ի մեջ։ Կուսակցության մեջ մտնելու պայմաններն այս-
տեղ ուղղակի մատնանշված են, այն է՝ 1) կազմակերպվածու-
թյան վորոշ ստորձան և 2) կուսակցության կոմիտեյի հաստա-
տում։ Մի եջ հետո յես մոտավորապես ցույց եմ տալիս և այն,
թե ինչպիսի խմբեր ու կազմակերպություններ և ինչ նկատա-
ռումներով պետք է (կամ չպետք է) մտցվեն կուսակցության
մեջ. «Յրիչների խմբերը պետք է պատկանեն Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ.-ին
և գիտենան նրա անդամների և նրա պաշտոնյաների վորոշ թիվ։
Այն խումբը, վոր ուսումնասիրում է աշխատանքի պրոֆեսիոնալ
պայմաններն ու մշակում պրոֆեսիոնալ պահանջների տեսակներ,
չպետք է պարտավորաբար պատկանի Ռ. Ս.-Դ. Բ. Կ.-ին։
Կուսակցության մեկ-յերկու անդամի մասնակցությամբ ինքնա-
կրթությամբ պարագող ուսանողների, սպաների և ծառայողնե-
րի խումբը յերբեմն նույնիսկ բոլորովին չպետք է իմանա նրա՝
կուսակցությանը պատկանելու մասին և այլն» (եջ 18—19)։

Ըստ կազմակերպվածության աստիճանի ընդհանրապես, և
ըստ կազմակերպության կոնսպիրատիվության մասնավորապես,
կարելի յե տարբերել, որինակի համար, այսպիսի կարգեր.
1) հեղափոխականների կազմակերպություններ. 2) բանվորների՝
ըստ հնարավորության լայն և բազմազան կազմակերպություն-
ներ (յես սահմանափակվում եմ միայն բանվոր դասակարգով,
յենթադրելով, թե ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր այլ դա-
սակարգերի վորոշ տարբեր ևս կմտնեն այստեղ, վորոշ պայման-
ներում)։ Այս յերկու կարգերը կազմում են կուսակցությունը։
Այնուհետև, 3) բանվորների կազմակերպություններ, վորոնք
հարում են կուսակցությանը. 4) բանվորների կազմակերպու-
թյուններ, վորոնք չեն հարում կուսակցությանը, բայց փաստո-
րեն յենթարկվում են նրա վերահսկողությանն ու ղեկավարու-
թյանը. 5) բանվոր դասակարգի անկազմակերպ տարբեր, վորոնք
մասամբ նույնպես յենթարկվում են սոցիալ-դեմոկրատիայի ղե-
կավարությանը, զոնե դասակարգային պայքարի խոշոր արտա-
հայտությունների դեպքում։ Ահա թե ինչպես է մոտավորապես

պատկերանում բանը իմ տեսակետից: Ընդհակառակը, ընկ. Մարտովի տեսակետից կուսակցության սահմանը մնում է միանշանակ մայն անորոշ, վորովհետև «յուրաքանչյուրը գործադուլավոր» կարող է «իրեն հայտարարել կուսակցության անդամ»: Ի՞նչ ոգուս այս ճապաղությունից: «Անվանման» լայն տարածում: Նրա վնասն այն է, վոր դասակարգը կուսակցության հետ չփոխելու վերաբերյալ կազմալուծող գաղափար է մտցնում:

Մեր կողմից առաջադրված ընդհանուր դրույթները պատկերավորելու համար ելի մի թուղցիկ հայացք դցենք համադումարում § 1-ի շուրջը տեղի ունեցած հետագա վիճաբանություններին վրա: Ընկ. Բրուկերը արտահայտվում է (ի հաճույս ընկ. Մարտովի) հոգուտ իմ ձևակերպման, բայց նրա գաշինքն ինձ հետ, ի տարբերություն Ալիմովի գաշինքից Մարտովի հետ, դուրս է գալիս, վոր թյուրիմացության վրա յե հիմնված: Ընկ. Բրուկերը «համաձայն չե ամբողջ կանոնադրությանն ու նրա ամբողջ վորդուն» (եջ 239) և իմ բանաձևը պաշտպանում է, վարպես «Рабочее Дело»-յի կողմնակիցների համար վափազելի դեմոկրատիզմի հիմք: Ընկ. Բրուկերը դեռևս չի բարձրացել այն տեսակետին, վոր քաղաքական պայքարում յերբեմն հարկ է լինում ընտրելու չարիքներից փոքրագույնը. ընկ. Բրուկերը չի նկատել, վոր դեմոկրատիզմ պաշտպանելն այնպիսի մի համադումարում, վորպիսին մերն է, անողուտ է: Ընկ. Ալիմովն ավելի խորաթափանց գտնվեց: Նա միանգամայն ճիշտ դրեց հարցը, ընդունելով, վոր «ընկ. ընկ. Մարտովն ու Լենինը վիճում են, թե վորպիսի (ձևակերպումն) է լավ հասնում նրանց ընդհանուր նպատակին» (եջ 252): «Յեւ և Բրուկերը, — չարունակում է նա, — կամենում ենք ընտրել այն, վարն ավելի քիչ է հասնում նպատակին: Այս տեսակետից յես ընտրում եմ Մարտովի ձևակերպումը»: Յեւ ընկ. Ալիմովը չիտակտրեն պարզաբանեց, վոր «նրանց նպատակը հենց» (Պլեխանովի, Մարտովի և իմ — հեղափոխականների դեկավար կազմակերպության ստեղծում) նա համարում է «անիրադրժելի և վնասակար»: Նա պաշտպանում է, ինչպես և ընկ. Մարտինովը*, եկոնոմիստների գաղափարը «հեղափոխականների կազմա-

կերպության» ավելորդության մասին: Նա «լի յե այն հավատով, վոր կյանքն այնուամենայնիվ ներս կխուժի մեր կուսակցական կազմակերպության մեջ, անկախ նրանից, թե նրա ճանապարհը կպատնէք Մարտովի ֆորմուլայով, թե Լենինի ֆորմուլայով»: «Կյանքի» այս «պոչականական» ըմբռնման վրա չարժեք կանգ առնել, յեթե մենք նրան չհանդիպեյինք նույնպես և ընկ. Մարտովի մոտ: Ընկ. Մարտովի յերկրորդ ճառն (եջ 245) առհասարակ այնքան հետաքրքրական է, վոր արժե այն քննել մանրամասնորեն:

Ընկ. Մարտովի առաջին փաստարկումը. կուսակցական կազմակերպությունների վերահսկողությունը կուսակցության՝ կազմակերպությունների մեջ չմտնող անդամների վերաբերմամբ՝ «իրադրժելի յե, վորչախով կոմիտեն, վորեն մեկին վորոշ ֆունկցիա հանձնարարելով, հնարավորություն ունի հետեւելու նրան» (եջ 245): Այս թեզիսը զարմանալի բնորոշ է, վորովհետեւ նա «մատնում է», յեթե կարելի յե այսպես արտահայտվել, թե ո՞ւր է հարկավոր և գործնականում ո՞ւր կծառայի Մարտովի ձևակերպումը, — ինտելիգենտ միայնակներին, թե բանվորական խմբերին ու բանվորական մասսաներին: Բանն այն է, վոր հնարավոր է Մարտովի բանաձևի յերկու մեկնաբանություն. 1) կուսակցության անդամ իրավունք ունի «հայտարարելու իրեն» (հենց իր՝ ընկ. Մարտովի խոսքերը) ամեն վոր, ով նրան անձնական կանոնավոր աջակցություն է ցույց տալիս նրա կազմակերպություններից մեկի դեկավարությամբ. 2) կուսակցության յուրաքանչյուր կազմակերպություն իրավունք ունի կուսակցության անդամ ճանաչելու ամեն մեկին, ով նրան կանոնավոր անձնական աջակցություն է ցույց տալիս՝ նրա դեկավարությամբ: Միայն առաջին մեկնաբանությունն է «յուրաքանչյուրը գործադուլավոր-

տիվ, վոր այդ բաների տարբերության հետև թաքնված է հակացողությունների տարբերություն: Թե ինչ տարբերություն է այդ, այնպես էլ բացատրեցին վո՛չ ընկ. Մարտինովը, վո՛չ էլ այժմ նրա հետքերով գնացող ընկ. Ակսելրոդը: Ընկ. Մարտինովն «այնպես է ձևացնում», իբր թե յես, որինալ, «ի՞նչ անել» — ում վճռականորեն չեմ արտահայտվել (ինչպես և «Խնդիրներ»-ի մեջ) «քաղաքական պայքարը մինչև դավադրությունը նեղացնելու» դեմ: Ընկ. Մարտինովը կամենում է ունկնդիրներին հարկադրել մոռամալու, վոր այն մարդիկ, վորենց դեմ յես պատերազմել եմ, չեյին տեսնում հեղափոխականների կազմակերպության անհրաժեշտությունը, ինչպես այժմ էլ այդ չի տեսնում ընկ. Ալիմովը:

*) Ընկ. Մարտինովն, ասենք, կամենում է տարբերվել ընկ. Ալիմովից, կամենում է ապացուցել, վոր երբ դավադրական չի նշանակում հեղափոխ-

րի» իրոք հնարավորութիւն տալիս անվանվելու կուսակցութեան անդամ, ուստի և միայն այն ել միանգամից նվաճեց Լիբերների, Ակիմովների և Մարտինովների սրտերը: Բայց այդ մեկնաբանութիւնն արդեն, ակներև և, վոր մի Փրազ և, վորովհետև այդ ժամանակ այստեղ կհասկացվի նաև ամբողջ բանվոր դասակարգը, և կջնջվի տարբերութիւնը կուսակցութեան ու դասակարգի միջև. «յուրաքանչյուր գործադուլավորի» վերահսկելու և ղեկավարելու մասին կարելի չէ խոսել լոկ «սիմվոլիկորեն»: Ահա թե ինչու ընկ. Մարտովն իր յերկրորդ ճառում խստեղ հանդէպ յերկրորդ հետեյալ մեկնաբանութեանը (թեև, փակադժերի մէջ ասած, նա ուղղակի մերժված է համագումարի կողմից, վոր շնորհունեց Կոստիչի բանաձևը, էջ 225). կոմիտեն ֆունկցիաներ կհանձնարարի և կհետևի նրանց իրադրմանը: Այսպիսի հատուկ հանձնարարութիւններ, իհարկէ, յերեք տեղի չեն ունենա բանվորների մասսայի, եագարավոր պրոլետարների վերաբերմամբ (վորոնց մասին խոսում են ընկ. Ակսելրոդն ու ընկ. Մարտինովը),—նրանք հաճախ կարվեն այ հենց այն պրոֆեսորներին, վորոնց հիշատակում եր ընկ. Ակսելրոդը, այն գիմնագիտներին, վորոնց մասին հոգում է յին ընկ. Լիբերն ու ընկ. Պոպովը (էջ 241), այն հեղափոխական յերիտասարդութեանը, վորին վկայակոչում եր ընկ. Ակսելրոդն իր յերկրորդ ճառում (էջ 242): Մի խոսքով՝ ընկ. Մարտովի ֆորմուլան կամ մեռած տառ կմնա, դատարկ Փրազ, կամ այն ոգուտ կրերի գլխավորապես և գրեթե բացառապես այն «ինտելիգենտներին, վորումք մինչև ուղն ու ծուծը տոգորված են բուրժուական ինդիվիդուալիզմով» և չեն ցանկանում մտնել կազմակերպութեան մէջ: Խոսքով ընկ. Մարտովի ֆորմուլան պաշտպանում է պրոլետարիատի լայն խավերի շահերը. գործով այդ ֆորմուլան կծառայի բուրժուական ինտելիգենցիայի շահերին, վորը խորշում է պրոլետարական կարգապահութիւնից և կազմակերպութիւնից: Վոչ վոք սիրտ չի անի ժխտելու, վոր ինտելիգենցիան, իբրև ժամանակակից կապիտալիստական հասարակութիւնների առանձին շերտ, ընդհանուր առմամբ և ամբողջովին բնորոշվում է հենց ինդիվիդուալիզմով և կարգապահութեան ու կազմակերպման անընդունակութեամբ (համա. թեկուզ Կաուցկու հայտնի հոգւածներն ինտելիգենցիայի մասին). ի միջի այլոց,

այս և հասարակական այդ շերտի անձեռնտու տարբերութիւնը պրոլետարիատից. այս և ինտելիգենտական տարտամութեան ու անկայունութեան բացատրութիւններից մեկը, հատկութիւններ, վորոնք այնքան հաճախ իրենց զգալ են տալիս պրոլետարիատին. և ինտելիգենցիայի այդ հատկութիւնն անխզելի կերպով կապված է նրա կյանքի սովորական պայմանների հետ, նրա վաստակի պայմանների հետ, վորոնք շատ ու շատ բաներում մոտենում են մանր-բուրժուական գոյութեան պայմաններին (մենակ կամ շատ մանր կոլեկտիվների մէջ կատարվող աշխատանք և այլն): Վերջապես, պատահականութիւն չէ նաև այն, վոր հենց ընկ. Մարտովի ֆորմուլայի պաշտպանները պետք է առջադրեյին պրոֆեսորների և գիմնագիտների որինակները: § 1-ի մասին տեղի ունեցած վիճարանութիւնների մէջ վո՛չ թե պրոլետարական լայն պայքարի պաշտպանները հանդէս յեկան արմատական-դաշտադրական կազմակերպութեան պաշտպանների դեմ, ինչպես կարծում է յին ընկ. ընկ. Մարտինովն ու Ակսելրոդը, այլ բուրժուական-ինտելիգենտական ինդիվիդուալիզմի կողմնակիցներն ընդհարվեցին պրոլետարական կազմակերպութեան և կարգապահութեան կողմնակիցների հետ:

Ընկ. Պոպովն ասում եր. «Ամենուրեք Մ.-Պետերբուրգում, ինչպես և Նիկոլայեվում կամ Ուդեսայում, այդ քաղաքների ներկայացուցիչներին վկայութեամբ, տասնյակ բանվորներ կան, վորոնք գրականութիւն են տարածում, բանավոր ագիտացիա յեն մղում և վորոնք չեն կարող կազմակերպութեան անդամներ լինել: Նրանց կարելի չէ վերադրել կազմակերպութեանը, բայց անդամներ համարել չի կարելի» (էջ 241): Ինչո՞ւ չեն կարող նրանք կազմակերպութեան անդամներ լինել. այդ մնաց ընկ. Պոպովի պաշտպանը: Յես արդեն վերը բերել եմ «Նամակ ընկերոջ»-ից այն տեղը, վոր ցույց է տալիս, թե հենց բոլոր այդպիսի բանվորներին (հարյուրներով, և վոչ թե տասնյակներով) կազմակերպութեան մէջ մտցնելը թե՛ հնարավոր է, թե՛ անհրաժեշտ, ըստվորում այդ կազմակերպութիւններից շատ ու շատ շատերը կարող են մտնել և պետք է մտնեն կուսակցութեան մէջ:

Ընկ. Մարտովի յերկրորդ փաստարկումը. «Լենինի համար կուսակցութեան մէջ չկան այլ կազմակերպութիւններ, բացի կուսակցական կազմակերպութիւններից»... Միանգամայն ճիշտ է... Ինձ համար, ընդհակառակը, այդպիսի կազմակերպութիւն-

ներ պետք է դոյություն ունենան: Կյանքն ավելի արագ է ստեղծում և ծնում կազմակերպությունները, քան մենք կկարողանանք դրանք պրոֆեսիոնալ հեղափոխականների մեր մարտական կազմակերպության հիերարխիայի մեջ մտցնել»... Այս՝ յերկու տեսակետից սխալ է. 1) «կյանքը» ծնում է հեղափոխականների շատ ավելի քիչ բանիմաց կազմակերպություններ, քան մեզ հարկավոր է, քան պահանջում է բանվորական շարժումը. 2) մեր կուսակցությունը պետք է լինի վո՛չ միայն հեղափոխականների կազմակերպությունների, այլև բանվորական կազմակերպությունների մասսայի հիերարխիա... «Լենինը կարծում է, թե Կ. Կ.-ն կհաստատի միայն այն կազմակերպությունների կուսակցական կոչումը, վորոնք միանգամայն հուսալի կլինեն սկզբունքային տեսակետից: Բայց ընկ. Բրուկերը լավ է հասկանում, վոր կյանքը (sic!) իրենը կանի, և վոր Կ.Կ.-ն բազմաթիվ կազմակերպություններ կուսակցությունից դուրս չթողնելու համար հարկադրված պիտի լինի նրանց որինականացնել՝ չնայած նրանց միանգամայն անհուսալի բնույթին. ուստի և ընկ. Բրուկերը միանում է Լենինին»... Իհարկե, յեթե Կ.Կ.-ն անպատճառ բաղկացած լիներ այնպիսի մարդկանցից, վորոնք ղեկավարվում են վոչ իրենց կարծիքով, այլ նրանով, թե ինչ կասեն ուրիշները, այն ժամանակ «կյանքը իրենը» կաներ այն իմաստով, վոր կուսակցության ամենահետամնաց տարրերը կհաղթանակեին: Բայց վոչ մի իմաստավորված պատճառ չի կարելի բերել, վորը խելացի Կ.Կ.-ին հարկադրեր կուսակցության մեջ մտցնելու «անհուսալի» տարրերին: Անհուսալի տարրեր «ծնող» «կյանքի» հենց այս հիշատակումով ել ընկ. Մարտովի ականերուրենց ու՛լց է տալիս իր կազմակերպական պլանի ուղորտունիստական բնույթը... «Իսկ յես կարծում եմ, — շարունակում է նա, — վոր յեթե մի այդպիսի կազմակերպություն (վոչ միանգամայն հուսալի) համաձայն է ընդունելու կուսակցական ծրագիրն ու կուսակցական վերահսկողությունը, ապա մենք կարող ենք նրան մտցնել կուսակցության մեջ, դրանով իսկ նրան չդարձնելով կուսակցական կազմակերպություն: Յե՞ս մեր կուսակցության մեծ հաղթանակը կհամարեյի, յեթե, որինակ, «անկախներ» մի վորեւե միություն վորոշեր, վոր նա ընդունում է սոցիալ-դեմոկրատիայի տեսակետն ու նրա ծրագիրը և մտնում է կուսակցության մեջ, մի հանգամանք, վորը, սակայն,

չի նշանակում, թե մենք այդ միությունը մտցնում ենք կուսակցական կազմակերպության մեջ»... Ահա թե ի՛նչպիսի շփոթման է հասցնում Մարտովի Փորմուխան—կուսակցության մեջ մտնող վոչ-կուսակցական կազմակերպություններ: Պատկերացրե՛ք միայն նրա սխեման.—կուսակցությունը = 1) հեղափոխականների կազմակերպություններ + 2) բանվորների՝ կուսակցական ճանաչված կազմակերպություններ + 3) բանվորների կուսակցական չճանաչված կազմակերպություններ (դերազանցապես «անկախներից») + 4) դանազան ֆունկցիաներ կատարող մենակներ—պրոֆեսորներ, դիմնադիստներ և այլն + 5) «յուրաքանչյուր դործադուլավոր»: Այս յերեկի պլանի կողքին կարելի յե դնել միայն ընկ. Լիբերի խոսքերը. «Մեր նպատակն է վոչ միայն կազմակերպություն կազմակերպել (!), մենք կարող ենք և պետք է կուսակցություն կազմակերպենք» (եջ 241): Այո՛, իհարկե, մենք կարող ենք և պետք է անենք այդ, բայց դրա համար հարկավոր են վո՛չ թե իմաստից դուրի բառեր «կազմակերպություններ կազմակերպելու» մասին, այլ ուղղակի պահանջ կուսակցության անդամներից, վորպեսզի նրանք գործնականում աշխատեն կազմակերպման համար: Խոսել «կուսակցության կազմակերպման» մասին և պաշտպանել կուսակցություն բառով ամեն մի անկազմակերպության և ամեն մի ասորնթացության քողարկում—նշանակում է գատարկ բառեր ասել:

«Մեր ձևակերպումը—ասում է ընկ. Մարտովը—արտահայտում է այն ձգտումը, վոր հեղափոխականների կազմակերպության և մասսայի միջև լինեն մի շարք կազմակերպություններ»: Հենց այդպես չէ: Հենց այդ իրոք պարտադիր ձգտումը չի արտահայտում Մարտովի բանաձևը, վորովհետև նա չի տալիս կազմակերպվելու մղում, չի պարունակում կազմակերպվելու պահանջ, չի անջատում կազմակերպվածն անկազմակերպից: Նա միմիայն կոչում է տալիս, և այս առթիվ չի կարելի չմտաբերել ընկ. Ակսելրոդի հետևյալ խոսքերը. «Վոչ մի ղեկրետով չի կարելի արգելել նրանց (հեղափոխական յերիտասարդության խմբակներին և թղն) և առանձին անձերի իրենց սոցիալ-դեմոկրատներ անվանել» (սո՛ւրբ ճշմարտություն) «և նույնիսկ իրենց համարել կուսակցության մի մասը»... ա՛յ, այս արդեն անպայման սխալ է: Արդե՛կ սոցիալ-դեմոկրատ կոչվել՝ չի կարելի և հարկ չկա,

վորովհետև այդ խոսքն անմիջականորեն արտահայտում է միայն համոզմունքների սխառնում և վոչ թե կազմակերպական վորոչ հարաբերություններ: Արգելել առանձին խմբակներին և անձերին «իրենց կուսակցություն մաս համարել» կարելի չէ և պետք է, չերբայդ խմբակներն ու անձերը վնասում են կուսակցություն գործին, այլասերում են կամ կազմալուծում նրան: Ծիծաղելի՛ կլիներ խոսել կուսակցութան՝ վորպես մի ամբողջության, վորպես քաղաքական մեծության՝ մասին, յեթե նա չկարողանար «դեկրետով արգելել» խմբակին ամբողջության «մասը համարել իրեն»: Յեվ այդ դեպքում ի՞նչ իմաստ կունենար կուսակցությունից վտարելու կարգ ու պայմաններ վորոչելը: Ընկ. Ակսելրոդն ակնառու կերպով արտերգի հասցրեց ընկ. Մարտովի հիմնական սխալը. նա այդ սխալը նույնիսկ ուղարտունիստական քեռիա դարձրեց, յերբ ավելացրեց, թե «Լենինի ձևակերպմամբ § 1-ն ուղղակի սկզբունքային հակասություն է պրոլետարիատի սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության բուն ելությունը (!), խնդիրներին» (եջ 243): Այս նշանակում է վոչ ավելի և վոչ պակաս, քան այն, վոր կուսակցությանն ավելի բարձր պահանջներ առաջադրելը, քան դասակարգին, սկզբունքային հասկացություն է պրոլետարիատի խնդիրների բուն ելությունը: Զարմանալի չէ, վոր Ակիմովը սարի պես պաշտպան կանգնեց այդպիսի քեռիային:

Արդարությունը պահանջում է նշել, վոր ընկ. Ակսելրոդը, վոր այժմ ուզում է այս սխալ, ակներևորեն դեպի ուղորտունիքմը թեքող ձևակերպումը դարձնել նոր հայացքների հատիկ, — համագումարում, ընդհակառակը, պատրաստակամություն հայտնեց «սակարկելու», ասելով. «Բայց յես նկատում եմ, վոր բաց դուռ եմ բացում, վորովհետև ընկ. Լենինը կուսակցական կազմակերպության մասեր համարվող իր պերիֆերիական խմբակներով ընդառաջ է դնում իմ պահանջին»... (և վոչ միայն պերիֆերիական խմբակներով, այլև ամեն տեսակ բանվորական միություններով համա. արձանագր. 242-րդ եջը՝ ընկ. Ստրախովի 37 ձառից և վերը բերված քաղվածքները «Նամակ ընկերոջ»-ից) ... «Մնում են դեռևս առանձին անձերը, բայց այստեղ ել դեռ կարելի կլինի միքիչ սակարկել»: Յես պատասխանեցի ընկ. Ակսելրոդին, վոր առհասարակ յես դեմ չեմ սակարկության, և այժմ պետք է պարզաբանեմ, թե ինչ իմաստով եր այդ ասված: Հենց առանձին ան-

ձերի վերաբերմամբ է, այդ բոլոր պրոֆեսորների, դիմադիստների և այլն, վոր յես ամենից քիչ կհամաձայնեյի գեղել. բայց յեթե տարակույս հարուցվեց բանվորական կազմակերպությունների վերաբերմամբ, ապա յես կհամաձայնեյի (չնայած այդ տարակույսների՝ վերը իմ կողմից ապացուցած լիակատար անհիմնություն) իմ § 1-ին մի այսպիսի ծանոթագրություն ավելացնել. «Այն բանվորական կազմակերպությունները, վորոնք ընդունում են Ռուս. Սոց.-Դեմոկր. Բանվ. կուս. ծրագիրն ու կանոնադրությունը, պետք է ըստ հնարավորության ավելի մեծ թվով մացվեն կուսակցական կազմակերպությունների թվի մեջ»: Իհարկե, խիստ ասած, այդպիսի ցանկության տեղը կանոնադրությունը չէ, վորը պետք է սահմանափակվի իրավաբանական սահմանումներով, այլ պարզաբանական կոմենտարները, բրոշյուրները (և յես արդեն մատնանշեցի, վոր իմ բրոշյուրներում յես կանոնադրությունից շատ առաջ տվել եմ այդպիսի պարզաբանություններ), բայց այդպիսի ծանոթագրությունն իր մեջ գտնե չեր պարունակի սխալ, կազմալուծման հասցնելու ընդունակ մոքերի, ուղարտունիստական դատողությունների*) և «անարխիստական կոնցեպցիաների» ստվերն անդամ, վորոնք անտարակույս մտնում են Մարտովի ձևակերպման մեջ:

*) Մարտովի բանաձևը հիմնավորելու վորձերի ժամանակ անխուսափելիորեն յերևան յեկող այդպիսի դատողությունների թվին է պատկանում տոնանմանպես ընկ. Տրոցկու Փրաքը (եջ 248 և 346), թե «ուղարտունիքմն ստեղծվում է ավելի բարդ (կամ՝ վորոշվում է ավելի խորը) պատճառներով, քան կանոնադրության այս կամ այն կետը, — այն առաջանում է բուրժուական դեմոկրատիայի և պրոլետարիատի զորացման հարաբերական մակարդակից»... Իսկ այն չէ, թե կանոնադրության կետերը կարող են ուղարտունիքմ ստեղծել, այլ այն, վոր նրանց ուղեկցող ավելի կամ պակաս սուր գեղեց կոփենք ուղարտունիքմի գեղեց: Վորան ավելի խորն են նրա պատճառները, այնքան ավելի սուր պետք է լինի այդ գեղեցը: Ուստի ուղարտունիքմի «խորը պատճառներով» արդարացնել մի ձևակերպում, վորը դոնեք բաց է անում նրա առաջ—ամենագոտարյուն պոչահանություն է: Յերբ ընկ. Տրոցկին դեմ եր ընկ. Լիբերին, նա հասկանում էր, վոր կանոնադրությունը «կազմակերպված անխուսահություն է» ամբողջի կողմից դեպի իր մասը, առաջավոր Զոկատի կողմից դեպի հեռամասց Զոկատը. իսկ յերբ ընկ. Տրոցկին ընկ. Լիբերի կողմը դուրս յեկավ, նա մոռացավ արդեն այդ և նույնիսկ արգարացնել սկսեց անխուսահություն (անխուսահություն դեպի ուղարտունիքմը) մեր այդ կազմակերպման քաղաքական ու յերերունությունը «բարդ պատճառներով», «պրոլետարիատի

Չակերտները մեջ բերածս վերջին արտահայտությունը պատ-
հանում ե ընկ. Պավլովիչին, վորը շատ արդարացի կերպով անար-
խիզմ համարեց «անպատասխանատու և իրենք իրենց կուսակցու-
թյան մեջ մտցնող» անդամների ճանաչումը: «Հասարակ լեզվով
թարգմանած»—արդարանում եր ընկ. Պավլովիչը իմ ձևակեր-
պումը ընկ. Լիբերի համար—այդ նշանակում ե. «քանի վոր դու
կամենում ես կուսակցության անդամ լինել, պլատոնաբար չե մի-
այն, վոր պետք ե ընդունես նաև կազմակերպական հարաբերու-
թյունները»: Վոչ պակաս արդարացի կերպով մատնանչեց ընկ.
Պավլովիչը հակասությունը ընկ. Մարտովի Փորմուլայի և գի-
տական սոցիալիզմի այն անվիճելի գրույթի միջև, վոր այնքան
անհաջող կերպով մեջ բերեց նույն ընկ. Մարտովը: «Մեր կու-
սակցությունը անգիտակից պրոցեսի գիտակից արտահայտիչն և»:
Հենց այդպես: Յեւ չհենց այդ պատճառով սխալ կլինի ձգտել այն
բանին, վոր «յուրաքանչյուր գործադուլավոր» կարողանա իրեն
անվանել կուսակցության անդամ, վորովհետև յեթե «յուրաքան-
չյուր գործադուլ» վո՛չ միայն տարերային արտահայտությունը
լինեի դասակարգային հզոր բնագրի և դասակարգային պայքարի,
վոր անխուսափելիորեն դեպի սոցիալական հեղափոխություն ե
տանում, այլ այդ պրոցեսի գիտակցական արտահայտությունը,
այն ժամանակ... այն ժամանակ ընդհանուր գործադուլը չեի լի-
նի անաբխիստական Փրազ, այն ժամանակ մեր կուսակցությունը

զարգացման մակարդակով» և այն: Ընկ. Տրոցկու մյուս փաստարկումն ե.
«այդպես կամ այնպես կազմակերպված ինտելիգենտ յերիտասարդության հա-
մար շատ ավելի հեշտ ե ինքն իրեն մտցնել (ընդգծումն իմն ե) կուսակցության
ցուցակները մեջ»: Հենց այդպես: Ուստի ինտելիգենտական ճապողությունը
ե տառապում այն ձևակերպումը, վորի համաձայն նույնիսկ անկազմակերպ
տարերքն իրենց հայտարարում են կուսակցության անդամներ, և վոչ թե իմ
ձևակերպումը, վոր վերացնում ե ցուցակների մեջ «իրեն մտցնելու» իրավուն-
քը: Ընկ. Տրոցկին ասում ե, վոր յեթե Կ.Կ.-ն «չճանաչի» ուղորդունիստները
կազմակերպությունը, այդ կլինի միայն անձերի բնավորության պատճառով,
իսկ քանի վոր այդ անձերը հայտնի յեն վորպես քաղաքական անհատականու-
թյուններ, ապա վտանգավոր չեն նրանք, նրանց կարելի յե հեռացնել համա-
կուսակցական բոլորի միջոցով: Այս ճիշտ ե միայն այն դեպքերի նկատ-
մամբ, յերբ հարկավոր ե հեռացնել կուսակցությունից (ասենք այդ ել ճիշտ
ե կիսով չափ, վորովհետև կազմակերպված կուսակցությունը հեռացնում ե
քվեաբեկությունը, և վոչ թե բոլորով): Այդ միանգամայն սխալ ե շատ ա-
վելի հաճախակի դեպքերի վերաբերմամբ, յերբ անհեթեթություն ե հեռացնե-
լը, յերբ հարկավոր ե միայն վերահսկել: Վերահսկողության նպատակով

այժմ եթե և միանգամից իրենով կծածկեր ամբողջ բանվոր գա-
սակարգին և, հետևապես, միանգամից վերջ կտար ամբողջ բուր-
ժուական հասարակությամբ... Վորպեսզի իրոք գիտակից արտա-
հայտիչ լինի, կուսակցությունը պետք ե կարողանա այնպիսի
կազմակերպական հարաբերություններ մշակել, վորոնք ապահո-
վեյին գիտակցականության վորոշ մակարդակ և սխտեմատիկո-
րեն բարձրացնեյին այդ մակարդակը: Յեթե արդեն գնալու լի-
նենք Մարտովի ուղիով—ասաց ընկ. Պավլովիչը,—ապա նախ և
առաջ պետք ե դուրս գցենք ծրագիրն ընդունելու կետը, վորով-
հետև ծրագիրն ընդունելու համար պետք ե այն յուրացնել և հաս-
կանալ... Ծրագրի ընդունումը պայմանավորվում ե քաղաքական
գիտակցության բավական բարձր մակարդակով: Մենք յերբեք
չենք թույլ տա, վոր ոգնությունը սոցիալ-դեմոկրատիային, վոր
մասնակցությունը նրա դեկավրամ պայքարին արհեստականորեն
սահմանափակվի վորեև (յուրացման, ըմբռնման և այլն) պահան-
ջով, վորովհետև հենց այդ մասնակցությունն արդեն իր արտա-
հայտման փաստով իսկ բարձրացնում ե թե՛ գիտակցականություն-
ը և թե՛ կազմակերպական բնագրերը, բայց քանի վոր մենք
միացանք և մի կուսակցություն կազմեցինք պլանաչափ աշխա-
տանքի համար, ապա մենք պետք ե հողանք այդ պլանաչափու-
թյունն ապահովելու մասին:

Կ. Կ.-ն կարող ե դիտարկել կուսակցության մեջ մտցնել վորոշ պայմաններով
վոչ բոլորովին հուսալի, բայց աշխատունակ մի կազմակերպություն՝ վորպեսզի
վորձի նրան, վորպեսզի վորձի դարձնել նրան դեպի մշտաբար պահ
ուզիմ, վորպեսզի իր դեկավրամությամբ կասեցնի նրա մասնակի թեթումները և այլն:
Այդպիսի կազմակերպություն մտցնելը վտանգավոր չե, յեթե ասհասարակ
ամեն մեկին չի թույլատրվում «իրեն մտցնել» կուսակցության ցուցակների
մեջ: Այդպիսի մտցնումը հաճախ ոգտակար կլինի սխալ հայացքների և սխալ
տակտիկայի բացահայտ և պատասխանատու, վերահսկողության յեթեկա
արտահայտության (և քննության) համար: «Բայց յեթե իրավաբանական
սահմանումները պետք ե համապատասխանեն փաստական հարաբերու-
թյուններին, այն ժամանակ ընկ. Լենինի քննածը պետք ե մերժվի»—ասում ե ընկ.
Տրոցկին և ասում ե դարձյալ վորպես ուղորդունիստ: Փաստական հարաբե-
րությունները մեռած չեն, այլ ապրում են և զարգանում: Իրավաբանական
սահմանումները կարող են համապատասխանել այդ հարաբերությունների
պրոպրիետիվ զարգացմանը, բայց կարող են նմանապես (յեթե այդ սահմանում-
ները վատ են) «համապատասխանել» հետադիմությանը կամ լճացմանը: Այս
վերջին դեպքն էլ ընկ. Մարտովի «դեպքն և»:

Վոր ընկ. Պավլովիչի նախագգուշացումը ծրագրի վերաբերմամբ ալելորդ չեղավ, այդ յերևան յեկավ իսկույն ևեք, հենց նույն նիստի ընթացքում: Ընկ. Ալիմովն ու Լիբերը, վորոնք անցկացրին ընկ. Մարտովի ձևակերպումը^{*)}, իսկույն ևեք յերևան յերևն իրենց իսկական ընույթը, պահանջելով (եջ 254—255), վոր ծրագրի ընդունումը ևս (կուսակցութեան «անդամութեան» համար) լինի լոկ պլատոնական, ընդունվեն նրա «հիմնական դրույթները» միայն: «Ընկ. Ալիմովի առաջարկը միանգամայն տրամադրանական և ընկ. Մարտովի տեսակետից»—նկատել ընկ. Պավլովիչը:

* * *

Կանոնադրութեան § 1-ի շուրջն ստեղծված ձայների խմբավորումն ի հայտ բերեց միանգամայն նույն տիպի յերևույթ, ինչպես և լեզուների իրավահավասարութեան առթիվ ծագած միջադեպում—իսկրայական մեծամասնութեանից նրա (մոտավորապես) քառորդ մասի հեռանալը հաղթանակի հնարավորութիւնն և տալիս հակա-իսկրայականներին, վորոնց հետեից դնում և «կենտրոնը»:

[Ժ, Ի, Լ, Խ պարագրաֆները ներկա հրատարակութեանից դուրս են զցված, վորովհետև դրանք պարունակում են զրեթե բացառապես կանոնադրութեան մանրամասնութեանները վերաբերյալ մանր վիճերի կամ կուսակցութեան կենտրոնական հիմնարկների անձնակազմի վերաբերյալ վիճերի նկարագրութեանը: Վոչ այս և վոչ ել այն հետաքրքրականութիւն չունեն ժամանակակից ընթերցողի համար և վոչ ել կարեւոր են «փոքրամասնութեան» ու «մեծամասնութեան» միջև յեղած տարածայնութեանները պարզաբանելու համար: Բերում ենք միայն իս պարագրաֆի վերջը, վոր վերաբերում է զետեւ յերկրորդ համադրմամբում շուրջած տակախական հարցին]:

... Հետաքրքրական, բայց, դժբախտաբար, չափազանց կարճ ըստ էութեան վեճ ծագեց լիբերալների մասին Ստարովերի առաջարկած բանաձևի առթիվ: Բանաձևն ընդունվեց համադրմամբի կողմից, ինչպես կարելի յե դատել նրա տակ դռնվող ստորագրութեաններին (եջ 357 և 358), վորովհետև «մեծամասնութեան» յերեք կողմնակից (Բրաունը, Ուլովը, Ուխովը³⁸) ձայն տվին թի.

*) Հոգուտ նրա 28 ձայն եր տրված, դեմ—22: Ութ հակաիսկրայականներէն յաթը Մարտովի կողմն էին, մեկն իմ կողմը: Առանց ուղղորտունիստների ուղեւթեան ընկ. Մարտովը չէր անցկացնի իր ուղղորտունիստական ֆորմուլան:

նրան, թե՛ Պլեխանովի բանաձևին, անհաշտ հակասութիւն չտեսնելով յերկուսի միջև: Առաջին հայացքից, նրանց միջև չկա անհաշտ հակասութիւն, վորովհետև Պլեխանովին ընդհանուր սկզբունք է սահմանում, վորոշ սկզբունքային և տակախական վերաբերմունք է արտահայտում դեպի բուրժուական լիբերալիզմը Ռուսաստանում, իսկ Ստարովերինը փորձ է անում վորոշելու «լիբերալ կամ լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքների» հետ կնքվելիք «ժամանակավոր համաձայնութեաններին» քույրատրելիութեան կոնկրետ պայմանները: Յերկու բանաձևերի թեմաները տարբեր են: Բայց Ստարովերինը տառապում է հենց քաղաքական քաղաքական, այդ պատճառով ել լինելով մանր և մանրախնդիր: Այն չի սահմանում ռուսական լիբերալիզմի դասակարգային բովանդակութեանը, չի մատնանշում այդ լիբերալիզմն արտահայտող քաղաքական վորոշակի հոսանքները, այն չի պարզաբանում պրոլետարիատին պրոպագանդայի և ագիտացիայի նրա հիմնական խնդիրներն այդ վորոշակի հոսանքների վերաբերմամբ, այն չփոթում է (չնորհիվ իր ճապաղութեան) այնպիսի տարբեր բաներ, ինչպես ուսանողական շարժումը և «Освобождение»-ն³⁹, այն չափազանց մանրախնդիր կերպով կազուխտորեն առաջադրում է յերեք կոնկրետ պայման, վորոնց դեպքում թույլատրելի յեն «ժամանակավոր համաձայնութեանները»: Քաղաքական ճապաղութեանն այս դեպքում ել, ինչպես և ուրիշ շատ դեպքերում, տանում է դեպի կազուխտիկութիւն: Ընդհանուր սկզբունքի բացակայութեանը և «պայմանները» թվարկելու փորձը տանում է դեպի այդ պայմանների մանրախնդիր և, խիստ ասած, անհիշատանանշումը: Իրոք, նայեցե՛ք Ստարովերի այս յերեք պայմաններին. 1) «լիբերալ կամ լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքները» պետք է «պարզ ու աներկիւմաստ կերպով հայտարարեն, վոր ինքնակալ կառավարութեան դեմ մղվող իրենց պայքարում նրանք վճռականորեն կանգնում են Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմը»: Վո՞րն է լիբերալ և լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքների տարբերութեանը: Այդ հարցին պատասխանելու համար բանաձևը վոչ մի նյութ չի տալիս: Վո՞չ արդյոք այն, վոր լիբերալ հոսանքներն արտահայտում են բուրժուազիայի քաղաքականապես ամենանմաղ առաջադիմական խավերի դիրքը, իսկ լիբերալ-դեմոկրատականները—բուրժուազիայի ամենաառաջադեմ խավերի և մանր բուրժուազիայի դիրքը: Յեթե այո, ապա ընկ. Ստարովերը

միջոցն հնարավոր ե համարում, վոր բուրժուազիայի ամենանվազ առաջագեմ (բայց այնուամենայնիվ առաջագեմ, վորովհետեւ այլապես չէր կարելի խոսել լիբերալիզմի մասին) խավերը «վճռականորեն կանգնեն սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմը»: Այդ անհեթեթությունն է, և յեթե այդպիսի հոսանքի ներկայացուցիչները «հայտարարեցին ել այդ բանը պարզ ու աներկիմաստ կերպով» (բոլորովին անհնարին յենթադրություն), ապա մենք, պրոլետարիատի կուսակցությունը, պարտավոր եյինք չհավատալ նրանց հայտարարություններին: Լիբերալ լինել և վճռականորեն կանգնել սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմը,—մեկը ժխտում ե մյուսին:

Այնուհետև: Յենթադրենք այսպիսի դեպք, վոր «լիբերալ կամ լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքները» պարզ ու աներկիմաստ կերպով հայտարարեն, թե նրանք ինքնակալության դեմ մղվող իրենց կռիվի մեջ վճռականորեն կանգնում են սոցիալիստ-հեղափոխականների կողմը: Այս յենթադրությունը շատ ավելի անհավանականն է (սոցիալիստ-հեղափոխականների ուղղության բուրժուական-դեմոկրատական եյության պատճառով), քան ընդ. Ստարովերի յենթադրությունը: Նրա բանաձևի խմատով, այդ բանաձևի ճապաղության ու կազուխտիկության պատճառով, դուրս ե գալիս, վոր այդ դեպքում ժամանակավոր համաձայնությունները նման լիբերալների հետ անբույլատրելի յեն: Մինչդեռ ընդ. Ստարովերի բանաձևից բղձող այդ անխուսափելի յեղրակացությունը մեզ ուղղակի սխալ դրույթի յե հասցնում: Ժամանակավոր համաձայնությունները թույլատրելի յեն նաև սոցիալիստ-հեղափոխականների հետ (տե՛ս համադրումարի բանաձևը նրանց մասին), հետևապես այն լիբերալների հետ ևս, վորոնք կկանգնեն յին սոցիալիստ-հեղափոխականների կողմը:

Յերկրորդ պայմանը.—յեթե այդ հոսանքներն «իրենց ծրագրերի մեջ չառաջադրեն այնպիսի պահանջներ, վորոնք դեմ են դնում բանվոր դասակարգի և առհասարակ դեմոկրատիայի շահերին կամ մթաղնում են նրանց գիտակցությունը»: Այստեղ ևս նույն սխալն է.—չեն յեղել և չեն կարող լինել այնպիսի լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքներ, վորոնք իրենց ծրագրերում բանվոր դասակարգի շահերին ներհակ պահանջներ չառաջադրեցին և չմթաղեցին նրա (պրոլետարիատի) գիտակցությունը: Նույնիսկ մեր լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքի ամենադեմոկրատական

Ֆրակցիաներից մեկը, սոցիալիստ-հեղափոխականների Ֆրակցիան, իր ծրագրում, վոր խճճված է, ինչպես և բոլոր լիբերալ ծրագրերը, առաջադրում ե այնպիսի պահանջներ, վորոնք դեմ են դնում բանվոր դասակարգի շահերին և մթաղնում նրա գիտակցությունը: Այս փաստից պետք է յեղրակացնել «բուրժուազիայի ազատագրական շարժման սահմանափակության և անբավարարության մերկացման» անհրաժեշտությունը, և վոչ ամենևին ժամանակավոր համաձայնությունների անթույլատրելիությունը:

Վերջապես, ընդ. Ստարովերի յերրորդ «պայմանը»՝ ևս (վոր լիբերալ-դեմոկրատներն իրենց կռիվի լողունդ դարձնեն ընդհանուր, համասար, գաղտնի և ուղղակի ընտրական իրավունքը) սխալ ե այն ընդհանուր դրույթով, վոր նրան ե տրված.—անխելացի կլինեն ամեն դեպքում անթույլատրելի հայտարարել ժամանակավոր և մասնավոր համաձայնություններն այնպիսի լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքների հետ, վորոնք ցենզային սահմանադրության, առհասարակ «պոչատ» սահմանադրության լողունդը կառաջադրեցին: Իսկպես, հենց այս կարգին պետք է պատկանել պ. Եղ. «նախորոժենյականների» «հոսանքը», բայց մարքսիզմի սկզբունքների հետ անհամատեղելի քաղաքական կարճատեսություն կլինեն, յեթե կաշկանդեցինք մեր ձեռքերը, նախապես արդեւելով «ժամանակավոր համաձայնությունները» թեկուզ ամենայնիք չոտ լիբերալների հետ:

Ամփոփում.—ընդ. Ստարովերի բանաձևը, վոր ստորագրված է նաև ընդ. ընդ. Մարտովի և Ակսելրոդի կողմից, սխալ ե, և յերրորդ համադրումարը խելացի կլարվի, յեթե վերացնի այն: Այն տառապում ե թեորհական և տակտիկական դիրքի փաղափական անպաղուքամբ, իր պահանջած դործնական «պայմանների» կազուխտիկությամբ: Նա շփոթում ե յերկու հարց—1) ամեն մի լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքի «հակահեղափոխական և հակապրոլետարական» գծերի մերկացումն ու այդ գծերի դեմ պայքարելու պարտադրությունը և 2) ամեն մի այդպիսի հոսանքի հետ ժամանակավոր և մասնավոր համաձայնություններ կնքելու պայմանը: Նա չի տալիս այն, ինչ վոր հարկավոր ե (լիբերալիզմի դասակարգային բովանդակության վերլուծություն), և տալիս ե այն, ինչ վոր հարկավոր չէ («պայմանների» առաջադրում): Կուսակցական համադրումարում առհասարակ անհեթեթություն ե ժա-

մանակալոր համաձայնությունները կոնկրետ «պայմաններ» մշակելը, յերբ ստպարեղի վրա չկա նույնիսկ վորոշ կոնտրահենտ—սուբյեկտ այդպիսի հնարավոր համաձայնությունների համար. յեթե մինչև անգամ լինել ել այդպիսի «սուբյեկտ», ապա հարյուրապատիկ ավելի բանական կլինել ժամանակալոր համաձայնության «պայմանները» վորոշումը թողնել կուսակցության կենտրոնական հիմնարկներին, ինչպես և այդ արվել է համագումարի կողմից պ. պ. սոցիալիստ-հեղափոխականների «հոսանքի» վերաբերմամբ (տե՛ս Պլեխանովի մտցրած փոփոխությունն ընկ. Ակսելրոդի բանաձևի վերջում, արձանագրությունների եջ 362 և 15) :

Ինչ վերաբերում է «փոքրամասնության» առարկություններին Պլեխանովի բանաձևի դեմ, ապա ընկ. Մարտովի միակ փաստարկումն ասում եր. — Պլեխանովի բանաձևը «վերջացնում է չնչին մի յեղրակացությամբ—պետք է մերկացնել մի դրականագետի: Այդ արդյոք նույնը չի՞ լինի, թե «ճանճի դեմ» զնանք «կացնով» (եջ 358): Այս փաստարկումը, վորի մեջ մտքի բացակայությունը քողարկվում է «չնչին յեղրակացություն» սուբյեկտի,—մեզ հավակնոտ Փրադի նոր նմուշ է տալիս: Նախ, Պլեխանովի բանաձևը խոսում է այն մասին, թե պետք է «մերկացնել պրոլետարիատի առաջ բուրժուազիայի ազատազրական շարժման սահմանափակությունն ու անբավարարությունն ամենուրեք, վորտեղ ել արտահայտվեն այդ սահմանափակությունն ու անբավարարությունը»: Ուստի դատողւյն դատարկաբանություն է ընկ. Մարտովի այն պնդումը (Լիզայի համագումարում, արձանագրությունների 88-րդ եջ), թե «ամբողջ ուշադրությունը պետք է դարձված լինի մի Ստրուվեյի վրա, մի լիբերալի վրա»: Յերկրորդ, պ. Ստրուվեյին համեմատել «ճանճի» հետ, յերբ խոսքը վերաբերում է ոռւս լիբերալների հետ ժամանակալոր համաձայնություններ կնքելու հնարավորությանը, նշանակում է սուբյեկտի զոհաբերել տարրական քաղաքական ակներևությունը: Վո՛չ, պ. Ստրուվեն ճանճ չէ, այլ քաղաքական մեծություն, և նա այդպիսին է վոչ այն պատճառով, վոր անձամբ շատ խոշոր դեմք է: Քաղաքական մեծության նշանակություն է տալիս նրան նրա դիրքը, ոռւսական լիբերալիզմի, դեթ փոքրիշատե դործունակ և կազմակերպված լիբերալիզմի, միակ ներկայացուցչի դիրքն անլեզալ աշխարհում: Ուստի խոսել ոռւս լիբերալների մասին և նրանց նկատմամբ մեր կուսակցության վերաբերմունքի մասին

և նկատի չունենալ հենց պ. Ստրուվեյին, հենց «Освобождение»-ն — նշանակում է խոսել վոչինչ չասելու համար: Կամ, դուքե, ընկ. Մարտովը կփորձի մատնանշել մեզ գեթ մեկ յեզակի լիբերալ կամ լիբերալ-դեմոկրատական հոսանք՝ Ռուսաստանում, վոր դեթ հեռավորապես կարողանար համեմատվել ներկայումս «ոսովրոթ-դենյական» հոսանքի հետ: Հետաքրքրակա՛ն, կլինել նայել այդպիսի փորձին:

«Ստրուվեյի անունը վոչինչ չի ասում բանվորներին», — ընկ. Մարտովին պաշտպանում եր ընկ. Կոստրովը: Այս արդեն, թո՛ղ չզայրանան ընկ. Կոստրովն ու ընկ. Մարտովը, — Ակիմովյան փաստարկում է: Այս արդեն նման է պրոլետարիատին՝ սեռական հոլովով:

Վո՛րպիսի բանվորների «վոչինչ չի ասում Ստրուվեյի անունը» (և «Освобождение»-յի անունը, վոր տրվում է ընկ. Պլեխանովի բանաձևի մեջ պ. Ստրուվեյի անվան կողքին): Այնպիսիներին, վորոնք մինչև վերջին աստիճանը քիչ են ծանոթ կամ բոլորովին ծանոթ չեն «լիբերալ և լիբերալ-դեմոկրատական հոսանքներին» Ռուսաստանում: Հարց է ծագում, թե ի՞նչը պետք է լինի մեր կուսակցական համագումարի վերաբերմունքը դեպի այդպիսի բանվորները. ա՞յն արդյոք, վոր կուսակցության անգամներին հանձնարարվի ծանոթացնել այդ բանվորներին Ռուսաստանի միակ վորոշակի լիբերալ հոսանքին, թե՞ այն, վոր լռությամ սրվի բանվորներին քիչ ծանոթ անունն այն պատճառով, վոր նրանք իսկապես քիչ են ծանոթ քաղաքականությանը: Յեթե ընկ. Կոստրովը, ընկ. Ակիմովի հետևից անելով առաջին քայլը, չկամենա անել նրա հետևից յերկրորդ քայլն ել, այն ժամանակ նա այդ հարցը հավաստապես կլուծի առաջին իմաստով: Իսկ այն լուծելով առաջին իմաստով, նա կտեսնի, թե վորքան անհիմն է յեղել նրա փաստարկումը: Համեմայն դեպս «Ստրուվե» և «Освобождение» բառերը Պլեխանովի բանաձևի մեջ շատ ավելի բան կարող են տալ բանվորներին, քան «լիբերալ և լիբերալ-դեմոկրատական հոսանք» բառերը Ստրուվեյի բանաձևի մեջ:

Ռուս բանվորը չի կարող ներկայումս դործնականում ծանոթանալ մեր լիբերալիզմի փոքրիշատե շիտակ քաղաքական տենդենցներին այլապես, քան «Освобождение»-յի միջոցով: Լիբերալ լեզալ դրականությունն այստեղ անպետք է հենց իր

մշուչախուժյան պատճառով: Յեզ մենք պետք է վորքան կարելի յե ամենի յեռանդուն կերպով (և բանվորները ըստ հնարավորության ամենի լայն մասնաների առաջ) ուղղենք մեր քննադատության զենքը ոսկորոժղենյականների դեմ, վորպեսզի ուռուտահամ պրոլետարիատը զալիք հեղափոխության ժամանակ կարողանա զենքի իսկական քննադատությամբ կռուենել պ. պ. ոսկորոժղենյականների՝ հեղաշրջման դեմոկրատական բնույթը խուզելու անխուսափելի փորձերը:

Ծ) ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՊԱՅՔԱՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ: ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՅԵՎ ՈՊՈՐՏՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԹԵՎԸ

Մենք այժմ պետք է ամփոփումներ կատարենք, վորպեսզի համազումարի ամբողջ նյութի հիման վրա պատասխանենք այն հարցին, թե վո՞րպիսի տարրերից, խմբերից և յերանդներից կազմվեց այն վերջնական մեծամասնությունը ու փոքրամասնությունը, վորին վիճակված եր վորոշ ժամանակ մեր հիմնական կուսակցական բաժանումը դառնալ: Անհրաժեշտ է ամփոփել սկզբունքային, թեորիական և տակտիկական յերանդների վերաբերմամբ յեղած այն ամբողջ նյութը, վոր այնքան առաքորեն ներկայացնում են համազումարի արձանագրությունները: Առանց ընդհանուր «ամփոփման», առանց ամբողջ համազումարի և քվեարկությունների ժամանակ յերևան յեկած բոլոր գլխավորագույն խմբավորումների ընդհանուր պատկերը տալու՝ այդ նյութը մնում է չափազանց մասնատված, ցրված, այնպես վոր առաջին հայացքից այս կամ այն առանձին խմբավորումները թվում են պատահական, մանավանդ նրան, ով նեղություն չի կրում ինքնուրույնորեն և ամենակողմանի կերպով ուսումնասիրելու համազումարի արձանագրությունները (իսկ շա՞տ կան արդյոք այնպիսի ընթերցողներ, վորոնք այդ նեղությունը կրել են):

Մեղլիական պաշտոնատեղան հաշվետվություններին մեջ հաճախ պատահում է մի բնորոշ խոսք — division — բաժանում: Պարտք «բաժանվել է» այսօր մեծամասնության ու փոքրամասնության, — ասում են վորոշ հարցի քվեարկման մասին: Մեր սոցիալ-դեմոկրատական պաշտոն «բաժանումը» համազումարում քննված դաժնագոյն հարցերի առթիվ տալիս է իր տեսակի յեզակի,

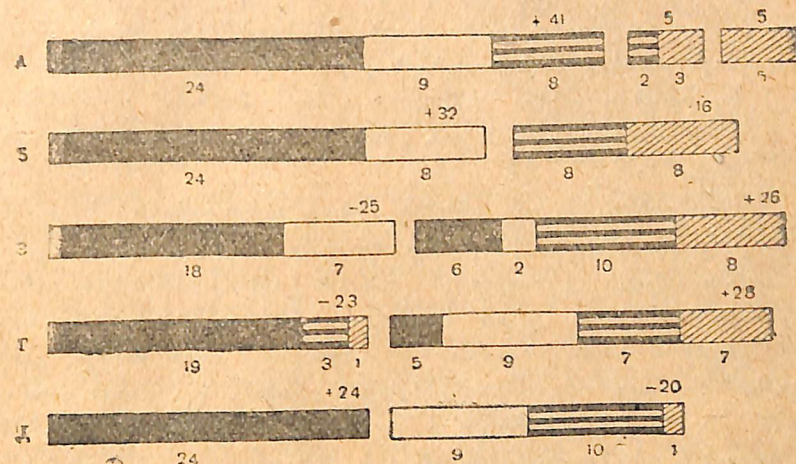
լրիվությամբ և ճշգրտությամբ անփոխարինելի պատկերը կուսակցության մեջ տեղի ունեցած ներքին պայքարի, նրա յերանդներին և խմբերի պատկերը: Վորպեսզի այս պատկերն ակնառու դարձնեմ, վորպեսզի ստանամ իսկական պատկերը, և վոչ թե անկապ, կոտորակային, մեկուսացած փաստեր ու փաստիկներ, վորպեսզի վերջ դնեմ առանձին քվեարկությունների վերաբերյալ անվերջ և անխմատ վեճերին (ո՞վ է ում ձայն տվել և ո՞վ է ում ողնել), յես վորոշեցի փորձ անել մեր համազումարի «բաժանումների» բոլոր հիմնական տիպերը պատկերացնելու դիագրամի ձևով: Այսպիսի միջոցը հավաստապես շատ ու շատ շատերին տարրիկակ կթվա, բայց յես տարակուսում եմ, կարելի՞ յե արդյոք դառնել շարադրանքի այլ յեղանակ, այնպիսի շարադրանքի, վոր իրոք ընդհանրացնող և ամփոփող լիներ, ըստ հնարավորության ամենի իրականար և ամենից ամենի ճշգրիտ լիներ: Վորոշ առաջարկի թեր է ձայն տվել, թե դեմ այս կամ այն պատգամավորը, — այդ կարելի յե անպայման ճշտությամբ հաստատել անվանական քվեարկությունների ժամանակ, իսկ միքանի կարևոր վոչ-անվանական քվեարկությունների վերաբերմամբ այդ կարելի յե վորոշել, արձանագրություններին հիման վրա, շատ մեծ աստիճանի հավանականությամբ, բավական չափով մոտենալով ճշմարտության: Յեթե ընդամեն ուշադրության առնենք բոլոր անվանական քվեարկություններն ու այն բոլոր վոչ-անվանական քվեարկությունները, վորոնց մեջ չոչափում էին փոքրիշատե կարևոր (որինակ, դատելով ըստ այնմ, թե վորքան հանգամանորեն ու կրքոտ էին կատարվում վիճաբանությունները) հարցեր, ապա կստացվի մեր ներկուսակցական պայքարի պատկերացումը, վոր աչքի կընկնի, առկա նյութերը նկատի առած, իր ամենահասանելի որչեպիտությամբ: Ընդամեն լուսանկարչական պատկերացման փոխարեն, այսինքն ամեն մի քվեարկության պատկերացման՝ առանձին, մենք կաշխատենք տալ պատկերը, այսինքն բերել քվեարկությունների բոլոր գլխավոր տիպերը, անտեսելով համեմատաբար անկարևոր շեղումներն ու ալյատեսակությունները, վորոնք միայն խճճել կարող էին դրոժը: Համենայն դեպս, արձանագրությունների հիման վրա ամեն վոչ ի վիճակի կլինի ստուգել մեր տված պատկերի ամեն մի գլխը, լրացնել այդ պատկերը ինչպիսի առանձին քվեարկությամբ վոր կամենում է, մի խոսքով՝ քննադատել այն

վո՛չ միայն նկատառումներին, տարակույսների և յեզակի կազու-
ների մատնանշումների միջոցով, այլ ուրիշ պատկեր կազմելով
միևնույն նյութի հիման վրա:

Դիտարարմի վրա ցույց տալով քվեարկութանը մասնակցած
յուրաքանչյուր պատգամավորին, մենք հատուկ շտրիխներով
կենդանւ այն չորս հիմնական խմբերը, վոր մենք մանրամասն
քննութան առանք համադրւածարում տեղի ունեցած վիճարանու-
թյունների ամբողջ ընթացքի ժամանակ, այն ե՛ 1) մեծամաս-
նութան իսկրայականներին, 2) փոքրամասնութան իսկրայա-
կաններին, 3) «կենտրոնը», 4) հակաիսկրայականներին: Այդ
խմբերի սկզբունքային յերանգների տարբերությունը մենք տե-
սանք բազմաթիվ որինակների մեջ, և յեթե վորևէ մեկին դուր
չեն գալիս խմբերի անուցները, վոր զիջադեների սիրահարներին
չափազանց հիշեցնում են «Искра»-յի կազմակերպության և
«Искра»-յի ուղղության մասին, ապա մենք կնկատենք նրանց,
վոր բանն անունները չեն: Այժմ, յերբ մենք յերանդները քննել
ենք համադրւածարի բոլոր վիճարանությունների ընթացքում, հեշ-
տությամբ կարելի յե արդեն սահմանված և սովորական կուսակ-
ցական անունները (վոր վումանց ականջն են ծակում) փոխարինել
խմբերի մեջ գոյություն ունեցող յերանգների եյության բնորո-
շումով: Այդպիսի փոխարինումով մենք կստանայինք միևնույն
չորս խմբի համար հետևյալ անունները. 1) հետևողական հեղա-
փոխական սոցիալ-դեմոկրատներ, 2) փոքրիկ ոպորտունիստներ,
3) միջակ ոպորտունիստներ և 4) մեծ ոպորտունիստներ (մեր ուս-
սական մասշտաբով մեծ):

Անցնենք մանրամասն շարադրելու, թե քվեարկությունների
ինչ աիպեր են «հանդած» հետևյալ դիտարարմի մեջ (տե՛ս «Հա-
մադրւածարում տեղի ունեցած պայքարի ընդհանուր պատկերը»
դիտարարմը):

Բ.Ս.-Դ.Բ.Կ. ՅԵՐԿՐՈՐԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՊԱՅԲԱՐԻ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ 1903 Թ

+ և — նշանով թվանշանները նշա-
նակում են վորոշ հարցերում քեր կամ
դեմ արված ձայների ընդհանուր թիվը:
Շերտիկների ձայրի կողմի թվանշան-
ները նշանակում են չորս խմբերից
յուրաքանչյուրի ձայների թիվը: Թե
ինչ տեսակի քվեարկություններ են
ընդգրկում A—D տիպերը, շարադրված
է անքառում:

խմբերի նշանները

■ մեծամասնության իսկրա-
յականներ
□ փոքրամասնության իսկ-
րայականներ
— կենտրոն
▨ հակաիսկրայականներ

Քվեարկությունների առաջին տիպն (A) ընդգրկում է այն
դեպքերը, յերբ իսկրայականների հետ զնում եր «կենտրոնը»
հակաիսկրայականների կամ նրանց մի մասի դեմ: Այս տիպին
վերաբերում են՝ ծրագրին ամբողջությամբ քվեարկելու դեպքը
(միայն ընկ. Ակիմովը ձեռնպահ մնաց, մնացածները թեր եյին),
Ֆեդերացիայի դեմ ուղղված սկզբունքային բանաձևի քվեարկումը
(բոլորը թեր եյին, բացի հինգ բունդականներից), Բունդի կա-
նոնադրության § 2-րդի քվեարկությունը (մեր դեմ եյին հինգ
բունդական, ձեռնպահ մնացին հինգ հոգի—Մարտինովը, Ակի-
մովը, Բրուկերը և Մախովը յերկու ձայնով, մնացածները մեզ

հետ եյին) . այս փխարկութեամբն էլ հետեւեցաւ Ե Ա դիտարար-
մունք: Հետո, նույն տիպի եյին յերեք քվեարկութիւն «Искра»-ն
կուսակցութեան կենտրոնական որդան հաստատելու հարցի առ-
թիւ . խմբագրութեանը (հինգ ձայն) ձեռնարկ էր, բոլոր յերեք
քվեարկութիւններէ մեջ դեմ եյին յերկուսը (Ալիմովն ու Բրու-
կերը) և, բացի դրանց, «Искра»-ն հաստատելու մոտիվներէ
քվեարկման ժամանակ ձեռնարկ մնացին հինգ բունդական և ընկ-
Մարտինովը *):

Քվեարկութիւններէ քննիւող տիպը պատասխան է տալիս
մի չափազանց հետաքրքրական և կարևոր հարցի, այն է՝ յե՞րբ
եր համադրւմարի «կենտրոնը» դնում իսկրայականների հետ:
Կա՞մ այն ժամանակ, յերբ հակաիսկրայականները ևս մեզ հետ
եյին, չնչին բացառութիւններով (ծրագրի ընդունումը, «Ис-
kra»-յի հաստատումը, մոտիվներից անկախ), կա՞մ այն ժամա-
նակ, յերբ բանը վերաբերում էր այնպիսի հայտարարութեաննե-
րի, վորոնք դեռևս անմիջականորեն չեն պարտաւորեցնում վո-
րոշ քաղաքական դիրք գրաւելու («Искра»-յի կազմակերպական
աշխատանքի ընդունումը դեռևս չի պարտաւորեցնում գործնա-
կանում կիրառել նրա կազմակերպական քաղաքականութիւնը
մասնավոր խմբերի վերաբերմամբ. Ֆեդերացիայի մերժումը դեռ
չի խանգարում ձեռնարկ մնալ Ֆեդերացիայի կոնկրետ նա-
խագծի հարցում, ինչպես տեսանք ընկ. Մախովի որինակում):
Մենք վերը տեսանք արդեն, խոսելով առհասարակ համագործա-
րի խմբավորումների նշանակութեան մասին, թե վոր աստիճանի
սխալ է ներկայանում այդ հարցը պաշտոնական «Искра»-յի
պաշտոնական շարադրանքի մեջ. «Искра»-ն (ընկ. Մարտովի
բերանով) բողոքարկում և մքնացնում է տարբերութիւնը իսկրա-
յականների և «կենտրոնի» միջև, հետևողական հեղափոխական

*) Ինչո՞ւ դիտարարի վրա պատկերացնելու համար վերցված է հենց Բուն-
դի կանոնադրութեան § 2-րդի քվեարկումը: Այն պատճառով, վոր «Искра»-ն
ընդունելու քվեարկութիւններն ավելի պակաս չափով են լրիւ, իսկ ծրագրի
և Ֆեդերացիայի հարցերի քվեարկութիւնները նվազ վորոշակի կոնկրետ քա-
ղաքական վճիռների յին վերաբերում: Առհասարակ ճուշմատեալ քվեարկու-
թիւններից այս կամ այն քվեարկութեան ընտրութիւնն ամենէին չի փոխի
պատկերի հիմնական դժերը, ինչպես հեղափոխութեան կհամոզիւք դրանում յու-
րաքանչյուր վոր, համապատասխան փոփոխութիւններ անելով:

սոցիալ-դեմոկրատները՝ և ուղորտունիստներէ միջև, հիշատակելով
այնպիսի դեպքեր, յերբ հակաիսկրայականներն էլ եյին գնում
մեզ հետ: Նույնիսկ դերմանական ու Ֆրանսական ուղորտունիստ-
ներից «ամենաաշակողմանները» սոցիալ-դեմոկրատական կու-
սակցութիւնների մեջ դեմ չեն ձայն տալիս այնպիսի կէտերի,
ինչպես ծրագիրն իր ամբողջութեամբ ընդունելն է:

Քվեարկութիւններէ յերկրորդ տիպը (Ե) ընդգրկում է այն
դեպքերը, յերբ հետևողական և անհետևողական իսկրայական-
ները միասին եյին դնում ընդդէմ բոլոր հակաիսկրայականների
և ամբողջ «կենտրոնի»: Այդ դեպքերը վերաբերում են, գլխավո-
րապես, այն հարցերին, յերբ բանը իսկրայական քաղաքականու-
թեան կոնկրետ-վորոշակի սլոանների կենսագործմանն էր վերա-
բերում, յերբ խոսքը «Искра»-յի ընդունման մասին էր՝ գործով
և վոչ քե խառնով միայն: Այս կետին է վերաբերում Կազմ. Կ.-ի
հետ ծագած միջադեպը *), կուսակցութեան մեջ Բունդի ունեցած
տեղի հարցն առաջին տեղը դնելը, «Южный Рабочий»-ի խմբի
ցրումը, յերկու քվեարկութիւններ աղբարայի ծրագրի մասին և,
վերջապես, վեցերորդ, քվեարկութիւնը ընդդէմ Ռուս. Սոցիալ-
դեմոկրատների արտասահմանյան Միութեան («Рабочее Де-
ло»-յի), այսինքն՝ արտասահմանում Լիգան կուսակցութեան մի-
ակ կազմակերպութիւն համարելը: Հին, նախակուսակցական
խմբակայնութիւնը, ուղորտունիստական կազմակերպութիւննե-
րի կամ խմբակների շահերը, մարքսիզմի նեղ ըմբռնումն աշխատե-
լու պայքարում եյին հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի սկզբ-

*) Հենց այդ քվեարկութիւնն է պատկերացված Ե դիտարարի մեջ. իս-
կրայականներն ունեյին 32 ձայն, բունդական բանաձեռն ձայն ավելի 16 հոգի:
Նկատենք, վոր այս տիպի քվեարկութիւնների մեջ չկա վոչ մի անվտանգ
քվեարկութիւն: Պատգամավորների բաշխումը լսկ ահաբին աստիճանի հա-
վանակաութեամբ ցույց են տալիս յերկու տեսակի տվյալներ. 1) վիճաբանու-
թիւնների մեջ իսկրայականների յերկու խմբի հետադրներն էլ արտահայտում
են թեր, հակաիսկրայականների և կենտրոնի հետադրները՝ դեմ. 2) «Թեր»
աված ձայների թվերը միշտ շատ մոտ են 33-ին: Չպետք է մոռանալ նույն-
պես, վոր վերլուծելով համագործաւորում տեղի ունեցած վիճաբանութեանները,
մենք նշել ենք, քվեարկութիւններից դատ ևս, ամբողջ մի շարք դեպքեր, յերբ
«կենտրոնը» դնացել է հակաիսկրայականների (ուղորտունիստների) հետ մեր
դեմ: Դրան են վերաբերում դեմոկրատական ահաբանները՝ բողոքածալ արժեքա-
վարութեան, ուղղիցիոն տարբերքի ոգնելու, յեշտարաւիզմը սահմանափակելու
և այլ հարցերը:

բուհերը կուխուն և հետևողական քաղաքականութեան դեմ. փոքրամասնութեանը պատկանող խակրայականները դեռևս մեղ հետ եյին գնում ամբողջ մի շարք դեպքերում, ամբողջ մի շարք խիստ կարևոր (կազմ. Կ.—ի, «Южный Рабочий»-ի, «Рабочее Дело»-յի տեսակետից) քվեարկութիւններէ ժամանակ, ... մինչև վոր շոշափիկնց նրանց սեփական խմբակայնութիւնը, նրանց սեփական անհետևողականութիւնը: Քննվող տիպի «բաժանումները» ակնառու կերպով ցույց են տալիս, վոր մեր սկզբունքները կենսադրոճելու մի շարք հարցերում կենտրոնը գնում եր հակախակրայականների հետ, շատ ավելի մոտ եր նրանց, քան թե մեզ, գործով շատ ավելի հակված եր դեպի սոցիալ-դեմոկրատիայի ոպորտունիստական, քան թե հեղափոխական քեր: Անուանով «խակրայականները», վորոնք ամաչում եյին խակրայականներ լինելուց, յերևան եյին բերում իրենց բնութիւնը, և անխուսափելի պայքարը քիչ ջղայնութիւն չեր մտցնում, վորի շնորհիվ ամենից քիչ մտածող և ամենատալովորովող անձերի համար քողարկում եր այդ պայքարում դրսևորվող սկզբունքային յերանգների նշանակութիւնը: Բայց այժմ, յերբ վորոշ չափով թուլացել ե պայքարի յեռը և արձանագրութիւնները մնացել են վորպես մի շարք տաք ճակատամարտերի որչեկտիվ եքստրակտ, այժմ իրենց աչքերը փակող մարդիկ միայն կարող են չտեսնել, վոր Մախովները ու Յեդորովները միացումը Ակիմովների ու Լիբերների հետ պատահականութիւն չեր և չեր կարող պատահականութիւն լինել:

Համադրումարում տեղի ունեցած քվեարկութիւնների յերբորդ տիպը, վոր ընդգրկում ե դիադրամի հինգ մասից վերջին յերեքը (այն ե՝ В, Г և Д), բնորոշվում ե նրանով, վոր խկրայականների փոքր մասը բաժանվում և անցնում ե հակախկրայականների կողմը, վորոնք այդ պատճառով ել հաղթում են (քանի դեռ մնում են համադրումարում): Վորպեսզի լիակատար ճշգրտութեամբ քննութեան առնենք խակրայական փոքրամասնութեան՝ հակախկրայականների հետ կազմած այս կոալիցիայի զարգացումը, բերվում են այս տեսակի անվանական քվեարկութիւնների բոլոր յերեք հիմնական տիպերը: В—այդ լեզուներէ իրավահաւասարութեան հարցի վերաբերյալ քվեարկութիւնն և (վերջված ե ոյդ կետի վերաբերյալ անլանական քվե-

արկութիւններէ վերջինը, վորպես ամենից լիակատար): Բոլոր հակախկրայականներն ու ամբողջ կենտրոնն ամուր կանգնած են մեր դեմ, իսկ խակրայականներէ բաժանվել ե մեծամասնութեան մի մասը և փոքրամասնութեան մի մասը: Դեռևս չի յերևում, թե վոր խկրայականներն են ընդունակ վերջնական ու հաստատուն կոալիցիայի՝ համագումարի ոպորտունիստական «աջակողմը» հետ: Այնուհետև, Г տիպի քվեարկութիւնը—կանոնագրութեան առաջին պարագրաֆի մասին (յերկու քվեարկութիւններից վերջված ե ավելի վորոշակին, այսինքն՝ յերբ վոր չ վոր ձեռնպահ չեր մնացել): Կոալիցիան ուրվագծվում ե ավելի ռելյեֆ և կազմվում ավելի հաստատուն. փոքրամասնութեանը պատկանող խակրայականները բոլորն արդեն կանգնած են Ակիմովի և Լիբերի կողմը, մեծամասնութեանը պատկանող խակրայականներից—շատ փոքրիկ թիվ, վոր փոխհատուցում ե մեր կողմն անցած յերեք պատգամավորին «կենտրոնից» և մեկին՝ հակախակրայականներից: Բալական ե մի հասարակ հայացք դցել դիադրամի վրա, վորպեսզի դրանում համոզվենք, թե ինչ տարրեր են պատահաբար և ժամանակավորապես անցել մերթ այս, մերթ այն կողմը և ուլքեր են անհաղթելի մղումով գնացել դեպի հաստատուն կոալիցիա Ակիմովների հետ: Վերջին քվեարկութիւնից (Д—կենտ. որդ., Կ.Կ.—ի և Կուսակցութեան խորհրդի ընտրութիւնները), վոր հենց ցույց ե տալիս վերջնական բաժանումը մեծամասնութեան ու փոքրամասնութեան, պարզ յերևում ե խակրայական փոքրամասնութեան լիակատար միաձուլումն ամբողջ «կենտրոնի» և հակախկրայականների մնացորդների հետ: Ութ հակախկրայականներից այդ ժամանակ համադրումարում մնացել եր միայն ընկ. Բրուկերը (վորին ընկ. Ակիմովը պարզաբանեց արդեն նրա սխալը և վորը գրավեց իրավամբ իրեն պատկանող տեղը մարտովականների շարքերում): Ամենից «աջակողմյան» ոպորտունիստների յոթնյակի հետանալը վճռեց ընտրութիւններէ բախան ընդդեմ Մարտովի*:

* 2-րդ համադրումարից հետոյ յոթ ոպորտունիստներից հինգը բունդական եյին (Բաճդը կուսակցութիւնից դուրս յեկավ յերկրորդ համադրումարում՝ Ֆիդելբատիվ սկզբունքը մերժելուց հետո) և յերկուսը՝ «ռաբոչնիկական»՝ ընկ. Մարտինովն ու ընկ. Ակիմովը: Այս վերջինները համադրումարից հետոյ ալ վորոշումից հետո, վորով կուսակցութեան արտասահմանյան

Յեւ ահա այժմ տանք համադրումարի հանրադրումարը, հեն-
վելով ամեն տիպի քվեարկութիւնների վերաբերյալ որոշեալով
սովորների վրա:

Շատ է խոսվել մեր համադրումարում դոյացած մեծամաս-
նութեան «պատահական» ընտելի մասին: Դիտարարածից պարզ յե-
րևում է, վոր մի իմաստով, բայց միայն մի, կարելի չէ պատա-
հական անվանել մեծամասնութիւնը, հենց այն իմաստով, վոր
իր պատահաբար հեռացավ «աշակողմի» ամենաոպորտունիստա-
կան տարրերի յոթնյակը: Վորչափով պատահական է այդ հեռա-
նալը, այդ չափով էլ (վոչ ավելի) պատահական է և մեր մեծա-
մասնութիւնը: Դիտարարի վրա դցած հասարակ հայացքը յեր-
կար դատողութիւններից ավելի լավ է ցույց տալիս, թե ում
կողմը կլինեն, պետք է լինեն այդ յոթնյակը*: Բայց հարց է
ծագում, թե վորչափ խկապես պատահական կարելի չէ համա-
րել այդ յոթնյակի հեռանալը: Ահա մի հարց, վոր չեն սիրում
տալ իրենց մարդիկ, վորոնք հաճուքով խոսում են մեծամաս-
նութեան «պատահականութեան» մասին: Նրանց համար այդ անա-
խորժ հարց է: Պատահական է արդյոք այն, վոր հեռացան մեր
կուսակցութեան աշակողմյան թեի, և վոչ թե ձախակողմյանի ա-
մենամոլի ներկայացուցիչները: Պատահական է արդյոք այն, վոր
հեռացան ոպորտունիստները, և վոչ թե հեռեողական հեղափո-
խական սոցիալ-դեմոկրատները: Արդյոք այդ «պատահաբար» հե-
ռանալը վորոչ կապ չունի՞ ոպորտունիստական թեի դեմ ուղղ-
ված այն պայքարի հետ, վոր մղվում էր ամբողջ համադրումարի
ընթացքում և վորն այնպե՛ս ակնառու կերպով յերևան է դալիս
մեր դիտարարում:

Բավական է դնել փոքրամասնութեան համար անախորժ այս
հարցերը, վորպեսզի պարզեք ձեզ համար, թե վորպիսի փաստ
են քողարկում մեծամասնութեան պատահականութեան վերաբե-

կազմակերպութիւն համարից միայն խկրայական Լեւան, այսինքն ցրման
յենթարկվեց ոարոչեղեղական արտասահմանյան «Ռուս սոցիալ-դեմոկրատների
միութիւնը»:

* Մենք ստորև կտեսնենք, վոր համադրումարից հետո թե՛ ընկ. Սեյիմ-
ով, թե՛ նրան ամենից հարգաւոր՝ Վարդանի Կոմիտեն հենց ուղղակի իրենց
համակրանքը հայանեցին «փոքրամասնութեանը»:

բայլ խոսակցութիւնները: Այդ այն անտարակուսելի և անատար-
կելի փաստն է, վոր փոքրամասնութեան կազմեցին մեր կուսակ-
ցութեան այն անդամները, վորոնք ամենից շատ են հակված դե-
պի ոպորտունիզմը: Փոքրամասնութիւնը կազմեցին կուսակցու-
թեան՝ թերիապես ամենափիչ կայուն, սկզբունքորեն ամենափիչ
սովորն տարրերը: Փոքրամասնութիւնը դոյացավ կուսակցութեան
հենց աշակողմյան ք-ից: Մեծամասնութեան և փոքրամասնութեան
բաժանվելն ուղղակի է անխուսափելի շարունակութիւնն է սո-
ցիալ-դեմոկրատիայի այն բաժանման, վոր արտահայտվում է
հեղափոխական և ոպորտունիստական հոսանքներով, Լեւով և
Փիլոնովայով, մի բաժանում, վոր միայն յերեկ չէ յերևան յեկել
և վոչ միայն ուսական բանվորական կուսակցութեան մեջ և վո-
րը, հավանորեն, վաղը չի չքանա:

Այս փաստը հիմնական նշանակութիւն ունի տարակարծու-
թիւնների պատճառների և փոփոխութիւնների պարզաբանման
համար: Այդ փաստը շրջանցելու փորձ անել համադրումարում տե-
ղի ունեցած պայքարի և նրա մեջ դրսևորված սկզբունքային յե-
րանդների բացատման կամ քողարկման միջոցով, — նշանակում է
մտաւոր ու քաղաքական աղքատութեան ամենալիակատար վիտ-
յական տալ իրեն: Իսկ վորպեսզի հերքենք այդ փաստը, նախ
պետք է ցույց տանք, վոր քվեարկութիւնների և «բաժանումնե-
րի» ընդհանուր պատկերը մեր համադրումարում այն չի յեղել,
ինչ վոր բերել եմ յես. պետք է, յերկրորդ, ցույց տանք, վոր
ըստ այն բոլոր հարցերի ելութեան, վորոնց պատճառով «բաժան-
վում էր» համադրումարը, անհրաժեշտ է յիմն այն ամենահետե-
ղական հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատները, վորոնք իրենց
կազմել են Ռուսաստանում խկրայականների անվան հետ:

Այն փաստը, վոր փոքրամասնութիւնը կազմվել է կուսակ-
ցութեան ամենաոպորտունիստական, ամենապնկայուն և ամե-
նաքիչ տոկոսն տարրերից, ի միջի այլոց, մատնանշում է շատ
տարակույսների և առաքիլութիւնների պատասխանը, վորոնցով
դիմում են մեծամասնութեանն այն մարդիկ, վորոնք վատ են
ծանոթ գործին կամ լավ չեն մտածել հարցի մասին: Մանրու-
թեան չե՞ արդյոք, ստում են մեզ, տարակարծութիւնը բացա-
ռել ընկ. Մարտովի և ընկ. Ակսելրոդի փոքրիկ սխալով: Այո՛,
պարտենք, ընկ. Մարտովի սխալը մեծ չէր (և յես դեռ համա-

դռնարում, պայքարի յետի մեջ նշեցի այդ), բայց այդ փոքրիկ սխալից կարող էր շատ վնաս ստացվել (և ստացվեց) այն պատճառով, վոր ընկ. Մարտովին իրենց կողմը քաշեցին այն պատգամավորները, վորոնք մի ամբողջ շարք հարցերում հակում ցույց տվին դեպի ուղիղ տունիզմն ու սկզբունքային անտոկունությունը: Ընկ. Մարտովին և ընկ. Ակսելրոդը կողմից հայտարարված անկայունությունն անհատական և անկարևոր փաստ էր, բայց անհատական փաստ չէր, այլ կուսակցական և վոչ բոլորովին անկարևոր փաստ՝ շատ ու շատ նշանավոր փոքրամասնության դոյացումը բոլոր, ամենից ավելի քիչ կայուն տարրերից, այն բոլոր մարդկանցից, վորոնք կա՛մ ամենևին չէին ընդունում «Искра»-յի ուղղությունը և ուղղակի պայքարում էին նրա դեմ, կա՛մ ընդունում էին խոսքով, իսկ դործով շարունակ հակախեղրայականներն հետ էին ընթանում:

Ծիծաղելի չե՞ արդյոք տարակարծությունը բացատրել կուսացած խմբակայնության և հեղափոխական քաղքենիության տիրապետության մեջ՝ «Искра»-յի հին խմբագրության փոքրիկ խմբակում: Վո՛չ, այդ ծիծաղելի չե, վորովհետև այդ անհատական խմբակայնության «ողներ» համար մեր կուսակցութեան մեջ հանդես յեկան բոլոր նրանք, ովքեր ամբողջ համադոմարի ընթացքում պայքարում էին հոգևոր ամեն մի խմբակայնութեան, բոլոր նրանք, ովքեր առհասարակ չէին կարողանում բարձրանալ հեղափոխական քաղքենիության մակարդակից, բոլոր նրանք, ովքեր մատնանշում էին քաղքենիության և խմբակայնության չարիքի «սլափական» բնույթը՝ այդ չարիքն արդարացնելու և սլափանելու համար: Պատահականություն, թերևս, կարելի լիներ համարել այն, վոր նեղ-խմբակային շահերը հաղթող հանդիսացան կուսակցականության վերաբերմամբ «Искра»-յի խմբագրության մեկ փոքրիկ խմբակի մեջ: Բայց պատահականություն չէր այն, վոր այդ խմբակայնության սարի պես պաշտպան կանգնեցին ընկ. ընկ. Ակսելրոդներն ու Բրուկերները, վորոնց համար վոչ պակաս (յեթե վոչ ավելի) թանգ էր հոչակավոր Վորոնեժի կոմիտեյի և Պետերբուրգի տխրահոչակ «Բանվորական» կազմակերպության «պատմական հաջորդականությունը», պաշտպան կանգնեցին ընկ. ընկ. Յեդրովները, վորոնք

վորում էին «Рабочее Дело»-յի «սպանությունը» նույնպիսի դառնություններ (յեթե վոչ ավելի դառնություններ), ինչպես և հին խմբագրության «սպանությունը», պաշտպան կանգնեցին ընկ. ընկ. Մախովները և այլն և այլն: Ասա ինձ՝ ում հետ ես ծանոթ, և յես ասեմ քեզ՝ ով ես դու, —ասում է կենցաղային իմաստությունը: Ասա ինձ՝ ով ե քո քաղաքական դաշնակիցը, ով ե ձայն տալիս հոգևոր քեզ, —և յես քեզ ասեմ, թե վորն ե քո քաղաքական դեմքը:

Ընկ. Մարտովին և ընկ. Ակսելրոդը մանր սխալ մնում էր և կարող էր մնալ մանր, քանի դեռ այդ սխալը յեղակեա չէր ծառայել նրանց հաստատուն դաշինքի համար մեր կուսակցության ամբողջ ուղորտունիստական թևի հետ, քանի դեռ նա այդ դաշինքի հետևանքով չէր հասցրել ուղորտունիզմի գլուտցին, բոլոր նրանց ռեվանշին, ում դեմ պայքարել էր «Искра»-ն և ով պատրաստ էր ամենամեծ ուրախությամբ իր սիրտը հովացնելու հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի հետևողական կողմնակիցներին հարվածելով: Հետահամադումարյան դեպքերն էլ հենց հասցրին այն դրություն, վոր նոր «Искра»-յում մենք տեսնում ենք ուղորտունիզմի գլուտցը, Ակսելրոդների և Բրուկերների ռեվանշը (առե՛ս Վորոնեժի կոմիտեյի թևերից), Մարտովինների հիացմունքները, վորոնց վերջապես (վերջապես) թույլ տվին ատելի «Искра»-յում քաջի տալ ատելի «Թշնամուն» բոլոր և ամեն տեսակի անցյալ վերավորանքների համար:

Համադումարի (և կուսակցության) յերկու թևի՝ ճախակողմյանի և աջակողմյանի, հեղափոխականի և ուղորտունիստականի — բաժանվելու փաստն ինքնին չէր ներկայացնում վո՛չ միայն վորևե սարսափելի և կրիտիկական հանգամանք, այլև բացարձակապես վորևե աննորմալ բան: Ընդհակառակը, ուստիան (և վոչ միայն ուստիան) սոցիալ-դեմոկրատիայի պատմության ամբողջ վերջին տասնամյակն անխուսափելիորեն և անպարտապահաբերում — հասցնում էր այդպիսի բաժանման: Վոր բաժանման հիմքը յեղել են աջակողմյան թևի մի շարք շատ մանր սխալները, շատ անկարևոր (համեմատաբար) տարածականությունները — այս հանգամանքը (վոր մակերեսային դիտողին ու Ֆիլիստերական խելին անախորժ է թվում) մեր ամբողջ կուսակցութեան համար նշանակում էր մի մեծ փայլ դեպի առաջ: Առաջ մենք տարակալ

ծիք ելինք խոշոր հարցերի պատճառով, վորոնք յերբեմն կարող են լին արգարացնել նաև պառակտումը, այժմ մենք արդեն միացել ենք բոլոր խոշոր ու կարևոր հարցերի չուրջը, այժմ մեզ բաժանում են միայն յեքանգները, վորոնց համար կարելի չէ և պետք է վեճել, բայց անհեթեթություն և յերեխայություն կլինեն իրարից բաժանվելը (ինչպես և ասաց արդեն միանգամայն արգարացի կերպով ընկ. Պլեխանովն իր հետաքրքրական «ի՞նչ չպետք է անել» հոգվածում, վորին մենք դեռևս կդառնանք): Այժմ, յերբ փոքրամասնության անիշխանական վարքագիծը համագումարից ետև կուսակցությանը գրեթե հասցրել է պառակտման, հաճախ կարելի չէ հանդիպել այնպիսի իմաստունների, վորոնք ասում են. մի՞թե արժեք ընդհանրապես պայքարել համագումարում ախպիսի մանրունքների համար, ինչպես Կազմ. Կոմ. -ի միջադեպն է, «Южный Рабочий»-ի խմբի, կամ «Рабочее Дело»-յի ցրումը, § 1-ը, հին խմբագրության ցրումը և այլն: Ով այդպես է դատում, նա հենց խմբակային տեսակետ է մտցնում կուսակցական գործերի մեջ. յեքանգների պայքարը կուսակցության մեջ անխուսափելի չէ և անհրաժեշտ, քանի դեռ պայքարը չի տանում դեպի անիշխանություն և պառակտում, քանի դեռ պայքարն ընթանում է բոլոր ընկերների և կուսակցության անդամների միահամուռ հավանությունը գտած շրջանակներում: Յե՛վ մեր պայքարը համագումարում կուսակցության աջակողմյան թևի դեմ, Ակիմովի և Ակսելրոդի դեմ, Մարտինովի և Մարտովի դեմ ամենևին չի դուրս յեկել այդ շրջանակներից: Բաժանան է հիշել թեկուզ և այն, վոր յերբ ընկ. ընկ. Մարտինովն ու Ակիմովը հեռանում էյին համագումարից, մենք բոլորս պատրաստ էյինք ամեն կերպ հետ մղել «վերափորանքի» միտքը, մենք բոլորս ընդունում էյինք (32 ձայնով) ընկ. Տրոցկու բանաձևը, վոր հրավեր էր կարգում այդ ընկերներին բավարարվել պարզաբանություններով և հետ վերցնել իրենց հայտարարությունը:

[Կ. և Կ. պարագրաֆները ներկա հրատարակության մեջ դուրս են գցված, վորովհետև նրանցում նկարագրված է համագումարից հետո կենտրոնների անհեղափոխ պատճառով ծաղած պայքարը, ոյսինքն՝ մի ախպիսի բան, վորի մեջ ամենից քիչ սկզբունքային բան կար, ամենից շատ՝ դատարկ վեճեր]:

ձ) ՆՈՐ «ИСКРА»-Ն: ՈՊՈՐՏՈՒՆԻՉՄԸ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ՀԱՐՑՆԵՐՈՒՄ

Նոր «Искра»-յի սկզբունքային դիրքի քննության հիմք պետք է վերցնել, անտարակույս, ընկ. Ակսելրոդի յերկու ֆելյետոնները*: Նրա սիրած մի ամբողջ շարք խոսքերի կոնկրետ նշանակությունը մենք վերն արդեն ցույց տվինք մանրամասնորեն**, և այժմ պետք է ջանանք վերանայ այդ կոնկրետ նշանակությունից, խելամուտ լինել մտքի այն ընթացքին, վոր հարկադրել է «փոքրամասնությանը» (այս կամ այն մանր ու մանրախնդիր առիթով) հանգել այս իսկ և վոչ ինչ-վոր այլ լոգունդների, քննության առնել այդ լոգունդների սկզբունքային նշանակությունն անկախ նրանց ծագումից, անկախ «կոոպտացիայից»: Մենք այժմ ապրում ենք զիջողականության նշանի տակ. զիջումն անենք, ուրեմն, ընկ. Ակսելրոդին և «լուրջ ընդունենք» նրա թեորիան:

Ընկ. Ակսելրոդի հիմնական թեզիսն («Искра»-յի № 57) այն է, թե «մեր շարժումը հենց սկզբից իր մեջ թաղցնում էր յերկու հակադիր տենդենց, վորոնց փոխադարձ հակամարտությունը չէր կարող չզարգանալ և չանդարդառնալ նրա վրա նրա սեփական զարգացմանը զուգահեռ»: Այն է՝ «սկզբունքորեն, շարժման պրոլետարական նպատակը (Ռուսաստանում) նույնն է, ինչ վոր արևմտյան սոցիալ-դեմոկրատիայինը»: Բայց մեզանում ազդեցությունը բանվորական մասսաների վրա դալիս է «նրանց համար խորթ սոցիալական տարրից»-արմատական ինտելիգենցիայից: Այսպիսով, ընկ. Ակսելրոդը հավաստում է պրոլետարական և արմատական-ինտելիգենտական տենդենցների հակամարտությունը մեր կուսակցության մեջ:

Դրանում ընկ. Ակսելրոդն անտարակույս իրավացի չէ: Այդ հակամարտության առկայությունը (և վոչ միայն ռուսական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության մեջ) յենթակա չէ կա-

* Այդ ֆելյետոնները մտել են «Искра» за два года» ժողովածուի մեջ, մ. II, էջ 122 և հետ. (СПБ 1906 թ.):

** Այդ «կոնկրետ նշանակությունը» վերաբերում է կենտրոնների անձնական կազմի չուրջը համագումարում և համագումարից հետո մղված պայքարին, վորի նկարագրությունը դուրս է գցված այս հրատարակությունից:

կածի: Այդ քիչ ե: Հայտնի յե ամենքին ու յուրաքանչյուրին, վոր հենց այդ հակամարտությունն ե զգալի չափով բացատրում ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի բաժանումը հեղափոխական (նույն ե՝ որթողութեամբ) և ուղորտունխտական (ռեվոլյուցիոնիստական, մինիստերիալիստական, ռեֆորմիստական) թեւերի մի բաժանում, վոր լիովին յերեւան յեկալ Ռուսաստանում ևս մեր շարժման վերջին տասը տարվա ընթացքում: Ամենքին հայտնի յե նույնպէս, վոր շարժման հենց պրոլետարական տենդենցներն որթողութեամբ սոցիալ-դեմոկրատիան ե արտահայտում, իսկ դեմոկրատական ինտելիգենտականները—ուղորտունխտական սոցիալ-դեմոկրատիան:

Բայց ընկ. Ակսելրոդը, կիպ մոտենալով այս հանրածանոթ փաստին, սկսում ե յերկչոտորեն հետ-հետ քաշվել: Նա ամենափոքրիկ փորձն անդամ չի անում վերլուծելու, թե ինչպէս ե յերեւան յեկել մատնանշված բաժանումը ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի պատմութեան մեջ ընդհանրապէս և մեր կուսակցական համադրումարում մասնաւորապէս,—թեւ ընկ. Ակսելրոդը դրում ե հենց համադրումարի՝ առթիւ: Ինչպէս և նոր «Искра»-յի ամբողջ խմբագրութիւնը, ընկ. Ակսելրոդը մահացու յերկյուղ ե ցուցահանում այդ համադրումարի արձանագրութիւններին հանդէպ: Այդ չպետք ե զարմացնի մեզ ամբողջ վերը շարադրվածից հետո, բայց դա նշմարտալիսութեամբ որիդէնալ դեպք ե մի «տեսարանի» կողմից, վոր իրը թե հետադոտում ե մեր շարժման տարբեր տենդենցները: Իր այդ հատկութեան պատճառով հեռացնելով իրենից մեր շարժման տենդենցներին վերաբերող ամենանոր և ամենաճշգրիտ նյութը, ընկ. Ակսելրոդը փրկութիւն ե փնտռում հաճելի յերազանքների բնագալառում: «Ձե՞ վոր լեղալ կամ կիսամարքսիզմը մեր լիբերալներին տվեց զրական առաջնորդ»,—ասում ե նա: «Ինչո՞ւ չարաճճի պատմութիւնը հեղափոխական բուրժուական դեմոկրատիային առաջնորդ չմատակարարի որթողութեամբ, հեղափոխական մարքսիզմի դպրոցից»: Ընկ. Ակսելրոդի համար հաճելի այս յերազանքի առթիւ մենք միայն ասել կարող ենք, վոր յեթե պատմութեանը վիճակվում ե չարաճճիութիւն անել, ապա այդ չի արդարացնում այն մարդու մտքի չարանկարչութիւնը, վոր ձեռնարկում ե այդ պատմութեան վերլուծմանը: Յերբ կիսամարքսիզմի առաջնորդի մեջ լիբերալ եր յերեւում, ապա նրա «տենդենցներն» ըմբռնել ցանկացող

(և կարողացող) մարդիկ հենվում եյին վո՛չ թե պատմութեան հնարավոր չարաճճիութիւնների վրա, այլ այդ առաջնորդի հոգեբանութեան և տրամաբանութեան տասնյակ և հարյուրավոր նմուշների վրա, նրա ամբողջ զրական դեմքի այն առանձնահատկութիւնների վրա, վորոնք մատնում եյին մարքսիզմի արտացոլումը բուրժուական դրականութեան մեջ: Իսկ յեթե ընկ. Ակսելրոդը, ձեռնարկելով «մեր շարժման մեջ նկատվող համահեղափոխական և պրոլետարական տենդենցներին» վերլուծութեանը, չկարողացաւ վաչկնով, բացարձակապէս հենց վաչկնով ապացուցել ու ցույց տալ կուսակցութեան՝ իր համար առեկի որթողութեամբ թեւ այս-ինչ կամ այն-ինչ ներկայացուցիչների վորոշ տենդենցները, ապա նա դրանով միայն իրեն անմարախուքյան հանդիսավոր վկայական տվեց: Յերբ արդեն շատ վատ են ընկ. Ակսելրոդի բաները, յեթե մնում ե միայն պատմութեան հնարավոր չարաճճիութիւնները՝ մատնանշել:

Ընկ. Ակսելրոդի մյուս հիշատակումը—«յակոբինականների» մասին—ե՛լ ավելի ռուսանելի յե: Ընկ. Ակսելրոդին անհայտ չե, հաւանորեն, վոր ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի բաժանումը հեղափոխական և ուղորտունխտական թեւ—վաղուց արդեն առիթ ե տվել, և վոչ միայն Ռուսաստանում, «Փրանսական մեծ հեղափոխութեան դարաշրջանի պատմական անալոգիաներին»: Ընկ. Ակսելրոդին անհայտ չե, հաւանորեն, վոր ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի ժիրմոցիտները միշտ և ամենուրեք դիմում են «յակոբինութիւն», «բլանկիզմ» և այլ նման տերմիններին՝ իրենց հակառակորդներին բնութագրելու համար: Չնմանվենք ընկ. Ակսելրոդի ճշմարտաւիսութեանը և նայենք մեր համադրումարի արձանագրութիւններին. նրանց մեջ նյութ չկա՞ արդյոք մեր քննութեան յենթակա տենդենցների և մեր հետադոտութեան առարկա անալոգիաների վերլուծութեան ու ստուգման համար:

Առաջին որինակ: Ծրագրին վերաբերող վիճաբանութիւնը կուսակցութեան համադրումարում: Ընկ. Ակիմովը (վոր «միանշամայն համաձայն ե» ընկ. Մարտինովին հետ) հայտարարում ե «քաղաքական իշխանութեան նվաճման (պրոլետարիատի դիկտատուրայի մասին) կետը բոլոր այլ սոցիալ-դեմոկրատական ծրագրերի համեմատութեամբ ստացաւ այնպիսի խմբագրութիւն», վոր կարող ե մեկնաբանվել և իրոք մեկնաբանվում եր Պլեխանովի կողմից այն խմաստով, թե կազմակերպութեան ղեկավարների

դերը պետք է հետ մղել՝ նրա կողմից ղեկավարվող ղասակարգին և առաջինն առանձնացնել յերկրորդից: Յեւ մեր քաղաքական ինդիւրները ձևակերպումն այդ պատճառով միանգամայն նույնն է, ինչ վոր «Народная Воля» կազմակերպությանը (արձ. էջ 124): Ընկ. Ակիմովին առարկում են ընկ. Պլեխանովին ու այլ խկրայականներ, նրան կշտամբելով ուրորտունիզմի համար: Չի՞ դռնում արդյոք ընկ. Ակսելրոդը, վոր այս վեճը ցույց է տալիս մեզ (իրոք, և վոչ թե պատմության յերևակայալ չարաճճիությունների մեջ) սոցիալ-դեմոկրատիայի ժամանակակից յակոբիզմների և ժամանակակից ժիրոնդիստների հակամարտությունը: Յեւ արդյոք այն պատճառով չի խոսք բաց արել ընկ. Ակսելրոդը յակոբիզմների մասին, վոր ինքն ընկել է (իր կատարած սխալները հետևանքով) սոցիալ-դեմոկրատիայի ժիրոնդիստների ընկերության մեջ:

Յերկրորդ որինակ: Ընկ. Պոսադոնովին հարց է բարձրացնում «լուրջ տարածանություն» մասին «դեմոկրատական սկզբունքների բացարձակ արժեքի» «հիմնական հարցի» վերաբերմամբ (էջ 169): Պլեխանովի հետ միասին նա ժխտում է նրանց բացարձակ արժեքը: «Կենտրոնի» կամ ճահճի (Յեզորովը) և հակախկրայականների (Գոլդբլատ) լիզերները վճռականորեն ծառայում են դրա դեմ, Պլեխանովի ընթացքի մեջ տեսնելով «նմանողություն բուրժուական տակտիկային» (էջ 170)—այդ հենց ընկ. Ակսելրոդի գաղափարն է բուրժուական տեղեկեցի հետ որքողոքսիայի ունեցած կապի մասին, այն տարբերությամբ միայն, վոր Ակսելրոդի մոտ այդ գաղափարը կախված է ողում, իսկ Գոլդբլատի մոտ կապված է վորոշ վիճարանությունների հետ: Մենք մի անգամ ևս հարց ենք տալիս. չի՞ դռնում արդյոք ընկ. Ակսելրոդը, վոր այս վեճը ևս ցույց է տալիս մեզ ակնհայտորեն, մեր կուսակցական համագումարում, ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի յակոբիզմների և ժիրոնդիստների հակամարտությունը: Այն պատճառով չի՞ արդյոք ընկ. Ակսելրոդը ճշում յակոբիզմների դեմ, վոր նա ժիրոնդիստների ընկերության մեջ է ընկել:

Յերրորդ որինակ: Կանոնադրության § 1-ի վերաբերյալ վիճարանությունները: Ո՞վ է պաշտպանում «պրոլետարական տեղեկեցիները մեր շարժման մեջ», ո՞վ է ընդդժում, վոր բան-վորը չի վախենում կազմակերպությունից, վոր պրոլետարը չի համակրում անարխիային, վոր նա զնահատում է «կազմակերպ-

վեցե՛ք» ստիմուլը. ո՞վ է նախազգուշացնում ամբողջովին ուրորտունիզմով տողորված բուրժուական ինտելիգենցիայից: Սոցիալ-դեմոկրատիայի յակոբիզմները: Յեւ ո՞վ է կուսակցության մեջ քաշում արմատական ինտելիգենցիային, ո՞վ է հոգում պրոֆեսորներին, դիմնադիստներին, մենակներին, արմատական յերիտասարդության մասին: Ժիրոնդիստ Ակսելրոդը ժիրոնդիստ Լիբերի հետ միասին:

Անշնորհք է պաշտպանվում ընկ. Ակսելրոդը «սոցիալիզմի սուտ մեղադրանքից», վոր բացահայտ կերպով տարածվում էր մեր կուսակցական համագումարում ընդդեմ «Ալխատանքի ազատագրության խմբի»⁴⁰ մեծամասնության: Այնպե՛ս է պաշտպանվում նա, վոր հաստատում է մեղադրանքը, կրկնելով բերնչտայնական ծեծված մեղեդին յակոբիզմության, բլանկիզմի և այլ նման բաների մասին: Նա ճշում է արմատական ինտելիգենցիայի վտանգի մասին, վորպեսզի խլացնի կուսակցական համագումարում արտասանած իր սեփական ճառերը, վորոնք հոգացողությունը էյին տողորված այդ ինտելիգենցիայի վերաբերմամբ:

Բացարձակապես վոչինչ, բացի ուպարտունիզմից, չեն արտահայտում այդ «սոսկալի խոսքերը»—յակոբիզմականություն և այլն: Այն յակոբիզմը, վոր անդելիորեն կապված է իր դասակարգային շահերը գիտակցած պրոլետարիատի կազմակերպության հետ, դա հենց հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատն է: Այն ժիրոնդիստը, վոր պրոֆեսորների, դիմնադիստների կարոտն է քաշում, վախենում է պրոլետարիատի դիկտատուրայից, հառաչում դեմոկրատական պահանջների բացարձակ արժեքի մասին, դա հենց ուպարտունիստն է: Հենց միայն ուրորտունիստները կարող են ներկայումս ել վտանգ տեսնել դավադրական կազմակերպությունների մեջ, յերբ քաղաքական պայքարը մինչև դավադրության աստիճան նեղացնելու միտքը վաղուց հերքված և վտարված է կյանքի կողմից, յերբ քաղաքական մասսայական ագիտացիայի կարողնալ կարևորությունը պարզված է և ծամծամված սիրտ խառնելու չափ: Դավադրականության, բլանկիզմի հանդեպ յերևան բերվող յերկյուղի իրական հիմքը վո՛չ թե գործնական շարժման այս կամ այն յերևան յեկած գիծն է (ինչպես վաղուց և գուրջանում է ցույց տալ Բերնչտայնը⁴¹ և Ընկ.), այլ բուրժուական ինտելիգենտի ժիրոնդիստական յերկչոտությունը, այն ինտե-

լիզենտի, վորի հոգեբանությունն այնպէս հաճախ դրսևորվում է ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատների մեջ: Չկա ավելի կոմիկական բան, քան նոր «Искра»-յի՝ նոր խոսք ասելու այդ ճիշդերը (վոր իր ժամանակին հարյուրավոր անգամ ասվել է), իբրև նախադրուշացում քառասնական և վաթսունական թվականների Ֆրանսական հեղափոխական-դավադիրների տակտիկայից (№ 62, առաջնորդողը): «Искра»-յի մոտակա համարում ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի ժիրոնդիստները, հավանորեն, կնշեն մեզ քառասնական թվականների Ֆրանսական դավադիրների այնպիսի մի խումբ, վորի համար վաղուց սովորած և սերտած այբուբեն հանդիսանար քաղաքական ագիտացիայի նշանակութունը բանվորական մասսաների մեջ, բանվորական լրագրերի՝ վորպէս դատաւարդի վրա կուսակցութեան կողմից ներդրածելու հիմքի նշանակութունը:

Նոր «Искра»-յի՝ նոր բառերի ձևով հին ճշմարտությունները կրկնելու և այբուբենը ծածմեղու ձգտումը, սակայն, ամենեւին պատահականութուն չէ, այլ անխուսափելի հետեանքն այն դրութեան, վորի մեջ գտնվեցին Ակսելրոդն ու Մարտովը, յերբ ընկան մեր կուսակցութեան ոպորտունիստական թեւը: Դրությունը պարտավորեցնում է: Հարկ է լինում կրկնել ոպորտունիստական Փրազներ, հարկ է լինում հետ-հետ քաշվել, վորպէսզի հետավոր անցյալում վորձեն գտնել իրենց դիրքի գեթ վորեւէ արդարացում, այն դիրքի, վոր անպաշտպանելի յէ համագումարային պայքարի և համագումարում ձևավորված՝ կուսակցութեան յերանգների ու բաժանումների տեսակետից: Յակոբինութեան ու բլանկիզմի վերաբերյալ ակիմովյան խորիմաստութեան ընկ: Ակսելրոդն ավելացնում է նույնպէս ակիմովյան արտունջներ այն մասին, վոր վո'չ միայն «եկոնոմիստները», այլ և «պոլիտիկները» «միակողմանի եյին», չափազանց «հափշտակվում եյին» և այլն և այլն: Կարգալով այդ թեմայի մասին վերամբարձ դատողությունները նոր «Искра»-յում, վոր սնապարծորեն հաւանկութուն ունի կարծելու, թէ ինքը վեր է այդ բոլոր միակողմանիություններից ու հափշտակություններից, տարակուսանքով հարց ես տալիս քեզ—ո՞ւմ պատկերներն են նկարում նրանք. վո՞րտեղ են լսում այդ խոսակցությունները: Այդ ո՞վ չգիտի, վոր ռուս սոցիալ-դեմոկրատների բաժանումը եկոնոմիստների և

պոլիտիկների—վաղուց արդեն անցրել է իր դարը: Աչքի անցկացրեք «Искра»-ն վերջին մեկ-յերկու տարվա ընթացքում մինչև կուսակցութեան համագումարը, և դուք կտեսնեք, վոր պայքարն «եկոնոմիզմի» դեմ թուլանում է և բոլորովին դադարում դեռևս 1902 թվականին, դուք կտեսնեք, որինակ, վոր 1903 թ. հուլիսին (№ 43) «եկոնոմիզմի ժամանակներին» մասին խոսում են վորպէս «վերջնականապէս անցած» ժամանակների մասին, եկոնոմիզմը համարում են «վերջնականապէս թաղված», պոլիտիկների հափշտակութունները նկատում են իբրև ակներև ատավիզմ: Ել ի՞նչ հիմունքով է «Искра»-յի նոր խմբագրութունը վերադառնում այդ վերջնականապէս թաղված բաժանմանը: Մի՞թէ մենք համագումարում պայքարում եյինք Ակիմովների դեմ այն սխալների համար, վոր նրանք կատարում եյին յերկու տարի առաջ «Рабочее Дело»-յում: Յեթէ մենք այդպէս վարված լինեյինք, մենք կատարյալ ապուշներ կլինեյինք: Բայց ամեն վոք դիտե, վոր մենք այդպէս չենք վարվել, վոր մենք համագումարում Ակիմովների դեմ պայքարել ենք վո'չ թէ նրանց հին, «Рабочее Дело»-յի վերջնականապէս թաղված սխալների համար, այլ այն նոր սխալների համար, վոր անում եյին նրանք համագումարում իրենց դատողությունների և իրենց քվեարկությունների մեջ: Վո'չ թէ ըստ «Рабочее Дело»-յում ունեցած նրանց դիրքի, այլ ըստ համագումարում բռնած դիրքի յենք մենք դատել այն մասին, թէ ինչ սխալներ են իրոք հաղթահարված և ինչ սխալներ դեռևս ապրում են և վիճաբանությունների անհրաժեշտություն առաջացնում: Համագումարի հրավիրման ժամանակ այլևս դրություն չունեն հին բաժանումը եկոնոմիստների ու պոլիտիկների, բայց շարունակում եյին դեռևս գոյություն ունենալ ոպորտունիստական բազմադան տենդենցներ, վորոնք արտահայտվեցին մի շարք հարցերի շուրջը ծագած վիճաբանությունների և այդ հարցերի քվեարկությունների մեջ և վորոնք վերջիվերջո հաջորին կուսակցութեան նոր բաժանման «մեծամասնութեան» և «փոքրամասնութեան»: Ամբողջ եյությունն այն է, վոր «Искра»-յի նոր խմբագրութունը ձգտում է, հեշտ ըմբռնելի պատճառներով, զոգարկել այդ նոր բաժանման կապը մեր կուսակցութեան մեջ նկատվող ժամանակակից ոպորտունիզմի հետ, և վոր նա այդ պատճառով հարկադրված է նոր բաժանումից հետ-հետ քաշվել դեպի հինը: Նոր բաժանման քաղաքական ծագումը բացատրելու

անկարողությունը (կամ հանուն զիջողականության այդ ծագման վրա չդարչ* զցելու ցանկությունը) հարկադրում ե ծամծմել վորո՞ճը վաղուց անցած հին բաժանման վերաբերմամբ: Ամենքին ու յուրաքանչյուրին հայտնի յե, վոր նոր բաժանման հիմքը կազմում ե կազմակերպական հարցերի մասին յեղած տա-
րակարծությունը, վորն սկսվեց կազմակերպության սկզբունքների մասին ծագած վեճով (կանոնադրության § 1) և վերջացավ անարխիստներին արժանի «պրակտիկայով»: Եկոնոմիստների և պոլիտիկոսների վաղեմի բաժանման հիմքում դրված եր մի տարա-
կարծություն, վոր գլխավորապես տակտիկական հարցերին եր վերաբերում:

Այս նահանջն ավելի բարդ, կուսակցական կյանքի իրոք ժամանակակից և կենսական հարցերից դեպի այնպիսի հարցեր, վորոնք վաղուց են լուծված և արհեստականորեն հանվում են թա-
ղած տեղից, նոր «Искра»-ն աշխատում ե արդարացնել զվար-
ճալի խորիմաստությամբ, վոր չի կարելի անվանել այլ կերպ, քան պոչականություն: Ընկ. Ակսելրոդի հաջողակ ձեռքով նոր «Искра»-յի բոլոր գրությունների միջով կարմիր թելի նման անց-
նում ե այն խոր «միտքը», վոր բովանդակությունը ձևից ավելի կարևոր ե, ծրագիրն ու տակտիկան կազմակերպությունից ավելի կարևոր են, վոր «կազմակերպության կենսունակությունն ուղիղ հարաբերական ե այն բովանդակության ծավալին ու նշանակու-
թյանը, վոր նա կմտցնի շարժման մեջ», վոր ցենտրալիզմն «ինք-
նաբավ բան չե», «ամենաիրկիչ թալիսման» չե և այլն և այլն:

* Տե՛ս «Եկոնոմիզմի» մասին Պլեխանովի հոդվածը «Искра»-յի 53-րդ համարում: Այդ հոդվածի յենթավերնագրի մեջ, ըստ յերևութին, վորքիկ վրիպակ ե սպրեւել: Փոխանակ «բարձրագույն մտքեր կուսակցության յերկրորդ համադրումարի առթիվ»-պետք ե, յերևի, կարդալ «Լիգայի համադրումարի առթիվ» կամ թերեւ՝ «կոպուտացիայի առթիվ»: Վորքան տեղին ե, վորոչ պայմաններում, զիջողականությունն անձնական հավակնությունների վերաբեր-
մամբ, նույնքան անթույլատրելի յե (կուսակցական, և վոչ թե քաղքենիական տեսակետից) կուսակցությանը հուղող հարցերի չփոթումը,—այն, վոր Մարտո-
վի ու Ակսելրոդի նոր սխալի հարցը (ընկերների, վորոնք սկսել են որթող-
սիայից շրջվել դեպի ոպորտունիզմը) նենդափութվում ե Մարտինովների և Ակիմովների հին (վոչ վոքե կողմից, բայց նոր «Искра»-յից, այժմ չմտա-
բերվող) սխալի հարցով, Մարտինովների և Ակիմովների, վորոնք, գուցե, պատրաստ են այժմ ծրագրի և տակտիկայի շատ հարցերում շրջվել ոպորտու-
նիզմից դեպի որթողութիւն:

Խո՞րը, մե՞ծ ճշմարտություններ: Ծրագիրն, իրոք, տակտիկայից ավելի կարևոր ե, տակտիկան կազմակերպությունից ավելի կա-
րևոր ե: Այբուբենը ստուգարանությունից ավելի կարևոր ե, ստու-
գարանությունը շարահյուսությունից ավելի կարևոր ե.—բայց
ի՞նչ ասենք այն մարդկանց մասին, վորոնք կտրվել են շարահյու-
սության ըննությունից և այժմ մեծամտում և պարծենում են նրա-
նով, վոր նրանք ստորին դասարանում են մնացել յերկրորդ տա-
րին: Ընկ. Ակսելրոդը կազմակերպության սկզբունքային հարցե-
րի մասին դատում եր վորպես ոպորտունիստ (§ 1), իսկ գործում
եր կազմակերպության մեջ վորպես անարխիստ,—և այժմ նա խո-
րացնում ե սոցիալ-դեմոկրատիան—խաղողը դեռ խա՞կ ե: Իսկա-
պես, ի՞նչ ե կազմակերպությունը. չե՞ վոր այդ միայն ձև ե.
ի՞նչ ե ցենտրալիզմը. չե՞ վոր այդ թալիսման չե. ի՞նչ ե շա-
րահյուսությունը. չե՞ վոր այդ պակաս կարևոր ե, քան ստուգա-
րանությունը, այդ միայն ստուգարանության տարրերի միաց-
ման ձևն ե... «Արդյոք չի՞ համաձայնի մեզ հետ ընկ. Ալեքսան-
դրովը,—հաղթական կերպով հարց ե տալիս «Искра»-յի նոր
խմբագրությունը,— յեթե ասենք, վոր կուսակցական ծրագրի
մշակումով համադրումարը շատ ավելի յե աշակցել կուսակցական
աշխատանքի կենտրոնացմանը, քան կանոնադրության ընդուն-
մամբ, վորքան ել կատարյալ թվար այս վերջինը» (№ 56, հա-
վել.): Հուսալ պետք ե, վոր այս կլասիկ ասացվածքը վոչ պակաս
լայն և վոչ պակաս կայուն պատմական հուշակ կստանա, քան ընկ.
Կրիչևսկու⁴² հուշակավոր Ֆրազն այն մասին, թե սոցիալ-դեմո-
կրատիան, մարդկության նման, միշտ իր առջև իրագործելի խըն-
դիրներ ե դնում: Նոր «Искра»-յի այս խորիմաստությունը չե՞
վոր բոլորովին նույն տեսակի յե: Ինչի՞ համար եյին ծաղրի յեն-
թարկում ընկ. Կրիչևսկու Ֆրազը: Նրա համար, վոր նա սոցիալ-
դեմոկրատների վորոչ մասի սխալը տակտիկայի հարցերում, քա-
ղաքական խնդիրները կանոնավոր կերպով դնելու անկարողու-
թյունն արդարացնում եր մի գուեհարանությամբ, վոր փիլիսո-
փայության տեղ եր հրամցնում: Ճիշտ և ճիշտ նույնպես ել նոր
«Искра»-ն ե արդարացնում սոցիալ-դեմոկրատների վորոչ մասի
սխալը կազմակերպման հարցերում, վորոչ ընկերների ինտելի-
գենտական անկայունությունը, վոր նրանց հասցրեց անարխիս-
տական Ֆրազի,—այն գուեհարանությամբ, թե իբր ծրագիրն ա-

«Եւ ինչ՝ կարեւոր եւ կանոնադրութեանից, թե ծրագրաւ չհարցերն ալ ինչ՝ կարեւոր են կազմակերպական հարցերից: Դեհ, մի՞թե այս պոչահանութեան չէ: Մի՞թե այս պարծենկոտութեան չէ այն առթիւ, վոր մարդիկ յերկրորդ տարին մնացել են ստորին դասարանում:

Ծրագրի ընդունումն ավելի յե աջակցում աշխատանքի կենտրոնացմանը, քան կանոնադրության ընդունումը: Փիլիսոփայության տեղ հրամցվող այս գոեհկաբանությունից ի՛նչպես ե բուրում արմատական ինտելիգենտի վողին, այն ինտելիգենտի, վոր շատ ավելի մոտ ե բուրժուական դեկադենտության, քան սոցիալ-դեմոկրատիզմին: Չե՞ վոր այս հռչակավոր նախադասության մեջ կենտրոնացում բառն արդեն միանգամայն սիմվոլական իմաստով ե հասկացվում: Յեթե այս նախադասության հեղինակները չեն կարողանում կամ չեն կամենում մտածել, ապա թող նրանք գոնե մտաբերեյին այն հասարակ փաստը, վոր ծրագրի ընդունումը բունդականների հետ միասին վո՛չ միայն չհասցրեց մեր ընդհանուր աշխատանքի կենտրոնացման, այլ և մեզ չապահովեց պառակտումից: Ծրագրի հարցերի և տակտիկայի հարցերի մեջ յերևան յեկող միասնականությունը կուսակցական միավորման, կուսակցական աշխատանքի կենտրոնացման անհրաժեշտ, բայց դեռ անբավարար պայմանն ե (տե՛ր իմ աստված, ստիպված ենք ինչպիսի՛ այբուբեն վորոճալ ներկա ժամանակներում, յերբ բոլոր հասկացողությունները շփոթվել են): Այդ վերջինի համար անհրաժեշտ ե նաև կազմակերպության միասնականություն, վոր աներևակայելի յե ընտանեկան խմբակի շրջանակից փոքրիշատե ավելի աճած կուսակցության մեջ, առանց ձևավորված կանոնադրության, առանց փոքրամասնության յենթարկվելուն մեծամասնությանը, առանց մասի յենթարկվելուն ամբողջին: Դանի վոր մեզնում ծրագրի և տակտիկայի հիմնական հարցերում միասնականություն չկար, մենք ուղղակի ասում եյինք, վոր ապրում ենք տարբրթացության և խմբակայնության դարաշրջանում, մենք ուղղակի հայտարարում եյինք, վոր նախքան միավորվելը պետք ե սահմանադատվել, մենք խոսք ել չեյինք բաց անում միատեղ կազմակերպության ձևերի մասին, այլ բացառապես խոսում եյինք ոպորտունիզմի դեմ մղվող ծրագրային և տակտիկական պայքարի նոր (այն ժամանակ իրոք նոր) հարցերի մասին: Այժմ

այդ պայքարը, մեր ընդհանուր կարծիքով, արդեն ապահովել է բավականաչափ միասնականություն, վոր ձևակերպված է կուսակցական ծրագրում և տակտիկայի վերաբերյալ կուսակցական բանաձևերի մեջ. այժմ մենք պետք է հետևյալ քայլն անենք, և մենք այդ քայլն արինք, մեր ընդհանուր համաձայնությունը— մշակեցինք միասնական, բոլոր խմբակներն ի մի ձուլող կազմակերպություն անելը: Մեզ քաջեցին հետ դեպի անարխիստական վարքագիծը, դեպի անարխիստական ֆրաղը, դեպի խմբակի վերականգնումը կուսակցական խմբագրություն փոխարեն, և այժմ դեպի հետ արված այդ քայլն արդարացնում են նրանով, վոր այբուբենն ալելի՛ յե անվարում գրադետ խոսքին, քան շարահյուսություն գիտենալը:

Պոչականութեան փրկիսփայութեանը, վոր փթթում եր յերեք տարի սրանից առաջ տակտիկայի հարցերում, այժմ հարուստութեան ե առնում կազմակերպութեան վերաբերյալ հարցերում: Վերցրեք նոր խմբագրութեան այսպիսի դատողութեանը: «Ռազմական սոցիալ-դեմոկրատական ուղղութեանը,—ասում ե ընդ Ալեքսանդրովը,—կուսակցութեան մեջ պետք ե անցկացվի վրձմիայն գաղափարային պայքարով, այլ ե կազմակերպութեան վորոշ ձևերով»: Խմբագրութեանն ռուսցանում ե մեզ. «Վատ չե գաղափարային պայքարի ե կազմակերպութեան ձևերի այս առագրութեանը: Գաղափարային պայքարը պրոցես ե, իսկ կազմակերպութեան ձևերը՝ միայն... ձևեր» (ասոված վկա, այդպես ել տպված ե № 56-ում, հավելված, ել 4, սյուն. 1, ներքևում), «վորոնք պետք ե պատեն հոսուն, դարգացող բովանդակութեանը,—կուսակցութեան դարգացող գործնական աշխատանքը»: Այս արդեն ասված ե բոլորովին այն անեկզոտի վրդով, թե նոնակը նոնակ ե, իսկ ոումըր ոումըր ե: Գաղափարային պայքարը պրոցես՝ ե, իսկ կազմակերպութեան ձևերը՝ միայն ձևեր, վորոնք պատում են բովանդակութեանը: Հարցն այն մասին ե, թե արդյոք մեր գաղափարային պայքարը կընդունի ավելի բարձր ձևեր, բոլորի համար պարտադիր կուսակցական կազմակերպութեան ձևեր, թե՞ հին տարընթացութեան ու չին խմբակայնութեան ձևեր: Մեզ ավելի բարձր ձևերից հետ քաշեցին դեպի ավելի պրեմիտիվ ձևեր ե այդ նրանով են արդարացնում, վոր գաղափարային պայքարը պրոցես ե, իսկ ձևերը—դրանք միայն ձևեր են:

ծիշտ և ճիշտ նույնպես ընկ. Կրիչեվսկին եր յերբեմն մեզ հետ քաջում տակտիկա-պլանից դեպի տակտիկա-պրոցեսը:

Վերցրեք նոր «Искра»-յի այդ հավանիտ ֆրազները «պրոլետարիատի ինքնադաստիարակման մասին», վորոնք հակադրվում են նրանց, ովքեր իբրև թե ընդունակ են ձևի պատճառով անտեսելու բովանդակությունը (№ 58, առաջնորդողը): Մի՞թե այդ համար յերկրորդ ակիմովականությունն է: Համար առաջին ակիմովականությունը սոցիալ-դեմոկրատական ինտելիգենցիայի վորոչ մասի հետամնացությունը տակտիկական խնդիրների դրման մեջ արդարացնում էր «պրոլետարական պայքարի» ավելի «խորը» բովանդակության մատնանշումով, պրոլետարիատի ինքնադաստիարակություն մատնանշումով: Համար յերկրորդ ակիմովականությունը սոցիալ-դեմոկրատական ինտելիգենցիայի վորոչ մասի հետամնացությունը կազմակերպության թեորիայի և պրակտիկայի հարցերում արդարացնում է նույնպիսի խորմասն մատնանշումներով, թե կազմակերպությունը ձև է ստակ, և թե ամբողջ էությունը պրոլետարիատի ինքնադաստիարակությունն է: Պրոլետարիատը չի վախենում կազմակերպությունից և կարգապահությունից, կրտսեր յեղբոր մասին հոգացո՞ղ պարոններ: Պրոլետարիատը չի հոգա այն մասին, վոր կազմակերպությունն մեջ մտնել չցանկացող պ. պ. պրոֆեսորներն ու գիմնազիստները կուսակցության անդամ համարվեն կազմակերպության հսկողության տակ կատարվող աշխատանքի համար: Պրոլետարիատը կազմակերպության համար իր ամբողջ կյանքով շատ ավելի արմատական կերպով է դաստիարակվում, քան շատ ինտելիգենտիկներ: Մեր ծրագիրն ու մեր տակտիկան քիչ թե շատ գիտակցած պրոլետարիատը չի արդարացնի հետամնացությունը կազմակերպության մեջ այնպիսի մատնանշումներով, թե ձևն ավելի պակաս կարևոր է, քան բովանդակությունը: Վո՞չ թե պրոլետարիատին, այլ մեր կուսակցության մեջ գտնվող ինտելիգենտներից վաժանց է պակասում ինֆնադաստիարակութունը՝ կազմակերպության և կարգապահության վորով, թշնամության ու արհամարհանքի վորով դեպի անարխիստական ֆրազը: Համար յերկրորդ Ակիմովները նույնպես զրպարտում են պրոլետարիատին կազմակերպման անպատրաստ լինելու հարցում, ինչպես վոր զրպարտում եյին նրան համար առաջին Ակիմովները քաղաքական պայքարի համար անպատ-

րաստ լինելու հարցում: Գիտակից սոցիալ-դեմոկրատ դարձած և իրեն կուսակցություն անդամ զգացած պրոլետարը նույնպիսի արհամարհանքով կմերժի պոչականությունը կազմակերպական հարցերում, ինչպիսի արհամարհանքով նա մերժեց պոչականությունը տակտիկայի հարցերում:

Վերցրեք, վերջապես, նոր «Искра»-յի «Պրակտիկ» խորմասությունը: ««Մարտական» ցենտրալիստական կազմակերպություն՝ ճիշտ կերպով ըմբռնված գաղափարը, —ասում է նա, —վոր միավորում և կենտրոնացնում է հեղափոխականների գործունեությունը» (խորացնող ընդգծում), «քնականաբար կյանքում կիրառվում է միայն այդ գործունեությունն առկայությունը» (թե՛ նոր է, թե՛ խելացի) • «ինքը կազմակերպությունը, վորպես ձև» (լսեցե՛ք, լսեցե՛ք) «կարող է աճել միայն միաժամանակ» (ընդգծումը հեղինակինն է, ինչպես և ամենուրեք այս մեջըբերումի մեջ) «հեղափոխական աշխատանքի աճման հետ, վորը (աշխատանքը) կազմում է նրա բովանդակությունը» (№ 57): Այս արդյոք չի՞ հիշեցնում դարձյալ և դարձյալ ժողովրդական եպոսի այն հերոսին, վոր հուղարկավորություն տեսնելիս ճչում էր • «ինչքան էլ քարշտաք—չհատնի»: Մեր կուսակցության մեջ հավանորեն չի գտնվի վոր մի պրակտիկ (առանց չակերտների), վորը չհասկանար, վոր հենց մեր գործունեությունն ձևն է (այսինքն՝ կազմակերպությունը) շատ վաղուց հետ մնում, և սաստիկ հետ մնում բովանդակությունից, վոր հետ մնացող մարդկանց հասցեյին ուղղված՝ համաքա՛յլ դնացեք, առաջ մի՛ անցնեք ճիչերը արժանի յեն միայն կուսակցական Իվանուչկաներին: Փորձեցե՛ք համեմատել թե՛ կուզ, որինակ, մեր կուսակցությունը Բուռնդի հետ: Ամենափոքր տարակույս անդամ չկա, վոր մեր կուսակցության աշխատանքի բովանդակությունն * անչափ ավելի հարուստ է, բազմակողմաբովանդակությամբ * անչափ ավելի հարուստ է, քան Բուռնդինը: Ավելի խոշոր է թեորիականն, լայն ու խորը, քան Բուռնդինը, ավելի զարգացած է ծրագիրը, ավելի զայն է ու խորը թափվորական մասսաների (և վոր թե միայն կազմակերպված ար-

* Յես արդեն չեմ խոսում այն մասին, վոր մեր կուսակցական աշխատանքի բովանդակությունը կանխադրված է (ծրագրում և այլն) համադրման հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի վորով միմիայն պայքարի գնով, վորպայքարի ընդդեմ այն նույն հակաիսկրայականների և այն նույն ճահճի, վոր քի ներկայացուցիչները թվով գերակշռում են մեր «փոքրամասնություն» մեջ:

հետապնդողներին) վրա ունեցած ազդեցությունը, ավելի բազմա-
կողմանի յե պրոպագանդան ու ազդեցության, ավելի կենդանի յե
առաջապնդողների և շարքային աշխատողների քաղաքական աշխա-
տանքի զարկերակը, ավելի վեհ են ժողովրդակալան շարժումները
ցույցերի և ընդհանուր գործադուլների ժամանակ, ավելի յեռան-
դուն և գործունեությունը վոչ-պրոլետարական խավերում: Իսկ
«ձև»ը: Մեր աշխատանքի «ձևը», բունդականի համեմատությունամբ,
անթույլատրելիորեն հետ և մնացել, հետ և մնացել այն աստի-
ճան, վոր այդ աչք և ծակում, ամոթի ներկով պատում ամեն
մեկին, ով իր կուսակցություն գործերին չի նայում «քիթը քըչ-
փորելով»: Աշխատանքի կազմակերպության հետամնացությունն
այդ աշխատանքի բովանդակության համեմատությամբ—մեր հի-
վանդ կողմն և, և նա հիվանդ կողմն և յեղել դեռևս համագումար-
րից շատ առաջ, Կազմ. Կ.—ի գոյացումից շատ առաջ: Ձևի ան-
զարգացածությունն ու անհաստատությունը հնարավորություն չի
տալիս հետագա լուրջ քայլերն անելու բովանդակության զարգաց-
ման մեջ, ամոթալի լճացում և առաջացնում, տանում և դեպի
ուժերի վատնում, դեպի անհամապատասխանություն խոսքի և
գործի միջև: Այդ անհամապատասխանությունից տառապել են
ամենքը—իսկ այստեղ հանդես են դալիս Ակսելրոդներն ու նոր
«Искра»-յի «Պրակտիկները» այն խորիմաստ քարոզով, թե ձևը
պետք և բնականաբար աճի միայն բովանդակության հետ միա-
ժամանակ:

Ահա թե ուր և տանում կազմակերպական հարցում (§ 1) կա-
տարած փոքրիկ սխալը, յեթե դուք մտադրվեք խորացնել անհե-
թեթությունն ու փրկսովայորեն հիմնավորել ոպորտունիստա-
կան Փրազը: Դանդաղ քայլով, յերկչո՞տ գիգղադով—մենք լսել
ենք այս յեղանակը տակտիկայի հարցերի նկատմամբ կիրառվե-
լիս. մենք լսում ենք այն այժմ կազմակերպության հարցերի վե-
րաբերմամբ կիրառվելիս: Պոչականությունը կազմակերպական
հարցերում՝ բնական և անխուսափելի արդյունքն և անարխիստա-
կան ինդիվիդուալիստի հոգեբանություն, յերբ այդ վերջինն
սկսում և իր (սկզբում գուցե պատահական) անարխիստական
թեքումները դարձնել հայացքների մի սխտեմ, առանձին սկզբ-
բունֆայիմ տարաձայնություններ: Լիզայի համագումարում մենք
տեսանք այդ անարխիզմի սկիզբը, նոր «Искра»-յում մենք

տեսնում ենք այդ հայացքները սխտեմ դարձնելու փորձերը: Այդ
փորձերը զարմանալի կերպով հաստատում են արդեն կուսակցու-
թյան համագումարում արտահայտված նկատառումն այն տար-
բերություն մասին, վոր գոյություն ունի սոցիալ-դեմոկրատիա-
յին միացող բուրժուական ինտելիգենտի և իր դասակարգային
չահերը գիտակցած պրոլետարի տեսակետների միջև: Որի-
նակ, նոր «Искра»-յի նույն այդ «Պրակտիկը», վորի խորիմաս-
տությունը մենք արդեն ծանոթացանք, ինձ բռնում և այն բանում,
վոր կուսակցությունն ինձ ներկայանում և «վորպես ահագին
Փարբիկա», վորի գլուխ կանգնած և գերեկտորը հանձին
Կ.Կ.—ի (№ 57, հավելված): «Պրակտիկը» գլխի ել չի ընկնում,
վոր իր առաջադրած սոսկալի խոսքը միանգամից մատնում և այն
բուրժուական ինտելիգենտի հոգեբանությունը, վորը ծանոթ չե
պրոլետարական կազմակերպության վո՛չ պրակտիկային և վո՛չ
ել թեորիային: Հենց Փարբիկան ել, վոր վոմանց թվում և մի-
այն խրտվիլակ, կապիտալիստական կոոպերացիայի այն բարձ-
րագույն ձևն և, վոր միավորել, կարգապահություն և յենթար-
կել պրոլետարիատին, սովորեցրել և նրան կազմակերպություն,
դրել և նրան աշխատավոր և հարստահարվող բնակչության մնա-
ցած բոլոր խավերի գլուխ: Հենց մարքսիզմը, վորպես կապիտա-
լիզմի կողմից սովորեցված պրոլետարիատի իդեոլոգիա, ուսու-
ցանում եր և ուսուցանում և անկայուն ինտելիգենտներին, վոր
տարբերություն կա Փարբիկայի շահագործողական կողմի (սովա-
մահություն յերկյուղի վրա հիմնված կարգապահություն) և նրա
կազմակերպող կողմի միջև (միատեղ աշխատանքի վրա հիմ-
նված կարգապահություն, մի աշխատանքի, վոր միավորված և
տեխնիկապես բարձր զարգացում ունեցող արտադրության պայ-
մաններով): Կարգապահությունն ու կազմակերպությունը, վո-
րոնք այնպիսի դժվարություններ են հաջողվում բուրժուական ին-
տելիգենտին, առանձնապես հեշտ են յուրացվում պրոլետարիատի
կողմից հենց շնորհիվ այդ Փարբիկային «գպրոցի»: Մահաչափ
վախն այդ գպրոցի հանդեպ, նրա կազմակերպող նշանակության
կատարյալ անըմբռնողությունը բնորոշ են հենց մտքի այն յեղա-
նակների համար, վորոնք արտացոլում են գոյության մանր-բուր-
ժուական պայմանները, ծնունդ տալիս անարխիզմի այն տեսա-
կին, վոր գերմանական սոցիալ-դեմոկրատներն անվանում են

Edelanarchismus, այսինքն «ազնիւ» պարոնի անարխիզմ, աղայական անարխիզմ, ինչպես կասեյի յես: Այս աղայական անարխիզմն առանձնապես հատուկ է ուսու նիհիլիստին: Կուսակցական կազմակերպութիւնը նրան թվում է հրեշալուր «Ֆարրիկա», մասի՝ ամբողջին և փոքրամասնութեան՝ մեծամասնութեանը յենթարկվելու հանգամանքը նրան ներկայանում է «ճորտացում» (տե՛ս Ալեքսանդրի Ֆելյետոնները), աշխատանքի բաժանումը կենտրոնի դեմ կապարութեամբ նրա կողմից հարուցում է տրագիկոմիկական ճիւղեր ընդդէմ այն բանի, վոր մարդկանց դարձնում են «փոքրիկ անիւլներ ու պտուտակներ» (և այդ դարձնելու առանձնապես սպանիչ ձև է համարվում խմբագիրներին աշխատակիցներ դարձնելը), կուսակցութեան կազմակերպական կանոնադրութեան հիշատակումն արհամարհական ծամածռութիւն և արհամարհական դիտողութիւն է առաջացնում («ձեռաշտներ» հասցեյին), թե կարելի չէ միանգամայն առանց կանոնադրութեան ել:

Անհամարալի յե այդ, բայց այդ փաստ է. հենց այդպիսի խրատական դիտողութիւն է անում ինձ ընկ. Մարտովն «Искра»-յի № 58-ում, ավելի ևս համոզիչ լինելու համար մատնանշելով իմ իսկ սեփական խոսքերը «Նամակ ընկերոջ» հոգւածիցս: Դե, մի՞թե այս «աղայական անարխիզմ» է, այս մի՞թե պոչականութիւն է, յերբ տարընթացութեան դարաշրջանի, խմբակների դարաշրջանի որինակներով արդարացնում են կուսակցականութեան դարաշրջանում խմբակայնութեան ու անարխիստի պահպանումն ու փառաբանումը:

Ինչո՞ւ մեզ առաջ հարկավոր է չեյին կանոնադրութիւններ: Վորովհետեւ կուսակցութիւնը բաղկացած էր առանձին խմբակներից, վորոնք վոչ մի կազմակերպական կապով կապված չեյին միմյանց հետ: Մի խմբակից մյուս խմբակն անցնելն այս կամ այն անհատի լուկ «բարի կամքի» գործն էր, անհատի, վոր իր առջև չունէր ամբողջ կամքի վոչ մի ձևավորված արտահայտութիւն: Խմբակներն ներսում վիճելի հարցերը լուծվում էյին վոչ թե ըստ կանոնադրութեան, «այլ պայքարով և հեռանալու սպառնալիքով». այսպես արտահայտվեցի յես «Նամակ ընկերոջ»-ի մեջ, հիմնվելով ընդհանրապես մի շարք խմբակների և, մասնավորապես, մեր սեփական խմբագրական վեցյակի փորձի վրա: Խմբակների դարաշրջանում այդպիսի յերեւոյթը բնական էր և անխուսափելի,

բայց վոչ վորի մտքովն անգամ չի անցել դրվատել այն, համարել իղեալ, ամենքն էլ գանգատվում էյին այդ տարընթացութեան վրա, ամենքն էլ զգում էյին նրա ծանրութիւնը և փափագում բաժան խմբակների միաձուլումը ձևավորված կուսակցական կազմակերպութեան մեջ: Յեւ այժմ, յերբ այդ միաձուլումը կայացել է, մեզ հետ են քաշում, մեզ հյուրասիրո՞ւմ են—բարձրագույն կազմակերպական հայացքների անվան տակ—անարխիստական Ֆրազով: Ընտանեկան—խմբակային ուրմոյզչինայի լայն խալաթին ու հողաթափներին սովոր մարդկանց համար ձեռական կանոնադրութիւնը թվում է թե՛ անձուկ, թե՛ նեղ, թե՛ ծանր, թե՛ ստոր, թե՛ բյուրոկրատական, թե՛ ճորտատիրական, թե՛ նեղիչ՝ գաղափարային պայքարի ազատ «պրոցեսի» համար: Աղայական անարխիզմը չի ըմբռնում, վոր ձեռական կանոնադրութիւնն անհրաժեշտ է հենց խմբակային նեղ կապերը կուսակցական լայն կապով փոխարինելու համար: Հարկավոր է եր և անկարելի յեր ձևավորել կապը խմբակի ներսում կամ խմբակների միջև, վորովհետեւ այդ կապը հիմնվում էր բարեկամութեան կամ անհաշվետու, չպատճառաբանված «վստահութեան» վրա: Կուսակցական կապը չի կարող և չպետք է հիմնվի վոչ մեկի և վոչ ել մյուսի վրա, այն պետք է խարսխել հենց ձևական, «բյուրոկրատորեն» (սանձարձակ ինտելիգենտի տեսակետից) խմբագրված կանոնադրութեան վրա, վորի խիստ պահպանումն է միայն մեզ համար յերաշխիք խմբակային կամակորութեան դեմ, խմբակային կապերիցների դեմ, այն կովտոցի խմբակային յեղանակների դեմ, վոր կոչվում է «գաղափարային պայքարի» ազատ «պրոցես»:

Նոր «Искра»-յի խմբագրութիւնն Ալեքսանդրովի դեմ պարծենում է այն խրատական նշումով, թե «վստահութիւնը փափուկ բան է, վորը վոչ մի կերպ չի կարելի մտցնել սրտերի և գլուխների մեջ» (№ 56, հավել.): Խմբագրութիւնը չի հասկանում, վոր վստահութեան, մերկ վստահութեան կատեգորիայի հենց այդ առաջադրումը դարձյալ ու դարձյալ ամբողջովին մատնում է նրա աղայական անարխիզմն ու կազմակերպական պոչականութիւնը: Յերբ յես միայն խմբակի անդամ էյի, լինի այդ խմբագրական վեցյակը, թե «Искра»-յի կազմակերպութիւնը, յես իրավունք ունեյի, ասենք, Իքսի հետ աշխատել չցանկանալու արդարացնելու համար հենվել լուկ անհաշվետու և չպատճառաբանված անվստա-

հույժան վրա: Յերբ յես կուսակցութեան անդամ դարձա, յես իրավունք՝ չունեմ հենվելու միայն չձևավորված անվստահութեան վրա, վորովհետեւ այդպիսի մատնանշումը լայն դռներ բաց կաներ հին խմբակայնութեան ամեն մի քմահաճույքի և ամեն մի կամակորութեան առաջ. յես պարտավոր եմ իմ «վստահութեանը» կամ «անվստահութեանը» պատճառաբանել ձեռնարկ փաստարկութեամբ, այսինքն մեր ծրագրերի, մեր տակտիկայի, մեր կանոնադրութեան այս կամ այն ձևականորեն սահմանված զրույթի մատնանշումով. յես պարտավոր եմ չսահմանափակվել անհաշվետու «վստահում եմ» կամ «չեմ վստահում» խոսքերով, այլ ընդունել իմ վճիռների և կուսակցութեան ամեն մի մասի առհասարակ բոլոր վճիռների հաշվետու լինելն ամբողջ կուսակցութեան առաջ. յես պարտավոր եմ հետևել ձևականորեն հրահանգված ուղուին իմ «անվստահութեանն» արտահայտելու համար, այն հայացքներն ու ցանկություններն անցկացնելու համար, վորոնք բոլորում են այդ անվստահութեանը: Մենք անհաշվետու «վստահութեան» խմբակային տեսակետից բարձրացել ենք արդեն մինչև կուսակցական տեսակետը, վոր պահանջում է վստահութեան արտահայտման ու ստուգման հաշվետու և ձևականորեն հրահանգված յեղանակների պահպանում, իսկ խմբագրութեանը մեզ քաշում է հետ և իր պոչականութեանն անվանում է կազմակերպական նոր հայացքներ:

Տեսե՛ք, թե ինչպես է դատում մեր այսպես կոչված կուսակցական խմբագրութեանն այն դրական խմբերի մասին, վորոնք կարող կլինեյին ներկայացուցչություն պահանջել իրենց համար խմբագրութեան մեջ: «Մենք չենք վրդովվի, չենք սկսի ճչալ կարգապահութեան մասին»,—ուսուցանում են մեզ աղայական անարխիստները, վորոնք միշտ և ամենուրեք վերից վար եյին նայում ինչ-վոր կարգապահութեան վրա: Մենք, իբր թե, կա՛մ «համաձայնութեան կղանք» (sic!) խմբի հետ, յեթե նա խելացի յե՛, կա՛մ կծիծաղենք նրա պահանջների վրա:

Ասացե՛ք ինչդեմ, ի՛նչ վսեմ աղնվութեան և այստեղ հանդես դալիս ընդդեմ գուհիկ-«Փարբիկային» ֆորմալիզմի: Իսկ իրոք մեր առջև խմբակայնութեան՝ նորոգման յենթարկված ֆրակացանությունն է, վոր կուսակցութեանն է հրամցվում մի խմբագրութեան կողմից, վորն զգում է, վոր ինքը ներկայացնում է

վո՛չ թե կուսակցական հիմնարկ, այլ հին խմբակի մի բեկոր: Այս զերբի ներքին կեղծութեանն անխուսափելիորեն տանում է գեպի անիշխանական խորիմաստություն, վորը սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութեան սկզբունքն է դարձնում այն տարբերությամբ, վորը խոսքով փարիսեցիներն հայտարարվում է արդեն անցած: Հարկավոր չե՛ կուսակցական ստորին և բարձրագույն կոլեգիաների և ինստանցիաների վո՛չ մի հիերարխիա, — աղայական անարխիզմին այսպիսի հիերարխիան թախում է գերատեսչությունների, գեպարտամենտների դրասենյակային հերյուրանք և այլն (տե՛ս Ակսելրոդի Փելյետներ), — հարկավոր չե՛ մասի վո՛չ մի յենթարկում ամբողջին, հարկավոր չե՛ «համաձայնութեան դալու» և սահմանադատվելու՝ կուսակցական յեղանակների վո՛չ մի «ձևական-բյուրոկրատական» վորոշում, թո՛ղ հին խմբակային կոլիք սըբադործվի կազմակերպութեան «խակական սոցիալ-դեմոկրատական» յեղանակներին նվիրված ֆրազյորությունը:

Ահա թե վորտեղ կարող է և պետք է «Փարբիկայի» դպրոցն անցած պրոլետարը դաս տա անարխիստական ինդիվիդուալիզմին: Գիտակից բանվորն արդեն վաղուց է դուրս յեկել այն խանձարուրից, յերբ նա խորշում եր ինտելիգենտից՝ վորպես այդպիսուց: Գիտակից բանվորը գիտե գնահատել դեմոկրատների այն ավելի հարուստ պաշարը, այն ավելի լայն քաղաքական մտահորիզոնը, վոր նա դնում է սոցիալ-դեմոկրատ ինտելիգենտների մեջ: Բայց քանի վոր մեղանում կազմվում է իսկական կուսակցություն, դեմոկրատ բանվորը պետք է սովորի տարբերել պրոլետարական բանակի զինվորի հոգեբանությունն այն բուրժուական ինտելիգենտի հոգեբանությունից, վոր փայլել է ցանկանում անարխիստական ֆրազով, պետք է սովորի պահանջել կուսակցութեան անդամի պարտականությունների կատարումը վո՛չ միայն շարքայիններից, այլև «վերեի մարդկանցից», պետք է սովորի դիմավորել պոչականությունը կազմակերպական հարցերում նույնպիսի արհամարհանքով, վորպիսի արհամարհանքով նա վարձատրում եր մի ժամանակ պոչականությունը տակալիկայի հարցերում:

Ժիրոնդիզմի և աղայական անարխիզմի՝ հետ անխելի կապակցութեան մեջ է դառնում կազմակերպական հարցերում նոր «Искра»-յի բռնած դիրքի վերջին բնորոշ առանձնահատկությունը. դա ավտոմատիզմի պաշտպանությունն է ընդդեմ ցենտրալիզմի: Հենց այդպիսի սկզբունքային խմաստ ունեն (յեթե ունեն)

ձիչերը բյուրոկրատիզմի և ինքնակալության մասին, ցավելը այն մասին, վոր «անարդար անուշադրության մատնվեցին վոչ-իսկրայականները» (վորոնք պաշտպանում էյին համադումարում ավտոնոմիզմը), կոմիկական աղաղակները «առանց այլևայլության հնազանդվելու» պահանջի մասին, դառը դանդաղները «պոմպադուրության» վերաբերմամբ և այլն և այլն: Ամեն մի կուսակցության ուղորտունիստական թեք միջոց պաշտպանում և արդարացնում է՝ ամեն հետամնացութուն՝ թե՛ ծրադրային, թե՛ տակտիկական, թե՛ կազմակերպական: Նոր «Искра»-յի կազմակերպական հետամնացության (պոչականության) պաշտպանությունը սերտորեն կապված է ավտոնոմիզմի պաշտպանության հետ: Ճիշտ է, ավտոնոմիզմն այնքան վարկաբեկված է արդեն, ընդհանրապես ասած, հին «Искра»-յի յեռամյա քարոզով, վոր նոր «Искра»-ն դեռևս ամաչում է բացահայտորեն արտահայտվել նրա ոգտին. նա դեռևս հավատացնում է մեզ, վոր համակրում է ցենտրալիզմին, բայց այդ ապացուցվում է նրանով միայն, վոր ցենտրալիզմ բառը զրվում է ընդդժմած: Իրոք քննադատության ամենաթեթև շփումը նոր «Искра»-յի «ճշմարիտ սոցիալ-դեմոկրատական» (և վո՛չ անարխիստական) quasi-ցենտրալիզմի «սկզբունքներին» հետ՝ ամեն մի քայլափոխում մերկացնում է ավտոնոմիզմի տեսակետը: Մի՞թե այժմ պարզ չե բոլորի և յուրաքանչյուրի համար, վոր Ակսելրոդը ու Մարտովը կազմակերպական հարցերում չըջվեցին դեպի Ակիմովը: Մի՞թե նրանք հանդիսավոր կերպով չընդունեցին այդ «դեպի վոչ-իսկրայականները» ցուցահանած «անարդար անուշադրության» մասին ասված նշանակալից խոսքերում: Յեվ մի՞թե ավտոնոմիզմ չեյին պաշտպանում մեր կուսակցական համադումարում Ակիմովն ու իր բարեկամները:

Իսկ և իսկ ավտոնոմիզմ (յեթե վոչ անարխիզմ) էյին պաշտպանում Մարտովն ու Ակսելրոդը Լիգայի համադումարում, յերբ վոր նրանք զվարճալի յեռանդով ապացուցում էյին, վոր մասը չպետք է յենթարկվի ամբողջին, վոր մասն ավտոնոմ է իր հարաբերությունները դեպի ամբողջը վորոչեւ մեջ, վոր այդ հարաբերությունները ձևակերպող՝ արտասահմանյան Լիգայի կանոնադրությունը վավերական է հակառակ կուսակցության մեծամասնության կամքի, հակառակ կուսակցական կենտրոնի կամքի: Իսկ և իսկ ավտոնոմիզմ է պաշտպանում այժմ ընկ. Մարտովը:

վր բացահայտ կերպով նաև նոր «Искра»-յի (№ 60) եջերում՝ կենտրոնական կոմիտեյի կողմից տեղական կոմիտեների մեջ անդամներ մտցնելու հարցի քննության ժամանակ: Յես չեմ խոսի այն մանկական սոփեստությունների մասին, վորոնցով պաշտպանում էր ավտոնոմիզմն ընկ. Մարտովը Լիգայի համադումարում և պաշտպանում է նոր «Искра»-յում, —ինձ համար կարևոր է այստեղ ընդդժել ավտոնոմիզմը ցենտրալիզմի դեմ պաշտպանելու անտարակուսելի միտումը, վորպես սկզբունքային դիժ, վոր հատուկ է կազմակերպական հարցերում ուղորտունիզմին:

Բյուրոկրատիզմ հակացուցության վերլուծման գրեթե միակ փորձը նոր «Искра»-յում (№ 53) «ձևական-դեմոկրատական սկզբունքի» (ընդդժումը հեղինակինն է) հակադրությունն է «ձևական-բյուրոկրատականին»: Այս հակադրությունը (վոր, դժբախտաբար, նույնքան զարգացրած և պարզարանված չե, վորքան և մատնանշումը վոչ-իսկրայականների վերաբերմամբ) իր մեջ պարունակում է ճշմարտության հատիկ: Բյուրոկրատիզմ versus * դեմոկրատիզմ, այդ հենց ցենտրալիզմն է versus ավտոնոմիզմ, այդ հենց հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի կազմակերպական սկզբունքն է սոցիալ-դեմոկրատիայի ուղորտունիստների կազմակերպական սկզբունքի վերաբերմամբ: Վերջինը ձգտում է զնալ վարից վեր, ուստի ամենուրեք, վորտեղ կարելի չե, և վորքան կարելի չե, պաշտպանում է ավտոնոմիզմը, «դեմոկրատիզմը», վոր հասնում է (նրանց մոտ, ովքեր զու են տալիս իրենց խելքին) անարխիզմի: Առաջինը ձգտում է յենել վերից, պաշտպանելով կենտրոնի իրավունքների և լիազորությունների լայնացումը մասի վերաբերմամբ: Տարնթացության և խրաբակայնության դարաշրջանում այդ վերին որդանը, վորից ձգտում էր կազմակերպորեն յենելու հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիան, անխուսափելիորեն խմբակներից մեկն էր, ամենաազդեցիկն իր դործունեյության և իր հեղափոխական հետևողականության շնորհիվ (մեր դեպքում — «Искра»-յի կազմակերպությունը): Կուսակցության փաստական միասնականության վերականգնման և այդ միասնականության մեջ հնացած խմբակների լուծվելու դարաշրջանում՝ այդպիսի վերին որդան է անխուսափելիորեն կուսակցական համագումարը, վորպես կուսակցության

* versus —վերաբերմամբ:

գերազույն որդան. համազուծարը միացնում է ախիւի կազմակերպութեանը և հետագայում իր անդամները ըստ հնարավորութեան բոլոր ներկայացուցիչներին և, նշանակելով կենտրոնական հիմնարկներ (յերբեմն այնպիսի կազմով, վոր ախիւի բաժնարարում է կուսակցութեան առաջնորդ, քան հետամնաց տարրերին, ախիւի դուր և գալիս նրա հեղափոխական, քան ուղղորտունիտական թեկն), դարձնում է նրանց վերին որդաններ մինչև հետևյալ համազուծարը: Այսպես է լինում, գոնե, սոցիալ-դեմոկրատիայի յեմիոպացիներին մոտ, թեև քիչ-քիչ, վոչ առանց դժվարութեան, վոչ առանց պայքարի և վոչ առանց դատարկ վեճերի՝ անարխիստների համար բերդ-բունքներն ատելի ալդ սովորութեանն սկսում է տարածվել նաև սոցիալ-դեմոկրատիայի ասիացիներին վրա:

Վերին աստիճանի հետաքրքրական է ընդգծել, վոր ուղղորտունիզմի՝ իմ մասնաճիւղն սկզբունքային դժերը կազմակերպական հարցերում (ավտոնոմիզմ, ազգայական կամ ինտելիգենտական անարխիզմ, պոչականութեան և ժիրոնիզմ) նկատվում են mutatis mutandis (համապատասխան փոփոխութեաններով) ամբողջ աշխարհի բոլոր սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեաններին մեջ, վորտեղ կա բաժանում հեղափոխական և ուղղորտունիտական թեկերի (իսկ վո՞րտեղ չկա այն): Առանձնապես ուշիւնք կերպով լույս աշխարհ գուրս յեկաւ ալդ հենց ամենավերջին ժամանակներս դերմանական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մեջ, յերբ ընտրութեաններին կրած պարտութեանը Սաքսոնիայի 20-րդ ընտրական շրջանում (այսպես կոչված Գյորեյի միջադեպը* որակարգի մեջ մտցրեց կուսակցական կազմակերպութեան սկզբունքները: Նշված միջադեպի առթիւ սկզբունքային հարց հարուցելուն առանձնապես աջակցեցին դերմանական ուղղորտունիտաների ջանքերը: Գյորեն (նախկին պա-

* Գյորեն ուղղորտունիտաների ընտրութեան 1903 թ. հունիսի 16-ին՝ 15-րդ սաքսոնական շրջանում, բայց Գրեզդենի համազուծարից հետո հրաժարվեց իր ժանդարտից: 20-րդ շրջանի ընտրութեանը, վորը (շրջանը) թափուր մնաց Ռոզենովի մահից հետո, ցանկանում էյին առաջարկել նորից Գյորեյի թեկնածութեանը: կուսակցութեան կենտրոնական վարչութեանը և սաքսոնական կենտրոնական ազիտացիոն կոմիտեն դեմ կանգնեցին դրան և, ձեռնարկելով իրավունք չունենալով արգելելու Գյորեյի թեկնածութեանը, այնպես որին, սակայն, վոր Գյորեն հրաժարվեց թեկնածութեանից: Ընտրութեաններին ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատները պարտութեան կրեցին:

տոր, վոչ անհայտ «Drei Monate Fabrikarbeiter» գրքի հեղինակը և Գրեզդենի համազուծարի «հերոսներից» մեկը) — ինքը մոլի ուղղորտունիտ է, և դերմանական հետևողական ուղղորտունիտաների որդան «Sozialistische Monatshefte»-ն («Սոցիալիստական Մասագիր») իսկույն ևեթ «պաշտպան կանգնեց» նրան:

Ուղղորտունիզմը ծրագրի մեջ բնականաբար կապված է ուղղորտունիզմի հետ սակախակցում և ուղղորտունիզմի հետ կազմակերպական հարցերում: «Նոր» տեսակետի շարադրանքին ձեռնարկեց ընկ. Վոլֆգանգ Հայնեն: Բնութագրելու համար ընթերցողի առաջ սոցիալ-դեմոկրատիային հարած և իր հետ մտքի ուղղորտունիտական բնութագրութեաններ բերած ալդ տիպիկ ինտելիգենտի դեմքը, բավական կլինի ասել, վոր ընկ. Վոլֆգանգ Հայնեն, դա մի քիչ պակաս է դերմանական ընկ. Ալեքսով լինելուց և մի քիչ ավելի խոշոր և դերմանական ընկ. Յեդրով լինելուց:

Ընկեր Վոլֆգանգ Հայնեն «Սոցիալիստական Մասագրում» արշավանք սկսեց վոչ պակաս հանդիսավորութեամբ, քան ընկ. Ակսելրոդը նոր «Искра»-յում: Հենց միայն հոգովածի վերնագրի՝ ընկն աթե — «Դեմոկրատական դիտողութեաններ Գյորեյի միջադեպի առթիւ» (№ 4, ապրիլ, «Sozialistische Monatshefte»): Յեմ բովանդակութեանն էլ պակաս ամպրոպային չէ: Ընկ. Վ. Հայնեն ծառանում է «ընտրական շրջանի ավտոնոմիայի նկատմամբ կատարված վտանգութեանների» դեմ, պաշտպանում է «դեմոկրատական սկզբունքը», բողոքում է «նշանակված իշխանութեան» (այսինքն կուսակցութեան կենտրոնական վարչութեան) միջամտութեան դեմ պատգամավորների ազատ ընտրութեանը ժողովրդի կողմից: Բանն այստեղ պատահական միջադեպը չէ, ուսուցանում է մեզ ընկ. Վ. Հայնեն, ալ ընդհանուր «տեմ-դեմոկրատիայի բյուրոկրատիզմն ու ցեմտրալիզմը կուսակցութեան մեջ», մի տեղեկ, վոր իբր թե առաջ էլ եր նկատվում, բայց այժմ առանձնապես վտանգավոր է դառնում: Պետք է «սկզբունքորեն ճանաչել, վոր կուսակցութեան տեղական հիմնարկները նրա կյանքի կողմնակից են» (բանագողութեան ընկ. Մարտովի «Մի անգամ ևս փոքրամասնութեան մեջ» բողոքներից): Չպետք է «ընտելանալ այն բանին, վոր քաղաքական բոլոր կարևոր վճիռները ըլխեն մի կենտրոնից», պետք է կուսակցութեանը նախադրուչանել «կյանքի հետ իր կապը կողմնորդ դեկտրինյորական

քաղաքականությունից» (փոխառված է կուսակցութեան համադրումարում ընկ. Մարտովի արտասանած ճառից այն մասին, թե «կյանքն իրենը կանի» ... «Յեթե իրերի արմատներին նայենք,—իր պատճառարանությունը խորացնում է ընկ. Վ. Հայնեն,—յեթե վերանանք անձնական ընդհարումներից, վորոնք այստեղ ել, ինչպես և միշտ, փոքր դեր չխաղացին, ապա մենք կտեսնենք ռեվոլյուցիոնիստների դեմ (ընդգծումը հեղինակինն է, վոր ակնարկում է, պետք է կարծել, տարբերությունը՝ պայքար ռեվոլյուցիոնիստների դեմ և պայքար ռեվոլյուցիոնիստների դեմ հասկացողությունների) յերևան յեկած այս դաժանության մեջ զլրատվորապես կուսակցութեան պաշտոնական անձերի անվստահությունը «կռվմանի տարրի» վերաբերմամբ (Վ. Հայնեն, ըստ յերևութին, դեռևս չի կարգացել պաշարողական դրության դեմ մղվելիք կռուվին նվիրված բողոշուրը, ուստի և դիմում է անգլիարանության՝ Outsiderium), «տրադիցիայի անվստահությունը դեպի այն բանը, ինչ վոր անսովոր է,—անդեմ հիմնարկի անվստահությունը դեպի այն, ինչ վոր անհատական է, մի խոսքով, նույն այն տենդենցը, վոր մենք արդեն բնութագրեցինք վերը, վորպես բյուրոկրատիզմի և ցենտրալիզմի տենդենց կուսակցութեան մեջ»:

«Կարգապահութեան» դադարվարն ընկ. Վ. Հայնենին ներշնչում է վոչ պակաս ազնիվ ցասում, քան ընկ. Ակսելրոդին: ... «Ռեվոլյուցիոնիստներին,—գրում է նա,—կշտամբում էյին կարգապահութեան պակասութեան համար այն պատճառով, վոր նրանք գրում էյին «Սոցիալիստական Ամսագրում»—մի որդանում, վորը չէյին ուզում անդամ սոցիալ-դեմոկրատական համարել, վորովհետև նա կուսակցութեան վերահսկողութեան տակ չէ: «Սոցիալ-դեմոկրատական» հասկացողութեան նեղացման այս մի փորձն արդեն, կարգապահութեան այս մի պահանջն արդեն դադարապահ արտադրութեան բնագավառում, վորտեղ պետք է անպայման ազատություն իշխի» (մտաբերեցե՛ք՝ դադարապահական պայքարը պրոցես է, իսկ կադմակերպութեան ձևերը՝ միայն ձևեր), «վկայում են մի տենդենցի մասին, վոր տանում է դեպի բյուրոկրատիզմ ու անհատականութեան ճնշում»: Յեվ դեռևս յերկար, յերկար ջախջախում է Վ. Հայնեն ամեն հնարավոր յեղանակներով «մեկ ամենապարփակ մեծ՝ կադմակերպություն, ըստ հնարավորութեան ավելի կենտրոնացած կադմակերպություն, մեկ

տակտիկա, մեկ թեորիա» ստեղծելու այս ատելի տենդենցը, ջախջախում է «ամենաանպայման հնադանդութեան», «կուրորեն յենթարկվելու» պահանջը, ջախջախում է «պարզացրած ցենտրալիզմը» և այլն և այլն, տառացի «ըստ Ակսելրոդի»:

Վ. Հայնենյի հարուցած վեճը բորբոքվեց և, վորովհետև դերմանական կուսակցութեան մեջ վոչ մի դատարկ վեճ կոոպացիայի պատճառով չաղբոտեց այն, վորովհետև դերմանական Ակսելրոդին իրենց դեմքը պարզում են վո՛չ միայն համադրումարներում, այլ շարունակաբար առանձին որդանում, ապա վեճն արդ կերպով հանդես որթողքսիայի և ռեվոլյուցիոնիզմի՝ կադմակերպական հարցում ունեցած սկզբունքային տենդենցների վերլուծութեանը: Վորպես հեղափոխական ուղղութեան (վոր հարկավ, ինչպես և մեղանում, մեղադրվում է «դիկտատորութեան», «ինկվիզիտորութեան» և այլ սոսկալի բաների մեջ) ներկայացուցիչներից մեկը հանդես յեկավ Կ. Կաուցկին («Neue Zeit», 1904, № 28, «Wahlkreis und Partei»—«Ընտրական շրջանը և կուսակցութեանը» հոդվածը): «Վ. Հայնենյի հոդվածը,—հայտարարում է նա,—ցույց է տալիս ամբողջ ռեվոլյուցիոնիստական ուղղութեան մտքի ընթացքը»: Վո՛չ միայն Գերմանիայում, այլ և թե՛ Ֆրանսիայում, թե՛ Իտալիայում ոպորտունիստները սարի պես կանգնած են ավտոնոմիզմի կողմը, կուսակցական կարգապահութեան թուլացման կողմը, այն զրոյի հասցնելու կողմը, ամենուրեք նրանց տենդենցները տանում են դեպի կազմալուծում, դեպի «դեմոկրատական սկզբունքի» ազալադում, վոր նրան վեր է ածում անարխիզմի: «Դեմոկրատիան իշխանութեան բացահայտութեան չէ,—ուսուցանում է Կ. Կաուցկին կադմակերպական հարցի ոպորտունիստներին,—դեմոկրատիան անարխիս չէ, նա մասսայի իշխանութեանն է իր լիազորների վերաբերմամբ, տարբերվելով իշխանութեան այլ ձևերից, յերբ ժողովրդի կարծեցյալ ծառաներն իրոք նրա իշխանավորներն են հանդիսանում»: Կ. Կաուցկին մանրամասն քննութեան է յենթարկում ոպորտունիստական ավտոնոմիզմի կադմալուծող դերը զանազան յերկրներում, ցույց է տալիս, վոր հենց «բուրժուական բազմաթիվ տարրերի»՝ սոցիալ-դեմոկրատիային հարելն է ուժեղացնում ոպորտունիզմը, ավտո-

* Իրեկ որինակ Կ. Կաուցկին անվանում է ժոքսիմ: Դեպի ոպորտունիզմը կատարած նրանց թեքման ուժեղացումով այդպիսի մարդկանց «կուսակցա-

նումիզմը, կարգապահութիւնը խախտելու տենդենցները, հիշեց-
նում և դարձյալ ու դարձյալ, վոր հենց «կազմակերպութիւնն և
այն ղենքը, վորով իրեն կազատի պրոլետարիատը», հենց «կազ-
մակերպութիւնն և պրոլետարիատին հատուկ՝ դասակարգային
կովի գենքը»:

Գերմանիայում, վորտեղ ոպորտունիզմն ավելի թույլ և,
քան Ֆրանսիայում և Իտալիայում, «աւտոնոմիստական տեն-
դենցներն առայժմ հասցրել են սոսկ ավելի կամ պակաս պաթետիկ
դեկլամացիաների ընդգեմ գիլատատրներին և մեծ ինկվիզիտորնե-
րին, ընդդէմ յեկեղեցուց հրաժարեցնելու* և հերետիկոսութիւն»
վորոնելու, հասցրել են անվերջ բծախնդրութիւններին ու դա-
տարի վեճերին, վորոնց քննութիւնը կտաներ միայն գեպի անվերջ
կոնֆնքը»:

Զարմանալի չէ, վոր Ռուսաստանում, վորտեղ ոպորտու-
նիզմը կուսակցութեան մեջ էլ ավելի թույլ և, քան Գերմանիա-
յում, աւտոնոմիստական տենդենցները ծնել են ավելի քիչ դա-
դաւարներ և ավելի չափ «պաթետիկ դեկլամացիաներ» ու դա-
տարի վեճեր:

Զարմանալի չէ, վոր Կաուցկին գալիս և այսպիսի յեղրակա-
ցութեան. «Թերեւս վոչ մի այլ հարցում բոլոր յերկրներին ունի-
ղիտիզմն աչքի չի ընկնում այնպիսի միատեսակութեամբ, չնայած
նրա բոլոր տարատեսակներին, նրա ամբողջ բաղմերանդութեանը,
ինչպէս հենց կազմակերպական հարցում»: Որթողութեայի և ու-
վիղիտիզմի հիմնական տենդենցներն այդ ընտելաւորում Կ. Կա-
ուցկին էլ ձեակերպում և «սոսկալի խոսքին» ուղնութեամբ՝ բյու-
րոկրատիզմը versuz (ընդդէմ) դեմոկրատիզմին: «Մեզ ասում
են,—գրում է Կ. Կաուցկին,—վոր կուսակցութեան վարչութեանն
իրավունք տալ ազդելու թեկնածուի (պառլամենտի պատգամա-
վորի) ընտրութեան վրա, վոր կատարվում է տեղական ընտրա-
կան շրջանների կողմից, նշանակում է «ամօթալի փոսնձդու-
թիւն կատարել դեմոկրատական սկզբունքի դէմ, վորը պահան-
ջում և, վորպէսզի քաղաքական ամբողջ գործունեութեանը ծա-

կան կարգապահութիւնն անխուսափելիորեն պետք և թվար նրանց ազատ անձ-
նավորութեան անթույլատրելի ճնշում»:

* Bannstrahl — բանաղբանք: Սա գերմանական համարժեքն է ուսական
«պաշարողական գրութեան» և «բացառիկ որենքների»: Սա գերմանական ոպոր-
տունիստների «սոսկալի խոսքն» է:

վարլի վարից վեր՝ մասոսանքի ինքնագործունեութեան միջոցով,
և վոչ թե վերից վար՝ բյուրոկրատական յեղանակով...»: Բայց
յեթե կա վորեւէ իսկապէս դեմոկրատական սկզբունք, ապա այդ
այն և, վոր մեծամասնութիւնը պետք է գերակշռութիւն ունե-
նա փոքրամասնութեան վերաբերմամբ, և վոչ թե ընդհակառա-
կը»... Պառլամենտի պատգամավորների ընտրութիւնը մի վոր-
եւէ առանձին ընտրական շրջանից բովանդակ կուսակցութեան ամ-
բողջութեան կարեւոր հարցն և և կուսակցութիւնը պետք է քաղի
թեկնածուների նշանակման վրա թեկուզ կուսակցութեան փստա-
հութիւնը վայելող մարդկանց միջոցով (Vertrauensmänner):
«Ում վոր այդ թվում է չափազանց բյուրոկրատական կամ ցենտ-
րալիստական, նա թող փորձի առաջարկել, վոր թեկնածուները
նչվին ընդհանրապէս կուսակցութեան բոլոր անդամների (Sämmt-
liche Parteigenossen) ուղղակի քվեարկութեամբ: Քանի վոր այդ
անիրագործելի չէ, ապա հարկ էլ չկա դանդաղաւորելու դեմոկրա-
տիզմի պակասութիւնից, յերբ մասնանշված ֆունկցիան, նման
չափ ուրիշների, վորոնք վերաբերում են ամբողջ կուսակցութեա-
նը, իրագործվում և մեկ կամ մի քանի կուսակցական ինստան-
ցիաների կողմից»: Գերմանական կուսակցութեան «սովորույթի
իրավունքին» համաձայն առաջներում էլ առանձին ընտրական
շրջաններ կուսակցութեան վարչութեան հետ «ընկերարար համա-
ձայնութեան և յին գալիս» այս կամ այն թեկնածուին առաջա-
դրելու մասին: «Բայց կուսակցութեանն արդէն չափազանց մե-
ծացել և, վորպէսզի բովանդակ համարվի քաղ լուս սովորույթի
իրավունքը: Սովորույթի իրավունքը դադարում է իրավունք լի-
նելուց, յերբ դադարում են այն վորպէս ինքնըստինքյան հասկա-
նալի մի բան ընդունելուց, յերբ վոր նրա սահմանումների բո-
վանդակութիւնը և մինչև անգամ նրա գոյութիւնն իսկ վիճար-
կում են: Այն ժամանակ անպայման անհրաժեշտ է դառնում ճշ-
տորեն ձեակերպել այդ իրավունքը, կողիֆիկացիայի յենթարկել
այն»,... անցնել ավելի «ճշդիւտ կանոնադրական ամբողջման
(statutarische Festlegung), իսկ դրա հետ միասին կազմակեր-
պութեան խստութիւնը ուժեղացնելուն (grössere Straffheit)»:

Գուք տեսնում եք, այսպիսով, այլ պայմաններում նույն
պայքարը կազմակերպական հարցի առթիվ կուսակցութեան
ոպորտունիստական և հեղափոխական թեւերի միջև, նույն կոն-

Փլիկտոն ավտոնոմիզմի և ցենտրալիզմի, դեմոկրատիզմի և «բյուրոկրատիզմի», կազմակերպութեան ու կարգապահութեան խստութեան թուլացման և այդ խստութեան ուժեղացման տենդենցներին, անկայուն ինտելիգենտի և տոկոսն պրոլետարի հոգեբանութեան, ինտելիգենտական ինդիվիդուալիզմի և պրոլետարական համախմբվածութեան: Հարց ե ծագում, ինչպես վերաբերվեց այդ կոնֆլիկտին բուրժուական դեմոկրատիան, — վո՛չ այն դեմոկրատիան, վոր չարաճճի պատմութիւնը դեռ միայն իբրեւ գաղտնիք խոտացել է յերբեկցեցուց տալ ընկ. Ակսելրոդին, — այլ իսկական, իրական բուրժուական դեմոկրատիան, վոր Գերմանիայում ևս ունի վո՛չ պակաս գիտուն և գիտող ներկայացուցիչներ, քան մեր պարոն ոսվորոժենյականները: Գերմանական բուրժուական դեմոկրատիան իսկույն ևեթ արձագանդ տվեց նոր վեճին և սարի նման պաշտպան կանդենց, — ինչպես նաև ուսականը, ինչպես նաև միշտ, ինչպես նաև ամենուրեք, — իսկույն ևեթ պաշտպան կանդենց սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան ուղորտունիստական թեկին: Գերմանական բորսայական կապիտալի ախանափոր որդան «Ֆրանկֆուրտի լրագիրը» հանդես յեկավ ամպրոպային առաջնորդողով («Frankf. Ztg.», 1904, 7. Apr., № 97, Abendblatt), վորը ցույց ե տալիս, վոր Ակսելրոդից կատարվող անխիղճ բանազոտութիւններն ուղղակի ինչ-վոր հիվանդութիւն են դառնում գերմանական մամուլի համար: Ֆրանկֆուրտի բորսայի ահարկու դեմոկրատները խարաղանում են «ինքնակալութիւնը» սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան մեջ, «կուսակցական գիկտատուրան», «կուսակցական վարչութեան ավտոկրատիկ տիրապետութիւնը», այդ «հրաժարեցումները յեկեղեցուց», վորոնցով կամենում են «կարծես թե պատժել ամբողջ ռեվոլյուցիոնիզմը» (մտաբերեցեք «սուտ մեղադրանքը ուղորտունիզմի մեջ»), այդ «կույր հնազանդութեան», «մեռցնող կարգապահութեան» պահանջը, «լակեյական հպատակութեան», կուսակցութեան անդամներին «քաղաքական դիակներ» դարձնելու պահանջը (այս դեռ ե՛լ ավելի թուեղ ե, քան պտուտակներն ու փոքրիկ անիվները): «Ամեն մի անձնական յուրահատկութիւն, — իրենց ցատումն են հայտնում բորսայի ասպետները, տեսնելով հակադեմոկրատական կարգերը սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ, — ամեն մի անհատականութիւն պետք ե, տեսնո՞ւմ եք, հալածանքի յեն-

թարիվի, վորովհետեւ նրանք սպառնում են հասցնել Ֆրանսական կարգերին, ժորեսիզմին և միլլերանիզմին, ինչպես ուղղակի հայտնեց Ջինդերմանը, վոր զեկուցում եր այդ հարցի մասին» Սաքսոնիայի սոցիալ-դեմոկրատների կուսակցական համագումարում:

* * *

Այսպես ուրեմն, վորչափ սկզբունքային իմաստ կա նոր «Искра»-յի նոր բառիկներում կազմակերպական հարցի նկատմամբ, այդչափ միանգամայն անտարակուսելի յե, վոր այդ իմաստն ուղորտունիստական ե: Այս յեղրակացութիւնն ամբաղնդում ե թե՛ մեր կուսակցական համագումարի ամբողջ վերլուծութեամբ, վորը (համագումարը) բաժանվեց հեղափոխական և ուղորտունիստական թեկերի, թե՛ յեվրոպական բոլոր սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութիւնների ուրինակով, վորոնց մեջ ուղորտունիզմը կազմակերպական հարցում արտահայտվում ե նույն տենդենցներով, նույն մեղադրանքներով, իսկ շատ հաճախ հենց միևնույն բառերով: Իհարկե, գանաղան կուսակցութիւնների ազգային առանձնահատկութիւններն ու գանաղան յերկրների քաղաքական պայմանների միատեսակ չլինելն իրենց կնիքը դնում են, դարձնելով գերմանական ուղորտունիզմը բոլորովին վո՛չ նման Ֆրանսականին, Ֆրանսականը՝ իտալականին, իտալականը՝ ռուսականին: Բայց այդ բոլոր կուսակցութիւնների՝ հեղափոխական և ուղորտունիստական թեկերի հիմնական բաժանման միատեսակութիւնը, ուղորտունիզմի՝ կազմակերպական հարցում ցուցահանած մտքի ընթացքի և տենդենցների միատեսակութիւնը ցատուն կերպով հանդես են գալիս, չնայած պայմանների մատնանքված ամբողջ տարբերութեան: Արմատական ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչների խառնուրդութիւնը մեր մարքսիստների և մեր սո-

*) Ներկայումս վո՛չ վոք չի կասկածի, վոր ռուսական սոցիալ-դեմոկրատների հին բաժանումը եկոնոմիստների և պոլիտիկների՝ տակտիկայի հարցերում՝ միտեսակ եր Պիլազդային ամբողջ սոցիալ-դեմոկրատիայի բաժանմանը ուղորտունիստների և հեղափոխականների, թեպետ ևս շատ մեծ ե տարբերութիւնը մի կողմից ընկ. ընկ. Մարտինովի և Ակիմովի, և մյուս կողմից ընկ. ընկ. Ֆոն-Ֆոլմարի ու Ֆոն-Ելմի կամ Ժորեսի ու Միլլերանի միջև: Զիշուռնոյնպես ել անկասկածելի յե կազմակերպական հարցում հիմնական բաժանումների միատեսակութիւնը, չնայած պայմանների այն ահաղին տարբերութիւններին:

ցիալ-դեմոկրատները չարքերում անխուսափելի դարձրեց և անխուսափելի յե դարձնում նրա հողերանությունից ծնված՝ ուսուցողական առկալությունն ամենատարբեր բնագաղափարներում և ամենատարբեր ձևերով: Մենք պայքար եյինք միշտ ուսուցողական դեմ մեր աշխարհայացքի հիմնական հարցերում, ծրագրերի հարցերում, և նպատակների վերաբերմամբ լիակատար տարամիտումը անխուսափելիորեն տարալ դեպի անդարձ սահմանադրություն մեր լեզու մարքսիզմը փչացրած լիբերալները և սոցիալ-դեմոկրատները միջև: Մենք պայքարել ենք ուսուցողական լիբերալների հարցերում, և տարակարծությունն ընկ. ընկ. Կրի-չևժակու և Ալիմովի հետ այդ ավելի պակաս կարևոր հարցերի վերաբերմամբ, բնականաբար, ժամանակավոր եր միայն և չուղեկցվեց զանազան կուսակցությունների վոչ մի գոյացմամբ: Մենք այժմ պետք է հալթահարենք Մարտովի և Ալեքսեյովի ուսուցողական կազմակերպական հարցերում, վորոնք, հարկավ, ե՛լ ավելի պակաս արմատական են, քան ծրագրային և տակտիկական հարցերը, բայց ներկա ընթացիկ դուրս են յեկել մեր կուսակցական կյանքի առաջարկներ:

Յերբ խոսվում է ուսուցողական դեմ միջոց պայքարի մասին, յերբեք չպետք է մոռանալ բոլոր և ամեն տեսակի բնագաղափարներում յերևան յեկող ժամանակակից ամբողջ ուսուցողական ընդունակությունը, նրա անորոշությունը, ճաղադրությունը, անըմբռնելիությունը: Ուսուցողական իր բնույթով իսկ միշտ խուսափում է հարցի վորոշ և անդարձ դրուժից, վորոնում է հավասարադրը, իժարար դարձվում է մեկը մյուսին բացասող տեսակետների միջև, ջանալով «համաձայն լինել» թե՛ մեկին և թե՛ մյուսին, իր տարածայնությունները վեր ածելով փոքրիկ ուղղումների, տարակույսների, բարեմիտ և անմեղ ցանկությունների և այլն և այլն: Ծրագրի հարցերում ուսուցողական ընկ. Եդ. Բերնշտայնը «համաձայն է» կուսակցության հեղափոխական ծրագրին ու թեև անշուշտ կցանկանար նրա «արմատական բարենորոգումը», բայց

ընկ. վորոնք դոյություն ունեն քաղաքականորեն իրավադուրի և քաղաքականորեն ազատ յերկրների միջև: Խիստ բնորոշ է, վոր նոր «Искра»-յի սկզբունքային խմբագրությունը, թուրքիկ կերպով չոչափելով Կուսակցության հետ (№ 64), յերկշտ կերպով մի կողմ քաղեց կազմակերպական հարցում ամեն մի ուսուցողական և ամեն մի արթողութային ցուցահանած սկզբունքային տեսակետների հարցը:

նա այդ համարում է անփայմանակ, աննպատակահարմար, վոչ այնքան կարևոր, վորքան «քննադատության» «ընդհանուր սկզբունքների» պարզարանումը (վորոնք կայանում են գլխավորապես բուրժուական դեմոկրատիայից անընդատորեն սկզբունքներ և բառիկներ փոխ առնելու մեջ): Տակտիկայի հարցերում ուսուցողական ընկ. Փոն-Փոմարը նույնպես համաձայն է հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի հին տակտիկային և նույնպես սահմանափակվում է ավելի դեկլամացիայով, փոքրիկ ուղղումներով, փոքրիկ ծաղրանքներով, ամենևին հանդես չգալով վոչ մի վորոշ «միևնույն ժամանակ» տակտիկայով: Կազմակերպական հարցերում ուսուցողականներ ընկ. ընկ. Մարտովն ու Ալեքսեյովը նույնպես չեն տվել մինչև այժմ, չնայած ուղղակի մարտահրավերներին, վոչ մի վորոշ սկզբունքային թեզիս, վոր կարող լինի «ամբացվել կանոնադրական ճանապարհով»։ Նրանք ևս կցանկանային, անպայման կցանկանային մեր կազմակերպական կանոնադրության «արմատական ուժգործ» («Искра», № 58, էջ 2, սյունակ 3-րդ), բայց նրանք կզերադասյին նախ դրադել «կազմակերպության ընդհանուր հարցերով» (վորովհետև մեր, չնայած § 1-ին, այնուամենայնիվ ցենտրալիստական կանոնադրության իրոք արմատական բարենորոգումը, յեթև կատարվեր նոր «Искра»-յի վոգով, անխուսափելիորեն կտաներ դեպի ավտոնոմիզմ, իսկ խոստովանել իր սկզբունքային տեսակետը դեպի ավտոնոմիզմ՝ ընկ. Մարտովը չի կամենում, իհարկե, նույնիսկ հենց իր առաջ): Այդ պատճառով նրանց «սկզբունքային» դիրքը կազմակերպական հարցում ունի ծիածանի բոլոր գույները. դեռակշուռ է անմեղ պաթետիկ դեկլամացիաները ինքնակալության և բյուրոկրատիզմի մասին, կույր հնազանդության մասին, փոքրիկ պտուտակները ու փոքրիկ անխիղճների մասին, — այն առաջնաճան անմեղ դեկլամացիաներ, վոր նրանց մեջ դեռևս շատ և շատ դժվար է անջատել իրոք սկզբունքային իմաստ իրոք կոոպացիոն իմաստից: Բայց վորքան խորը մասնա անտառ, այնքան ավելի կշատանա վոյսը. առելի՛ք «բյուրոկրատիզմի» վերլուծության և ճշգրիտ վորոշման փորձերն անխուսափելիորեն տանում են դեպի ավտոնոմիզմ, «խորացման» և հիմնավորման փորձերն անխուսափելիորեն տանում են դեպի հետամնացության արդարացում, դեպի պոչականություն, դեպի ժիրոնդիստական ֆրադներ:

Վերջապես, վորպես միակ, իրոք վորոշակի և դրա պատճառով պրակտիկայում առանձնապես վառ կերպով յերևան յեկող (պրակտիկան միշտ գնում է թեորիայի առջևից) սկզբունք հանդես է դարձաւ անալիտիկ սկզբունքը: Կարգապահութեան ծաղրումն—ամոտնոմիզմ—անարխիզմ, ահապսիկ այն սանդուխքը, վորով մերթ իջնում, մերթ բարձրանում է մեր կազմակերպական ուղորդունիքով, աստիճանից աստիճան ցատկելով և վարպետութեն խուսափելով իր սկզբունքների ամեն մի վորոշակի ձևակերպումից*: Ճիշտ և ճիշտ նույն աստիճանավորումն է նկատվում ուղորդունիքի մեջ ել՝ ծրագրում և տակտիկայում.—«որթողութիւն», ուղղահայտութեան, նեղութեան և անշարժութեան ծաղրում—ռեվոլյուցիոնիստական «քննադատութեան» և մինիստրի—ալիք—բուրժուական դեմոկրատիա:

Դեպի կարգապահութեան տաճած ատելութեան հետ հոգեբանական սերտ կապակցութեան մեջ է դառնում վիրավորանքի այն անդադրում, տաղտկալի նոտան, վոր հնչում է ընդհանրապես ժամանակակից բոլոր ուղորդունիստների և մասնավորապես մեր փոքրամասնութեան բոլոր գրութեաններին մեջ: Նրանց հալածում են, նրանց նեղում են, նրանց դուրս են դրում, նրանց պաշարում են, նրանց տանջում են: Այս բառիկներին մեջ չատ ալելի հոգեբանական և քաղաքական ճշմարտութեան կա, քան, հալածում:

* Ով մտարերի § 1-ի առթիվ տեղի ունեցած վիճարանութեանները, նա այժմ պարզ կտեսնի, վոր ընկ. Մարտովի և ընկ. Ակսելրոդի սխալը § 1-ի վերաբերմամբ անխուսափելիորեն տանում է, նրա զորգացման և խորացման դեպքում, դեպի կազմակերպական ուղորդունիք: Ընկ. Մարտովի հիմնական դադափարը—ամեն մեկի իրավունքը՝ իրեն կուսակցութեան մեջ մտնելու—հենց կեղծ «դեմոկրատիզմ» է, կուսակցութեան վարից վերկառուցելու դադափար: Ընդհակառակը, իմ դադափարը «բուրժուական» է այն իմաստով, վոր կուսակցութեանը կառուցվում է վերից վար, կուսակցական համագումարից դեպի կուսակցական առանձին կազմակերպութեանները: Թե՛ բուրժուական ինտելիգենտի հոգեբանութեանը, թե՛ անիշխանական Փրադեբը, թե՛ ուղորդունիստական, սոցիալականութեան խորիմաստութեանը,—այդ ամենն ուրվագծվեց արդեն § 1-ին նվիրված վիճարանութեանների մեջ: Ընկ. Մարտովը խոսում է «մտքի սկզբած աշխատանքի» մասին նոր «Искра»-յում: Այդ ճիշտ է այն տեսակետից, վոր նա ու Ակսելրոդն իրոք շարժում են միտքը նոր ուղղութեամբ, § 1-ից սկսած: Դժբախտութեան այն է միայն, վոր այդ ուղղութեանն ուղորդունիստական է: Վորքան ալելի «աշխատեն» նրանք այդ ուղղութեամբ, այնքան խորը պետք է խրվեն ճահճի մեջ:

Նորեն, կարծել է տանջելիներին և տանջողներին վերաբերյալ դողորիկ ու սրամիտ կառակի հեղինակը: Վերցրեք, իսկապես, մեր կուսակցական համագումարի արձանագրութեանները,—դուք կը տեսնեք, վոր փոքրամասնութեանը, այդ—բոլոր վիրավորվածներն են, բոլոր նրանք, ում վորեն բանի համար և յերբեկից վիրավորել և հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիան: Այստեղ են բունդականները և ռաբոչե-դեռականները, վորոնց մենք «վիրավորեցինք» այն աստիճան, վոր նրանք հեռացան համագումարից, այստեղ են յուժնուարողականները, վորոնք մահացու վիրավորանք ստացան ընդհանրապես կազմակերպութեանների և մասնավորապես իրենց սեփական կազմակերպութեան սպանումից. այստեղ է ընկ. Մախովը, վորին վիրավորում էյին ամեն անգամ, յերբ նա խոսք եր վերցնում (վորովհետև նա ամեն անգամ կարգին խայտառկվում եր), այստեղ են, վերջապես, ընկ. Մարտովն ու ընկ. Ակսելրոդը, վորոնց վիրավորեցին «ուղորդունիքի» սուտ մեղադրանքով» կանոնադրութեան § 1-ի համար և պարտութեամբ՝ ընտրութեանների ժամանակ: Յեւ այս բոլոր դուք վիրավորանքները վոչ թե պատահական արդյունքն էյին անթույլատրելի սրախոսութեանների, խիստ արտահայտութեանների, կատաղի բանավեճի, դուռը շրմփացնելու և բոլորեց ցույց տալու, ինչպես մինչև այժմ ել կարծում են շատ ու շատ Ֆիլիստերներ, այլ «Искра»-յի յեռամյա ամբողջ դադափարական աշխատանքի անխուսափելի քաղաքական արդյունքը: Յեթե մենք այս յերեք տարվա ընթացքում ցուցութեան ենք արել վոչ միայն լեզվով, այլ արտահայտել ենք այն համոզմունքները, վորոնք պետք է գործ դառնան, ապա մենք չէյինք կարող չպայքարել համագումարում հակախիւրայականների և «ճահճի» դեմ: Իսկ յերբ մենք, ընկ. Մարտովի հետ միասին, վոր մարտնչում եր առաջին շարքերում, բաց ճակատով, այնքան մեծ քանակութեամբ մարդիկ վիրավորեցինք,—մեզ մնում եր արդեն բոլորովին քիչ, շատ քիչ վիրավորել ընկ. Ակսելրոդին ու ընկ. Մարտովին, վորպեսզի բաժակը լցվեր: Բանակը վերածվեց վորակի: Բացասման բացասում տեղի ունեցավ: Բոլոր վիրավորվածները մոռացան՝ փոխադարձ հաշիվները, միմյանց դիրկը նետվեցին հեկեկանքներով և «լենինիզմի» դեմ ապստամբութեան» * դրոշ բարձրացրին:

* Այս դարձանալի արտահայտութեանը պատկանում է ընկ. Մարտովին:

Ապստամբութիւնը հիանալի բան է, յերբ առաջավոր տարբերն են ապստամբում ռեակցիոն տարրերի դեմ: Յերբ հեղափոխական թէն ապստամբում է ոպորտունիստականի դեմ, այդ լայն է: Յերբ ոպորտունիստական թէն է ապստամբում հեղափոխական թէի դեմ, այդ վատ է:

Ընկ. Պլեխանովը հարկադրված է այս վատ գործում մասնակցել վորպես, այսպես ասած, ռազմագերի: Նա աշխատում է «սիրտը հովացնել» նրանով, վոր «մեծամասնութիւն» ողտին առաջարկված այս կամ այն բանաձևի հեղինակների առանձին անհաջող ֆրազներն է վորսում և այդ առթիւ բացականչում. «Ո՞նք ընկեր Լենին: Լա՛ւ են նրա որթողութեալ կողմնակիցները» («Искра», № 63, հավելված):

Դե՛, դիտե՛ք ինչ, ընկ. Պլեխանով, յեթէ յես խեղճ եմ, ապա չե՞մ վոր նոր «Искра»-յի խմբագրութիւնն արդէն բոլորովին աղքատ է: Վորքան ել խեղճ լինեմ յես,—դեռևս չեմ հասել այնպիսի բացարձակ աղքատացման, վոր հարկադրված լինեմ աչք փակել կուսակցական համադումարի հանդեպ և կոմիտեյականների բանաձևերի մեջ նյութ փնտռել իմ սրամտութիւն վարժութիւն համար: Վորքան ել խեղճ լինեմ յես,—յես հաղար անդամ ուժեղ եմ նրանցից, վորոնց կողմնակիցները պատահաբար չէ, վոր արտահայտում են այս կամ այն անհարմար ֆրազը, իսկ բոլոր հարցերում՝ թե՛ կազմակերպական, թե՛ տակտիկական և թե՛ ծրագրային, համառորեն և հաստատ կերպով դավանում են սկզբունքներ, վորոնք հակադիր են հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի սկզբունքներին: Վորքան ել խեղճ լինեմ յես,—յես դեռևս չեմ հասել այն աստիճանին, վոր հարկադրված լինեմ քաղցնելու հասարակութիւնից այդպիսի կողմնակիցների ինձ հրամցվող գովասանքները: Իսկ նոր «Искра»-յի խմբագրութիւնը հարկադրված է անելու այդ:

Դիտե՛ք արդյոք, ընթերցող, թե ինչ է Ռուսաստանի Սոցիալ-Դեմոկրատական Բանվորական Կուսակցութիւն Վորոնեժի Կոմիտեն: Յեթէ դուք չգիտեք այդ, ապա միքիչ կարդացե՛ք կուսակցական համադումարի արձանագրութիւնները: Դուք կիմանաք այնտեղից, վոր այդ կոմիտեյի ուղղութիւնն ամբողջովին արտահայտում են ընկ. Ակիմովն ու ընկ. Բրուկերը, վորոնք համադումարում ամբողջ դժի յերկարութիւնը կոմիտեյին կուսակցութիւն հեղափոխական թէի դեմ և վորոնք տասնյակ անգամներ ոպոր-

տանիստների շարքն են դառնել բոլորի կողմից, սկսած ընկ. Պլեխանովից և վերջացրած ընկ. Պոպովով: Յե՛վ ահա վասիկ այդ Վորոնեժի Կոմիտեն իր հունվարյան թերթիւում (№ 12, 1904 թ. հունվար) հայտարարում է.

«Մեր անդադար աճող Կուսակցութիւն մե՛ջ անցյալ տարի կատարվեց Կուսակցութիւն համար խոշոր և կարևոր դեպք. կայացավ Ռ.Ս.—Դ.Բ. Կուսակցութիւն—նրա կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչների յերկրորդ համադումարը: Կուսակցութիւն համադումարի հրավիրումը շատ բարդ դործ է և միասնական պայմաններում շատ ուսիւով դործ է, դժվար դործ, ուստի և զարմանալի չէ, վոր համադումարի հրավիրման իրադրութեմը շատ եր հեռու կատարյալ լինելուց, և ինքը համադումարը թեև անցավ բոլորովին բարեհաջող, բայց չբավարարեց կուսակցութիւն կողմից նրան առաջադրված բոլոր պահանջներին: Այն ընկերները, վորոնց 1902 թվականի կոնֆերենցիան (խորհրդակցութիւնը) հանձնարարել էր հրավիրել համադումարը, ձերբակալվեցին, և համագումարը կազմակերպեցին ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ գոյութիւն ունեցող ուղղութիւններից միայն մեկի, իսկրայականի, ընտրած անձերը: Սոցիալ-դեմոկրատների, բայց վոչ իսկրայական շատ կազմակերպութիւններ չհրավիրվեցին մասնակցելու համադումարի աշխատանքներին. մասամբ այդ պատճառով Կուսակցութիւն ծրագրի և կանոնադրութիւն մշակման խնդիրն իրագործված է ծայրահեղորեն անկատար կերպով, խոշոր բացերը կանոնադրութիւն մեջ, վորոնք կարող են վտանգավոր թշուրթմացութիւններ առաջացնել», ընդունվում են համադումարի հենց մասնակիցների կողմից: Համադումարում իսկրայականներն իրենք պառակտվեցին, և Ռ.Ս.—Դ.Բ. մեր Կուսակցութիւն խոշոր դործիչներից շատերը, վորոնք, առաջ, թվում էր թէ ամբողջովին ընդունում էին «Искра»-յի գործողութիւն ծրագիրը, դիտակցեցին նրա այն շատ հայացքների անկենսականութիւնը, վորոնք անց էյին կացնում զլխավորապես Լենինը և Պլեխանովը: Թեև համադումարում վերջիններս հաղթող հանդիսացան, բայց դորձնական կյանքի ուժը, իրական աշխատանքի պահանջները, վորի շարքում կանգնած են և բոլոր վոչ-իսկրայականները, արագորեն չտկում են տեսարանների սխալները և համադումարից հետո արդէն մտքերը են լուրջ ուղղումներ: «Искра»-ն սաստիկ փոխվել է և խոտանում է ուշադրութիւնը ականջ դնել առհասարակ սոցիալ-դեմոկրատիայի դործիչների պահանջներին: Այսպիսով, թեև համագումարի աշխատանքները յենթակա յեն հետեյալ համադումարի վերաբնութիւն է, ինչպես ականք և համադումարի հենց մասնակիցների համար, բավարար չեն, ուստի և չեն կարող մտնել Կուսակցութիւն մեջ, վորպես անփոփոխելի վորոշումներ, բայց համադումարը պարզեց Կուսակցութիւն դործերի դրութիւնը, մեծ նյութ տվեց Կուսակցութիւն հետագա թերթիական և կազմակերպական դործունեյութիւն համար և ահա ինչ ուսանելի փորձ հանդիսացավ համակուսակցական աշխատանքի հա-

մար: Համագումարի վերջումները և նրա մշակած կանոնադրությունն ուղարկութեան կառնվեց թուր կազմակերպությունների կողմից, բայց չատերը ձեռնարկեց կամեցաւ քացառապէս նրանցով դեկավարվելուց, նկատի ունենալով նրանց ակներե անկատարելութիւնները:

Համակուսակցական աշխատանքի ամբողջ կարեւորագոյնը հասկանալով՝ Վորոնեժի Կոմիտեն յեռանդուն կերպով արձագանգում եր համագումարի կազմակերպման թուր հարցերին: Նա գիտակցում է համագումարում տեղի ունեցած դեպքերի ամբողջ կարեւորութիւնը, վաղընտում է կենտրոնական Որդան (գլխավոր որդան) դարձած «Искра»-ի մեջ կատարված շրջադարձը: Թեև գործերի դրութիւնը կուսակցութեան մեջ և Կ.Կ.-ում մեղ դեռևս չի բաւարարում, բայց մենք համատում ենք, վոր կուսակցութեան կազմակերպման դժուարին աշխատանքն ընդհանուր ջանքերով կկատարելադործվի: Նկատի ունենալով սուտ լուրերը՝ Վորոնեժի Կոմիտեն հայտարարում է ընկերներին, վոր Վորոնեժի Կոմիտեն՝ կուսակցութեան ղեկըս գալու մասին խոսք անգամ չի կարող լինել: Վորոնեժի Կոմիտեն հիանալի կերպով հասկանում է, թե ինչ վտանգավոր նախադեպ (որինակ) կդառնար մի բանավորական կազմակերպութեան, վորպիսին Վորոնեժի Կոմիտեն է, գուրս գալը Ռ.Ս.-Դ.Բ.Կ.-ից, և վորպիսի՝ կշտամբանք կլինէր դա կուսակցութեան համար և վորքան դա անձեռնադու կլինէր այն բանվորական կազմակերպութիւնների համար, վորոնք կարող եյին հետեւել աղբարի որինակին: Մենք վո՛չ թե պետք է ստեղծենք նոր պառակտումներ, այլ համառորեն ձգտենք թուր գիտակից բանվորներին ու սոցիալիստներին մի կուսակցութեան մեջ համախմբելու: Մանավանդ վոր յերկրորդ համագումարը հերթական համագումար եր, և վոչ թե հիմնադիր: Հեռացումը կուսակցութեան կարող է լինել միայն կուսակցական գատարանով, և վոչ մի կազմակերպութիւն, վոչ իսկ կենտրոնական Կոմիտեն, իրավունք չունեն հեռացնելու կուսակցութեան վորեւ սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութիւն: Ե՛լ ալեկին. յերկրորդ համագումարում ընդունված է կանոնադրութեան ութերորդ պարագրաֆը, վորի համաձայն ամեն մի կազմակերպութիւն իր տեղական գործերում աւտոնոմ (ինքնուրույն) է, ուստի և Վորոնեժի Կոմիտեն լիակատար իրավունք ունի իր կազմակերպական հայացքներն անցկացնելու կյանքում և կուսակցութեան մեջ»:

Նոր «Искра»-ի խմբագրութիւնը, մատնանշելով այս թերթիկը № 61-ում, արտադրել է բերված տիրադայի յերկրորդ, խոշոր տառերով շարված, մասը, իսկ առաջին մասը, վոր շարված է մանրատառ, խմբագրութիւնը գերադասել է բաց թողնել:

Ամաչել է:

դ) Մի ԲԱՆԻ ԽՈՍԻ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ ՄԱՍԻՆ: ՅԵՐԿՈՒ ՀԵՂԱՇՐՋՈՒՄ

Ընդհանուր հայացք դրելով մեր կուսակցական ձգնաժամի զարգացման վրա, մենք հեշտութեամբ կտեսնենք, վոր յերկու պայքարող կողմերի հիմնական կազմն էլ միշտ յեղել է, չնչին քացառութիւններով, միեւնոյնը: Այդ մեր կուսակցութեան հեղափոխական և ոպորտունիստական թեքի պայքարն եր: Բայց այդ պայքարն անցել է ամենազանազան ստադիաներ, և այդ ստադիաներից ամեն մեկի առանձնահատկութեանը ճշգրիտ ծանոթ լինելն անհրաժեշտ է ամեն մեկին, ով կամենում է գլուխ հանել արդեն կուտակված ահագին դրականութեանց, բազմաթիվ հատվածական նշումներից, կապակցութեանց կորզված մեջբերումներից, առանձին մեղադրանքներից և այլն և այլն:

Այս ստադիաներից յուրաքանչյուրը բնորոշվում է կովի ելապես տարբեր կոնյունկտուրայով և գրոհի անմիջական նպատակով. յուրաքանչյուր ստադիա ներկայացնում է, այսպէս ասած, առանմիջ հակադրութեամբ մի ընդհանուր պատերազմական արշավանքի մեջ: Չի կարելի բան հասկանալ մեր պայքարում, յեթե չուսումնասիրենք յուրաքանչյուր հակադրութեան կոնկրետ պայմանները: Իսկ ուսումնասիրելով այդ՝ մենք պարզ կտեսնենք, վոր զարգացումն իրոք ընթանում է դիալեկտիկական ուղիով, հակասութեանների ուղիով—փոքրամասնութիւնը դառնում է մեծամասնութիւն, մեծամասնութիւնը՝ փոքրամասնութիւն. յուրաքանչյուր կողմ պաշտպանութեանց անցնում է հարձակման և հարձակումից՝ պաշտպանութեան. գաղափարային պայքարի յեղակապը (§ 1) «բացասվում է», իր տեղը գիշելով ամենակուլ դատարկ վեճին*, բայց հետո սկսվում է «բացասման բացասումը» և

*) Դատարկ վեճերն ու սկզբունքային տարակարծութիւնները սահմանադրապէս դժուարին հարցն այժմ վճռում է ինքնըստինքյան. այն ամենը, ինչ վոր կոպուտային է վերաբերում, դատարկ վեճ է. այն ամենը, ինչ վոր

Պրոլետարիատն այլ զենք չունի իշխանության համար մղվող պայքարում, բացի կազմակերպությունից: Բուրժուական աշխարհում տիրող անարխիական մրցության գերիշխանությամբ անշտափող, կապիտալի համար կատարվող հարկադրական աշխատանքից ճզմված, շարունակաբար լիակատար թշվառության, վայրենացման և աշխատեցման «հատակը» նետվող պրոլետարիատը կարող է դառնալ և անխուսափելիորեն կդառնա անպարտելի ուժ միայն շնորհիվ այն բանի, վոր մարքսիզմի սկզբունքներով նրա գաղափարային միավորումն ամրապնդվում է այն կազմակերպության նյութական միասնականությունը, վոր միլիոնավոր աշխատավորներ է միացնում, ստեղծելով բանվոր դասակարգի բանակը: Այդ բանակին չի դիմանա վո՛չ ուսական ինքնակալության դառամած իշխանությունը, վո՛չ միջազգային կապիտալի դառամող իշխանությունը: Այդ բանակն ավելի ու ավելի սերտ պետք է սեղմի իր շարքերը, չնայած և վո՛չ մի ղիզդադի և հետընթաց քայլերի, չնայած ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատիայի ժիրոն-դիստներին ոպորտունիստական Փրազներին, չնայած հետամնաց խմբակայնության ինքնադո՛հ դրվատման, չնայած ինտելիգենտա-կան անարխիզմի կեղծ փայլին ու աղմկարարությունը:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 «Искра»—հեղափոխական մարքսիստների համառուսական առաջին լրագիրը, հիմնել է Լենինը արտասահմանում 1900 թ.: Կուսակցության ծրագրի, տակադիայի և կազմակերպության բոլոր հարցերում «Искра»-ն մարքսիստական տեղում դիժ էր վարում: «Искра»-ն հակապական դեր խաղաց կուսակցության ոտնգծման գործում, նրա գաղափարական և կազմակերպական կենտրոնն էր 1900—1903 թ. թ. ժամանակաշրջանում:

«Искра»-յի խմբագրությունն սկզբնապես կազմում էին Վ. Ի. Լենինը, Լ. Մարտովը, Ա. Պոտրեսովը (Մարտովերը), Գ. Պլեխանովը, Պ. Ակսելրոզը, Վ. Զասուլիչը: Ի համագումարը «Искра»-ն հաստատեց կուսակցության կենտրոնական որդան և խմբագրությունը ընտրեց հետևյալ կազմով՝ Լենին, Պլեխանով, Մարտով: Սակայն Մարտովը, վոր ի համագումարում դարձել էր փոքրամասնության լիդերը, հրաժարվեց խմբագրության մեջ մտնելուց: Մենշևիկներին կողմն անցան Պոտրեսովը, Ակսելրոզը, Զասուլիչը, իսկ ի համագումարից հետո շուտով նաև Պլեխանովը: Լենինը դուրս յեկավ խմբագրությունից, և «Искра»-ն դարձավ մենշևիկների որդանը (նոր «Искра»):—Ց:

2 Եկամտիստներ կոչվում էին 90-ական թվականների վերջին—900-ականների սկզբին ուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի ոպորտունիստական հոսանքի ներկայացուցիչները, վորը դանում էր, վոր բանվորները պետք է սահմանափակվեն կապիտալիստների դեմ տնտեսական պայքար մղելով, քաղաքական պայքարը թողնելով լիբերալ բուրժուազիային: Մարտինովը (Ա. Պիկեբը) եկոնոմիստների լիդերներից մեկն էր: Ի համագումարում հանդես էր գալիս մենշևիկների կողմը: 1923 թ. մտավ ՀամԿ(բ)Կ մեջ:—10:

3 Կարլ Կաուցկի—դերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի առաջնորդներից մեկը, ի ինտերնացիոնալի ականավորագույն թեորետիկ: Կաուցկին իր առաջին աշխատություններում հանդես էր գալիս իրրև մարքսիստ և ոլայքարում էր ոպորտունիզմի դեմ, թեպետ և վո՛չ լիովին հետևողականորեն: 1910 թվականից Կաուցկին չրջեց դեպի ոպորտունիստները, սկզբում ցենարիստական դերքեր դրավեց (սոցիալ-դեմոկրատիայի հեղափոխական և ոպորտունիստական թեկ միջև հաշտվողականության), հետո դարձավ մարքսիզմի և պրոլետարական հեղափոխության ամենատոթր ունեդատներից (ուբացողներից) մեկը, խորհրդային իշխանության ամենավատթար թշնամին:—10:

4 «Բանվորական համագումար» հրավիրելու գաղափարն առաջ էր քաշել

մենչեկ Ակսելրոդը 1905 թ. Հեղափոխությունից հետո: Անկուսակցական «բանվորական համագումարը», ըստ մենչեկների մասհաղացության, պետք է հիմք ծառայեր «բանվորական լայն կուսակցության» ստեղծելու համար: Լե- նինը մերկացրեց «բանվորական համագումարի» գաղափարն իրեն մի միջոցա- ում, վեր ուղղված է բանվոր դասակարգի վրա կուսակցական, սոցիալ-դե- մոկրատական աղբյուրություն ունենալու դեմ: ՌՍԴԲԿ V համագումարը 1907 թ. մերժեց մենչեկների առաջարկը «բանվորական համագումար» հրավերելու մասին:—11:

5 ՌՍԴԲԿ II համագումար հրավիրելու կազմակերպական կոմիտեն (կազմ- կում) սկզբնապես ընտրվել էր սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպություննե- րի՝ 1902 թ. դարձնելով բնութագրված կայացած կոնֆերենցիայում: Կոնֆերեն- ցիայից հետո կազմկոմի յերկու անդամը (յերեքից) ձերբակալվեցին, և հա- մագումար հրավիրելու աշխատանքն ամբողջովին անցավ «Искра»-յին: Նույն տարվա նոյեմբերին «Искра»-ն Պսկովում կոնֆերենցիա դուժարեց կազմկոմի՝ համագումար հրավիրելու աշխատանքները վերանորոգելու համար: Կազմկոմի մեջ մտան Պետերբուրգի «Բանվոր դասակարգի աղտաղբյուրի պայքարի միու- թյան», «Յուժնի ուրուչի» խմբի, «Искра»-յի, իսկ ավելի ուշ՝ սոցիալ-դեմո- կրատական կազմակերպությունների «Հյուսիսային միություն» և Բուրգի ներ- կայացուցիչները:—13:

6 Բուրգ—«Լեհաստանի, Լիտվայի և Ռուսաստանի հրեական բանվորական ընդհանրական միությունը» կազմվել է 1897 թ.: ՌՍԴԲԿ առաջին համագու- մարում 1898 թ. Բուրգը մտավ նրա մեջ: ՌՍԴԲԿ II համագումարում Բուրգը կուսակցությունից դուրս յեկավ, վերջին համագումարը մերժեց Բուրգի նախնադրական պահանջը իրեն հրեական պրոլետարիատի միակ ներկայա- ցուցիչը ճանաչելու մասին: Բուրգն ոժանդակում էր մենչեկներին, պայքա- րում էր թուլեկների դեմ:—14:

7 «Рабочее Дело»—ժուռնալ, եկոնոմիստների որդանը, վոր հրատարակ- վում էր արտասահմանում 1899—1902 թ. թ.:—14:

8 «Յուժնի ուրուչի»—սոցիալ-դեմոկրատական մի խումբ, վոր 1900—1903 թ. թ. Յեկատերինոսլավում նույնանուն անլեզալ թերթն էր հրատարակում: Հայտարարելով, թե համերաշխ է «Искра»-յի հետ, խումբը շարունակում էր նրա հետ տարակարծիք լինել մի շարք հիմնական հարցերում: II համագու- մարում պառակտվելուց հետո խմբի անդամները հարեցին մենչեկներին: Խումբը ցրվեց արվեց ՌՍԴԲԿ II համագումարի վորոշումով:—14:

9 Ակիմով (Մալմովեց, Վ.)—պատվիրակ «Արտասահմանի ուսմ սոցիալ- դեմոկրատների միությունից», ծայրահեղ ուղորտունիստներից մեկը ՌՍԴԲԿ մեջ, եկոնոմիզմի ներկայացուցիչ:—16:

10 Մախով (Կալաֆատի, Դ.)—II համագումարից հետո դարձավ մենչեկ- վիչ:—16:

11 Բրուկեր (Լիդիա Մալմովեց)—պատվիրակ Պետերբուրգի բանվորական կազմակերպությունից, եկոնոմիզմի ներկայացուցչուհի:—16:

12 «Բորբա»—սոցիալ-դեմոկրատական մի խումբ, վոր դրությամբ է ա- նեցել արտասահմանում 1901—1903 թ. թ., պայքարել է «Искра»-յի դեմ:—16:

13 Յեգորով (Լեվին, Յե.)—պատվիրակ «Յուժնի ուրուչի» խմբից:—17:

14 Պավլովիչ-Կրասնիով, Պ.—իսկրայական կազմակերպության գործունյա աշխատող, ՌՍԴԲԿ II համագումարի հրավերման կազմկոմի անդամ, բուլեիկ: Սոդալիզմ (Բաուսման, Ն.)—պատվիրակ Մոսկվայի կոմիտեից, բուլեիկ: Լանցե (Մոսկովսկի, Ա.)—պատվիրակ «Հյուսիսային միությունից», բուլեիկ:—17:

15 Պապով (Ռոզանով, Վ.)—պատվիրակ «Յուժնի ուրուչի» խմբից:—18:

16 Ռյազանով, Դ.—«Բորբա» խմբի անդամ: 1917 թ. հարեց բուլեիկներին, բայց հետագայում կուսակցությունից վտարվեց իրեն դավաճան և ժողովրդի թշնամի:—18:

17 Ռուսով (Կնուցյանց, Բ.)—պատվիրակ Բազլի կոմիտեից: Դեյչ, Լ.— «Աշխատանքի ապագապետ» խմբի անդամ, հարում էր «Искра»-յին, համա- դուժարից հետո՝ մենչեկի:—21:

18 Գալսով, Ս.—պատվիրակ Դոնի կոմիտեից, բուլեիկ:—21:

19 Բելով (Յեյովին, Լ.)—պատվիրակ Մոսկվայի կոմիտեից, համագու- մարից հետո՝ մենչեկի:—21:

20 Ռոլով (Մալկին—Սոկոլովսկի)—պատվիրակ Յեկատերինոսլավի կոմիտե- յից: Համագումարում հարում էր մեծամասնությանը:—22:

21 Լյապով, Մ.—(Լիդին)—պատվիրակ Սարատովի կոմիտեից, բուլեիկ: Մալալով—պատվիրակ Ուֆայի կոմիտեից:—22:

22 Դյերով (Նոսիով, Վ.)—համագումարին մասնակցել է խորհրդակցական ժաշտով և հարել է բուլեիկներին: Գորին, Վ.—(Գալկին)—պատվիրակ Սարա- տովի կոմիտեից, համագումարից հետո բուլեիկ:—22:

23 Կ. Ռ.—կուսակցության կենտրոնական որդանը (լրագրող):—22:

24 Պոստոլովսկի (Մանդելբերգ, Վ.)—պատվիրակ Սերբիի միությունից, II համագումարից հետո՝ մենչեկի:—24:

25 «Տիուսկան հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի արտասահմանյան Լիգան» հիմնվել է 1901 թ. և ոժանդակ կազմակերպություն է յեղել «Ис- кра»-յի խմբադրույթանը կից: Կուսակցության II համագումարից հետո Լե- դայի անդամներն մեծամասնությունը անցավ մենչեկներին կողմը, և Լիգան դարձավ մենչեկի պատկարը արտասահմանում:—25:

26 «Լեզոնների իրավահավասարության» հարցը լուծվեց II համագումա- րում կուսակցության ծրագրի մեջ մի հատուկ կետ ավելացնելու միջոցով, վորի մեջ անված էր, թե բնակչությունն իրավունք ունի կրթություն ստա- ղելու մայրենի լեզվով, մայրենի լեզվից ուղղվելու ժողովներում, պետական և հասարակական հիմնարկներում:—27:

27 Լվով (Մոշկինսկի, Ի.)—պատվիրակ Դոնրասի լեռնագործների սոցիալ- դեմոկրատական միությունից, II համագումարից հետո՝ մենչեկի:—27:

28 Մեդվեդով (Նիկոլայով, Լ.)—պատվիրակ Ուրալի կոմիտեից, II հա- մագումարից հետո՝ մենչեկի: Իվանով (Լեվին, Յե.)—պատվիրակ Ուրալի կոմիտեից, «Յուժնի ուրուչի» խմբի անդամ: Ջարով (Լոկոբաժն, Ա.)—պատ- վիրակ Դոնի կոմիտեից, II համագումարից հետո՝ մենչեկի:—27:

29 Կոստիչ (Ջարովսկի, Ս.)—պատվիրակ կուսակցության Ուրալի կո- միտեից, II համագումարից հետո՝ մենչեկի:—28:

30 Լենինի (Վիլենսկի, Ա.)—սլաովերակ կուսակցության Ֆեկսաբերնսկա-
վի կոմիտեյից, II համագումարում՝ բուլշևիկ։—28:

31 II համագումարում ընդունված էր աղբարային ծրագրում կուսակցու-
թյունն ուրիշ պահանջների թվում առաջադրում էր գյուղացիներին «ոտբեդ-
կաները», այսինքն՝ այն հողերը վերադարձնելը, վորոնք ճորտատերական իրա-
վունքը վերացնելու ժամանակ կտրվել էին գյուղացիներից: Բուլշևիկները
ավյալ հարցին մոտենում էին ամենևին վոչ պատմական առանձին մի անար-
դարություն «ուղղելու» տեսակետից: Բուլշևիկներն այն ժամանակ «ոտբեդկա-
ները» վերադարձնելու լուրջագույն ամենից ավելի հարմար էին համարում, վոր-
պեսզի գյուղացիներին հեղափոխական պայքարի մեջ քաշեն կալվածատերերի
և ցարական իշխանության դեմ: Բայց Լենինը հենց այն ժամանակ մատնանը-
շում էր, վոր բանվորական կուսակցությունը կպաշտպանի գյուղացիներին բա-
ւոր հեղափոխական պահանջները ընդհուպ մինչև կալվածատերական բուր-
ժուական կոնֆիսկացիան: Այդ վոգով մի բանածն էր ընդունվել կուսակցության
III համագումարում 1905 թ. ապրիլին: II համագումարի ընդունած աղբարա-
յին ծրագրի մասին տե՛ս Լենինի առաջաբանը այդ դրքի 2-րդ հրատարակու-
թյանը:—28:

32 Այստեղ նկատի չեն առնված Խարկովի և Պոլտավայի նահանգների
1902 թ. գյուղացիական ապստամբությունները, յերբ այդ նահանգներում ա-
վերվել էին կալվածատիրական գրեթե բոլոր դասակարգները:—30:

33 Կոստրով (Ժորգանի, Ն.)—II համագումարին մասնակցում էր խոր-
հրդակցական ձայնով: Դարձավ կովկասյան մենշևիկների առաջնորդներից
մեկը: Խորհրդային իշխանության կատաղի հակառակորդ: Կարսկի (Թափուրի-
ձե)—սլաովերակ Թիֆլիսի կոմիտեյից, հանդես էր դալիս II համագումարի
մեծամասնության կողմը, համագումարից հետո՝ մենշևիկ:—33:

34 Գյուղացիության հետ բանվոր դասակարգի ունենալից կապի անհրաժեշ-
տության մասին Տրոցկու այս առույթը դատարկ ֆրազ էր միայն: Կուսակցու-
թյան նույն II համագումարում Տրոցկին ասում էր, վոր պրոլետարիատի դիկ-
տատուրան հնարավոր կլինի միայն այն ժամանակ, յերբ բանվոր դասակարգն
աղբի մեծամասնությունը լինի: Կնշանակե՛ Տրոցկին՝ արդեն այն ժամանակ
ժխտում էր պրոլետարիատի դիկտատուրայի մարքսիստական-լենինյան բա-
ժանքը և գյուղացիության հետ բանվոր դասակարգի ունենալից դաշինքի՝
վորպես «պրոլետարիատի դիկտատուրայի բարձրագույն սկզբունքի»՝ մարք-
սիստական-լենինյան ուսմունքը (Լենին): II համագումարում հարելով մեն-
շևիկներին, Տրոցկին հետագայում դարձավ գյուղացիական մասսաների հետ
բանվոր դասակարգի ունենալից դաշինքի ամենակատաղի թշնամին և բաղժիցս
ջանացել է վիժեցնել այդ դաշինքը, վորպեսզի կործանի պրոլետարական հե-
ղափոխության դրժը:—34:

35 Կուսակցության կանոնադրության հարցերով Տրոցկու յեղևյթը Լենինն
անվանեց «բաղադրական բնութագրիչության որինակ»: Մենշևիկները կողմ
թուշելով, Տրոցկին սկսեց պաշտպանել մարտության ձևակերպումը, հանդես էր
դալիս պրոլետարական մարտական, միաժույլ կուսակցության լենինյան դա-
դարի դեմ, վորի համար Լենինը հենց այն ժամանակ Տրոցկուն անվանեց
պաշկան և ոպորտունիստ (տե՛ս Լենինի ծանոթագրությունը այս դրքի 59-րդ

էջում): Հետագայում Տրոցկին դարձավ նոր, բուլշևիկյան տիպի կենսաբնաց-
ված, դիպրիսլինայի յենթարկվող բանվորական այն կուսակցության ամենա-
կատաղի թշնամին, վոր ստեղծում էին և ստեղծեցին Լենինը, Ստալինը: Սո-
ցիալիզմով բուլշևիկների կուսակցությունը, Տրոցկին կուսակցության դեմ ամ-
բողջ ժամանակ պայքար էր մղում ամենաստոր միջոցներով և այդ պայքա-
րում գլորվեց հակահեղափոխության բանակը, Փաշիգմի բանակը: Տրոցկին
դարձավ իմպերիալիստական տերությունների լրտեսը, լրտեսների, դիվեր-
սանտների, վնասարարների, տեռորիստների, ժողովրդի թշնամիների ընդհա-
տակյա հրոսախմբի գլխավոր կազմակերպիչը, վորոնց տեխնա կերպով
վոչնչացնում է մեր խորհրդային հետախուզությունը:—40:

36 Նադեժդին, Լ. (Զելենսկի, Յե.)—արտասահմանյան «Սվորոդա» խմբի
դեկավրը, աշխատակցում էր մենշևիկյան հրատարակություններին:—47:

37 Սարախով (Տախտարով, Կ.)—համագումարին ներկա յեր խորհրդակ-
ցական ձայնով, «եկոնոմիստ»:—58:

38 Ոսիպով (Զելյայի, Ռ.)—սլաովերակ Ուեսայի կոմիտեյից, բուլշե-
վյան կուսակցության ակնաւոր անդամ:—62:

39 «Освобождение»—ժուռնալ, վոր հրատարակում էր լիբերալ բուրժուա-
զիան 1902—1905 թ. թ. արտասահմանում: Նրա խմբագիրն էր հետո հեղա-
տակվող Սարովին:—63:

40 «Աշխատանքի ազատագրում» խումբ—ուսական մարքսիստական առաջին
կազմակերպությունը, վոր 1883 թ. Շվեյցարիայում հիմնեց Գ. Վ. Պլեխա-
նովը Գ. Բ. Ակսելրոդի, Վ. Ի. Ջասուլիչի, Լ. Գ. Դեյչի, Վ. Մ. Իզնատովի
մասնակցությամբ: Խմբի յերախալին այն է, վոր նա մեծ աշխատանք կատա-
րեց մարքսիզմի գաղափարները Ռուսաստանում տարածելու դրժում: ՌՍԴԲԿ
II համագումարից հետո խումբը դադարեց գոյություն ունենալուց:—85:

41 Բերնշտայն, Ն.—դերմանական սոցիալ-դեմոկրատ, ոպորտունիզմի թեո-
րետիկներից մեկը միջազգային սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ:—85:

42 Կրիչևսկի, Բ.—«եկոնոմիստ», «Рабочее Дело»-յի խմբագիրը:—89:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հրատարակչության կողմից	3
1904 թվականի հրատարակչության առաջարանը	5
1908 թվականի հրատարակչության առաջարանը	9
Մի բայլ առաջ, յերկու բայլ հետ	9
ա) Համադուժարի նախապատրաստումը	13
բ) Խժրափորումների նշանակությունը համադուժարում	15
դ) Համադուժարի ուղիղը.—միջադեպ կազմակերպական կոմիտեյի հետ	20
դ) «Южный Рабочий»-ի խմբի ցրումը	23
ե) Միջադեպ լեզուների իրավահավասարության շուրջը	28
դ) Ազրաբային ծրագրերը	36
է) Կուսակցության կանոնադրությունը	38
ը) Վիճարանություններ ցենտրալիզմի մասին մինչև խեղրայական-ներքի մեջ տեղի ունեցած պատահումը	41
թ) Կանոնադրության առաջին պարագրաֆը	68
ծ) Համադուժարում տեղի ունեցած պայքարի ընդհանուր պատկերը: Կուսակցության հեղափոխական և ուղորտունիտական թևը	81
ձ) Նոր «Искра»-ն: Ուղորտունիզմը կազմակերպական հարցերում	117
դ) Միջանի խոսք ղիալեկտիկայի մասին: Յերկու հեղաշրջում	123
Մանրագրություններ	

Հայերեն թարգմանության խմբագիր Լ. Դանսյան
 Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
 Սրբազրիչ Վ. Զիլեշյան
 Կոնտրոլ սրբազրիչ Լ. Արսլյան

Գլխավոր լրագոր № 4—2481, հրատ № 643
 Պատվեր № 13, տիրաժ 10.000
 Թղթի չափաը 69×92¹/₁₆ (38.400 տպ. նիշ 1 տպ. մամուլում)
 8 տպ. մամուլ, 4 թերթ թուղթ
 Հանձնված է արտադրության 9/II 1939 թ.
 Ստորագրվել է տպագրելու 14/III 1939 թ.
 Դրինը 80 կ. կազմը լեդերենից 1 ու. 70 կ., կալինկորից 1 ու. 20 կ.

Պետհրատ—Քաղաքական գրականության հրատարակչության
 տպարան, Յերևան, Ալլաշվերդյան № 65

A. 1939 г.
 Арт № 136

Եջ	առող	ՎՈՒՊԱԿՆԵՐ	տպված է	պետք է լինի
34	6 վ.	Ժանակաշրջան	Ժանակաշրջան	Ժամանակաշրջան
58	18 ն.	հասկացողություն և	հասկացողություն և	հասկացողություն և
85	11 վ.	ազատագրություն	ազատագրություն	ազատագրություն

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0178384

6102 2a.504

3-3039_a